

Název projektu	Podpora blended learning a sjednocení eLearningových opor v IS SU

Otázky rodové identity

Distanční studijní text

Helena Kolibová, Andrea Preissová Krejčí

Opava 2021

2. doplněné vydání

Opava 2023

- Obor:** Veřejná správa a sociální politika, Sociální práce ve veřejné správě.
- Klíčová slova:** Gender a společnost, sociální teorie a feminismus, konstrukce genderu v rodině a společnosti, společnost pro občany každého věku, společnost a pracovní trh, gender a agrese, genderové aspekty chudoby a sociálního vyloučení, gender budgeting, vzdělávací politika, harmonizace pracovních a rodinných aktivit.
- Anotace:** Studijní opora se zabývá aktuálními východisky a otázkami sociální politiky, které představuje z úhlu genderových aspektů. Vybraná témata se zabývají popisem, definují charakter a projevy klíčových problémů společnosti.
- Výstupem z učení pro studujícího budou znalosti problematiky genderu a orientace v omezeních, která pro rozdílná pohlaví v minulosti platila a stereotypech. Bude znát platnou legislativu, která zamezuje diskriminaci ve společnosti. Mezi jeho získané dovednosti bude patřit předcházení diskriminačnímu chování vůči druhému pohlaví a schopnost rozlišit rozdílné předsudky vůči minoritní sexuální orientaci nebo vůči pohlaví ve společnosti.

Autor: Doc. PhDr. Helena Kolibová, CSc.,
Mgr. Andrea Preissová Krejčí, Ph.D.

Obsah

ÚVODEM.....	5
RYCHLÝ NÁHLED STUDIJNÍ OPORY.....	6
1 NEROVNOST	8
1.1 Nerovnost mezi pohlavími	9
1.2 Nerovnost v odměňování na trhu práce.....	13
2 GENDER JAKO PROBLÉM	23
2.1 Gender a společnost	23
2.2 Historie genderu	24
2.3 Genderová rovnováha	27
2.4 Základní pojmosloví.....	30
3 FEMINISMUS JAKO SOCIÁLNÍ TEORIE.....	38
3.1 Sociální teorie.....	39
3.2 Stručná historie feminismu.....	43
4.1 KONSTRUKCE GENDERU V RODINĚ A SPOLEČNOSTI.....	56
4.2 Teorie socializace a utváření genderu.....	65
4.3 Směry studia genderových vztahů v organizacích.....	70
5.1 Genderová rovnost.....	76
5.2 Harmonizace českého práva v oblasti diskriminace a rovného odměňování	82
LITERATURA	96
SHRNUTÍ STUDIJNÍ OPORY	99
PŘEHLED DOSTUPNÝCH IKON.....	103

ÚVODEM

Studijní test pro kombinovanou formu studia *Otázky rodové identity* vychází z distanční studijní opory *Sociální problémy z aspektu gender* Heleny Kolibové (Opava, SLU, FVP, 2011). Pro potřeby předmětu *Otázky rodové identity* byl tento revidován a aktualizovány jeho zdroje, především legislativní normy. Studijní text byl tak doplněn o kapitolu Sex a genderová nerovnost a také byla revidována a doplněna kapitola Legislativní podpora rovnosti žen a mužů, revize však provázela převážnou část textu. Autorkou rekonstruovaných a nových částí studijní opory je Andrea Preissová Krejčí.

V minulých letech (2010) vypracovala na FVP SLU studijní text: *Úvod do gender studies: Otázka rodové identity* také Zdeňka Kalnická, která jej vydala také knižně.

Studijní opora obsahuje pět kapitol, včetně shrnutí, kontrolních otázek a korespondenčních úkolů. Věnujeme se v ní sexuální orientaci, genderové nerovnosti, a to i v mezinárodním kontextu, dále pak historii genderové problematiky, genderovým stereotypům, vymezení a historii feminismu, a to samozřejmě také v českém kontextu, a konečně také legislativní podpoře rovnosti žen a mužů jak v rámci Evropské unie, tak v rámci České republiky.

Věříme, že studujícím přinese tato studijní opora řadu podnětných témat i odkazů k literatuře vybízející k podrobnějšímu náhledu na studovanou problematiku.

RYCHLÝ NÁHLED STUDIJNÍ OPORY

Gender je kategorie, která je často spojována se sexem a sexualitou. V současnosti již většina odborníků kritizuje stereotyp o existenci dvou pohlaví, ale hovoří o více, výjimkou nejsou asi teorie o více než třech pohlaví. Genderové kategorie, stejně jako rasismus či sexismus, jsou historicky a globálně rozšířenou formou utlačování.

V této kapitole se dále zaměříme na dělbu práce mezi muži a ženami, konkrétně na odměňování v závislosti na různosti pohlaví. Představíme si dominantní způsoby srovnání žen s muži na trhu práce v jejich nejdůležitějších aspektech. Zdrojem informací a jednotlivých východisek budou statistická data o postavení žen v práci. Zaměříme se také na charakteristiku typických preferencí a postojů k pracovnímu uplatnění napříč pohlavími. Na závěr probereme otázky rozdílů v odměňování žen a mužů a poukážeme na obvyklé diskriminační praktiky, které vycházejí zejména z faktoru ženskosti, který automaticky připisuje ženám nižší schopnosti a nižší hodnotu na trhu práce a z faktoru mateřství.

Představíme problematiku gender jako součást společenských konstrukcí. Seznámíme se s historií genderu a popíšeme si obecně doporučené genderové indikátory. Vzhledem k tomu, že pozornost k poškozování lidských práv žen byla vyvolána realitou života, budeme se zabývat koncepcemi prosazování rovnosti a kritickými oblastmi postavení žen a zmíníme indikátory hodnocení genderové rovnováhy. V druhé části kapitoly si ujednotíme základní pojmosloví a seznámíme se s vlastním obsahem charakteristických pojmů problematiky gender.

Vysvětlíme širší obsah pojmu sociální teorie a zaměříme se na základní problémy vybraných sociálních teorií, uvedeme přehled názorů klíčových osobností. Posléze se budeme zabývat problémem a charakteristikou feminismu jako sociální teorie. Představíme feminismus jako široké hnutí a vzhledem k otázkám kvantity a kvality teorie se zmíníme o tom, že zahrnuje jak umírněné, tak i extrémistické polohy. Stručně probereme hlavní trendy feminismu a jeho historie a zmíníme počátky feminismu v českých zemích.

Celé pojednání o feminismu je vedeno snahou vysvětlit, že feminismus není projevem nenávisti k mužům, ale je hnutím usilujícím o rovné šance a příležitosti ve společnosti pro všechny.

Seznámíte se s východisky užívání a rozdílů v užívání mezi pojmy: pohlaví a gender. Přiblížíme souvislosti vztahů mezi biologickým a kulturním základem nerovností a zmíníme společenské rozvrstvení, jež se projevuje souběžně v několika rovinách. Popíšeme teorii socializace a utváření genderu a na příkladech objasníme podstatu nerovnosti, problém průsečíku nerovností a kumulaci nerovností.

V poslední kapitole této studijní opory si přiblížíme legislativní základnu rovnosti, která je společenským ideálem všeho druhu. Zásada rovnosti navazuje v zemích Evropské unie na významnou tradici, a proto je formulována jako klíčový princip práva EU. My se

jí budeme zabývat v podobě rovnosti žen a mužů. Objasníme si, že právo nebýt diskriminován se týká široké řady aspektů. Dále si vysvětlíme podstatu přímé a nepřímé diskriminace, definujeme mimo jiné aktuální prioritní oblasti činnosti EU v oblasti rovného postavení žen a mužů na období let 2006-2010. Na závěr popíšeme postup a hlavní charakteristiky harmonizace českého práva v oblasti diskriminace a rovného odměňování. Seznámíme se s tzv. Antidiskriminačním zákonem (2009, rev. 2017). Uvedeme principy Strategie rovnosti žen a mužů na léta 2021-2030, vydané Vládou ČR 2021.

1 NEROVNOST

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

Gender je kategorie, která je často spojována se sexem a sexualitou. V současnosti již většina odborníků kritizuje stereotyp o existenci dvou pohlaví, ale hovoří o více, výjimkou nejsou asi teorie o více než třech pohlaví. Genderové kategorie, stejně jako rasismus či sexismus, jsou historicky a globálně rozšířenou formou utlačování.

V této kapitole se dále zaměříme na dělbu práce mezi muži a ženami, konkrétně na odměňování v závislosti na různosti pohlaví. Představíme si dominantní způsoby srovnání žen s muži na trhu práce v jejich nejdůležitějších aspektech. Zdrojem informací a jednotlivých východisek budou statistická data o postavení žen v práci. Zaměříme se také na charakteristiku typických preferencí a postojů k pracovnímu uplatnění napříč pohlavími. Na závěr probereme otázky rozdílů v odměňování žen a mužů a poukážeme na obvyklé diskriminační praktiky, které vycházejí zejména z faktoru ženskosti, který automaticky připisuje ženám nižší schopnosti a nižší hodnotu na trhu práce a z faktoru mateřství.

CÍLE KAPITOLY

Po prostudování této kapitoly budete umět:

- popsat odlišný potenciál žen a mužů a charakterizovat projevy platové diskriminace podle pohlaví,
- zhodnotit podíl participace žen na trhu práce a vývoj míry zaměstnanosti žen v evropském prostoru.
- popsat rozdíly v odměňování žen a mužů a jejich příčiny i důsledky.

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

Sex, gender, sexuální orientace, stereotypy, vzdělanostní struktura společnosti, participace žen na trhu práce, zaměstnanost, GPG, diskriminační praktiky, genderové role.

1.1 Nerovnost mezi pohlavími

Banks a Banksová (2010, s. 186) vymezují gender jako kategorie, které jsou spojovány nejčastěji se sexem a sexualitou, podobně jako rasa s etnicitou. Upozorňují na to, že oba pojmy: sex a gender, jsou často zaměňovány. Gender je však problematicky definovatelný, což může laika zmást, neboť užívání obou pojmů v odborné literatuře je mnohdy vágní a nejasné. Tradiční vymezení mluví o pohlaví (sexu) jako o biologických rozdílech (fyzických, hormonálních a genetických) mezi mužem a ženou, zatímco gender je vymezen v rámci sociálně konstruovaných identit. Přičemž se neopomíná zdůrazňovat, že ve 20. století spolu obě pohlaví stále více soutěží. Banksovi uvádějí názor Anne Fausto-Sterling, která hovoří až o pěti pohlavích místo zavedené dichotomie žena/muž. Jak se tyto nové perspektivy promítají do multikulturního vzdělávání? Shirley Steinberg (2009, s. 173) soudí, že sexualita ve výchově je žhavým tématem, s nímž se na mnoha školách nejsou s to vypořádat. Podle ní se mu většina učitelů raději vyhne, stejně tak vychovatelů, ale také rodičů. Děti a dospívající jsou pak v oblasti sexuality zanecháni bez podpory, bez průvodce, který by jim zprostředkoval informace o vztazích mezi pohlavími, jejich fyzickém vývoji, sexuálním zdravím, obecně o tomto velmi důležitém aspektu jejich identity. Vždyť nepopíratelně každý nějakou sexualitu máme. „Glasser a Smith (2008) a Francis (2006) argumentují, že členění chlapců a dívek (mužů a žen) ve školních třídách by mělo probíhat na základě genderu a ne pohlaví, aby se zdůraznilo, že sociální a kulturní faktory jsou vlivnější než biologické rozdíly“ (Banks, Banks, 2010, s. 186). Banksovi upozorňují na to, že americká mainstreamová společnost je k „genderovým překročením“ jako např. transgenderová mládež nebo zrození s „dvojitou duší“¹ netolerantní (srov. Preissová Krejčí, 2014).²

„Genderové kategorie, stejně jako rasismus či sexismus, jsou historicky a globálně rozšířenou formou utlačování“ (Banks, Banks, 2010, s. 186). Rasismus a sexismus mají více společného, než se na první pohled zdá, zasahují přesvědčení lidí (a člověk jinak hodnotí, když je o něčem přesvědčen), do značné míry se odrážejí v realitě společenských institucí, obecně sdílených názorech, zasahují do ekonomických struktur společnosti i do každodenních interakcí mezi jejími občany. Sexismus můžeme popsat jako systém, který zvýhodňuje biologické muže, jimž dává privilegované postavení ve společnosti, jež preferuje mužskou hegemonii, sílu a společenskou kontrolu, obdobně jako např. patriarchát. Banksovi (2010, s. 186) soudí, že se jedná o pojem s variací významů, ale podstatné je, že popisuje společenskou strukturu, „v níž mají muži větší moc a více privilegií než ženy“. Feminismus do značné míry reflektuje sexistické vykořisťování žen ve společnosti a v mnoha případech objevuje, že sami muži jsou sexismem zničeni. „Popis heterosexuálního a transgendero-

---

¹ „Lidé zrození s dvojitou duší“ je označení pocházející od původních obyvatel amerického kontinentu pro ty z jejich řad, kteří nebyli považováni ani za muže ani za ženy, indiánské komunity pro ně mají vlastní genderovou kategorii.

² Pro potřeby těchto studijních opor byl text revidován, aktualizován a zásadně doplněn.

vého útisku není zaměřením této kapitoly, nicméně považujeme za důležité zmínit, že ačkoli se liší od sexismu, oba představují ‚přesahující manifestaci utiskování‘. Kromě toho queer teorie stejně jako hlasy gayů, lesbiček, bisexuálů, transgender a queer jedinců (tzv. GLBTQ) byly výzvou pro tvorbu současného konceptu pohlaví, sexuality, sexuální orientace a genderu“ (Banks, Banks, 2010, s. 186).

S pomocí Shirley Steinberg nahlédněme nyní na vztah mezi multikulturalitou a sexuální diverzitou. Prvně je třeba si uvědomit, že naše sexualita je v koexistenci s dalšími složkami naší identity, jako je gender, etnicita, sociální třída, handicap, rasa nebo jazyk, a teprve poté, co je samotná sexuální diverzita. Tohoto pojmu užíváme, když mluvíme o různorodé škále sexuálního chování, které si lidé vybírají pro své životní strategie. Zastánci sexuální diverzity ve školní praxi, konkrétně v multikulturní výchově, upozorňují na to, že může být nezdravé ignorovat části našich identit v okamžiku, kdy vstoupíme do školní třídy. Argumenty pro sexuální diverzitu ve školní praxi dále zdůrazňují fakt, že bychom měli rozlišovat nejen mezi genderem a sexualitou, ale také mezi naší sexuální identitou, sexuální orientací a sexuálním chováním, neboť k sexuálnímu chování patří nejen problematika vzájemného respektu, úcty, fyzického i emocionálního bezpečí, přátelství, rodiny, ale dokonce kritika mýtů o sexualitě a o jejich negativních dopadech pro společnost, kritika stereotypů nebo diskriminačních přístupů.

Sexualita souvisí s identitou jedince, odráží se v jeho vnějším chování. Každý máme určitou sexualitu. Homosexuálně či bisexuálně orientovaní jedinci v dospívání se svou sexualitou bojují více než heterosexuálně orientovaná populace, zažívají více stresu, jsou znejistěni, chybí jim dospělé modely chování, podpora, informace. Ve výsledku si jsou ve škole takto orientovaní žáci své sexuality více vědomi, mohou trpět sexuální diskriminací a reakce okolí na jejich predispozice a sexuální orientaci může mít dopad na jejich vnímání sebe sama, případně na jejich interakce s ostatními.

Mezi současné oblíbené autory, kteří se dlouhodobě zabývají naší sexualitou a sexuální identitou, patří také Martin Fafejta, který ve své poslední publikaci *Sexualita a sexuální identita* (2016) přibližuje čtenáři problematiku pohlaví a genderu, zabývá se tématy, jako jsou intersexualita, transgender, asexualita, homosexualita, vztahem sexuality a moci či problematikou sexuálních práv a sexuálních deviací. Přičemž si vždy klade otázku, nakolik jsou tyto jevy historicky proměnlivé. Přináší aktuální poznatky ze sociologických výzkumů a ukazuje, jak se proměňovaly sexuální scénáře, jimiž se členové společnosti řídí.

Sexuální orientace se vyvíjí v poměrně nízkém věku, určuje, ke komu jsme sexuálně přitahováni. Podle Shirley Steinberg existují čtyři kategorie sexuální orientace:

1. asexualita – absence jakékoli sexuální přitažlivosti;
2. pansexualita/omnisexualita/bisexualita – přitažlivost ke členům všech (obou) pohlaví v různých stupních;
3. heterosexualita – primární zaměřenost na opačné pohlaví;
4. homosexualita – primární zaměřenost na stejné pohlaví.

Dosud mezi sexuology, ani ostatními odborníky nevládne shoda v tom, zda je sexuální orientace vrozená nebo získaná. Ne málo odborníků má za to, že jde interakci obojího, tedy, že je determinována biologicky (geny, hormony apod.), ale zároveň že na ni má vliv výchova a společnost. „Obecná shoda je v tom, že se sexualita vyvíjí v raném věku a nemůže být změněna v průběhu života“ (Steinberg, 2009, s. 173).

Sexuální chování je pojem, který užíváme pro popis sexuálních aktivit jedince. Lidé se mohou angažovat v širokém spektru sexuálního chování, dle toho, co je fyzicky či emočně vzrušuje. Pohlaví partnera nelimituje sexuální chování jedince. Proto můžeme v sexuálním chování odhalovat velkou různorodost. O této různorodosti svědčí již klasické výzkumy vedené Alfredem Kinseyem a jeho kolegy na konci 40. a začátku 50. let 20. století. Šetření se zaměřovala na rozhovory s muži i ženami za účelem popsat jejich sexuální touhy a sexuální chování. Badatelé zjistili, že účastníci výzkumu se angažovali v mnoha typech sexuálního chování, a to bez ohledu na pohlaví svých partnerů. Překvapivé bylo zejména zjištění, že přibližně 37 % dospělých mužů a 19 % dospělých žen mělo nějakou erotickou zkušenost se stejným pohlavím. Navíc lze předpokládat, že výsledná čísla byla – z důvodu neochoty probandů přiznávat sexuální zkušenost se stejným pohlavím – nižší než ve skutečnosti. Z výzkumných šetření je patrné, že sexuální orientace sice naše sexuální chování ovlivňuje, ale v žádném případě jej nediktuje (Steinberg, 2009, s. 175).

Sexuální identita souvisí s přijímáním vlastní sexuální orientace a vlastního sexuálního chování jedincem, je sexuálním sebepopisem. Jak bylo uvedeno výše, identitu jedince tvoří i další aspekty: etnicita či rasa, kultura, náboženství, jazyk, rodina, kariéra a fyzické nebo mentální schopnosti nebo hendikepy. Formováním lidské identity, do níž sexuální identita dozajista patří, se zabývali mnozí psychologové, sociologové i antropologové; jmenujme alespoň Sigmunda Freuda nebo Jeana Piageta.

V minulosti se řada jedinců (mezi nimi i význační představitelé kultury či vědy) musela v průběhu života vypořádávat se svou sexuální identitou. A sice především proto, že západní společnosti považovali např. homosexualitu za nemoc, sexuální deviaci nebo hřích.³ Diskriminace homosexuálně orientovaných osob byla očividná, vycházela z náboženských představ, monogamních rodin, preferování manželství, privilegování heterosexuálů v politické i ekonomické oblasti společenského uplatnění. Předsudky vztahující se na příslušníky homosexuálních komunit začaly být narušovány aktivisty bojujícími za práva homosexuálů. Hnutí podporující odstranění diskriminace homosexuálů sílila v 60. a 70. letech 20. století.⁴ Mnozí odborníci z nejrůznějších profesí se vyslovovali proti démonizaci homosexuality, která se v důsledku toho naopak stala žádanou oblastí výzkumu sociálních vědců.

Podle Steinbergové (2009, s. 176) se koncept homosexuality a následně heterosexuality vyvíjí jen něco málo přes sto let. „Výsledný předsudek proti těm, kteří se odchyľují od

---

³ Ještě v polovině dvacátého století byla homosexualita trestným činem v řadě států Evropy a teprve s pádem železné opony přestala být nezákonná v Československu.

⁴ V USA byl v 70. letech zvolen do veřejné funkce v Kalifornii první otevřeně homosexuální politik Harvey Milk, který se zasloužil o vyhlášku o právech homosexuálů. Bývá označován za nejvýznamnějšího a nejotevřenějšího LGBT politika USA.

heterosexuálních společenských pravidel, se postupně ujal díky prosazení institucionálního heterosexismu skrze církevní organizace, medicínu, sexuologii, psychiatrii⁵ i psychologii“ (Steinberg, 2009, s. 176).

Proheterosexuálně naladěná společnost, jakýsi „heterosexuální matrix“, se ještě více polarizovala odhalením role genderu v kultuře. Společenský diskurs je generován různými společenskými institucemi, ale neměli bychom zapomínat na jednu z těch nejdůležitějších, a sice školu. Edukačnímu procesu je imanentní vést mladého člověka k hodnotám, které jsou společností sdílené, které společnost považuje za cenné pro život budoucích generací. Vláda, autoři učebnic, jejich donátoři a učitelé určují, jaké vědomosti budou předávány studentům jako „pravdivé“, tedy jaká/čí pravda bude pokládána za hodnotnou. Školní prostředí a školní kultura je tak určujícím prostředkem k normalizaci heterosexuálního chování ve společnosti (Steinberg, 2009, s. 176–177).

Richard A. Friend ve studii *Choices, Not Closets: Heterosexism and Homophobia in Schools* (Zvolit a neschovávat se) odhaluje dva způsoby, jak se na školách přistupuje k problematice homosexuality, a to buď z pozice systematické inkluze, nebo systematické exkluze (Friend, 2005, s. 209–235). Systematická inkluze představuje seznamování žáků s negativními a falešnými informacemi o homosexualitě, o jejím označování za patologii nebo za deviantní chování. Systematická exkluze je proces, v němž se na škole nemluví o lidech s homosexuálními či bisexuálními sklony jako o těch, kteří by mohli zprostředkovat studentům pozitivní modelovou roli, nebo se stát pro dospívající vzorem apod. Ironií je, že se tyto školy na jednu stranu snaží odsexualizovat edukační proces, tabuizovat jisté sexuální zkušenosti svých studentů a přitom jasně povzbuzují heterosexuální chování a trestají ty, kteří se mu nějakým způsobem vymykají (Steinberg, 2009, s. 177).

Pro porozumění diverzitním sexuálním identitám je ze strany majoritní společnosti často činěno velmi málo. Tato problematika je opomíjena, a to jak ze strany veřejného mínění, tak z pohledu výchovy a vzdělávání. Souhlasíme se Steinbergovou, že je důležité o preferenci heterosexuálního chování v rámci společenského paradigmatu diskutovat, stejně tak jako o privilegiích, které v jednotlivých společnostech heterosexuálně orientovaní jedinci sdílí. Proč jsou vztahy mezi lidmi podle jejich sexuální orientace hodnoceny jinak u většinové společnosti a jinak u minoritních skupin? Martin Rochlin již v roce 1977 navrhl cenný pedagogický nástroj, díky němuž mohou žáci lépe pochopit privilegia heterosexuálně orientovaných jedinců ve společnosti. Jde o aktivitu nazvanou *Heterosexuální dotazník*, která se v průběhu let stala hojně využívanou metodou v nejrůznějších anti-homofobních kurzech po celém světě. Pro její pochopení uveďme několik otázek z dotazníku:

- Co myslíte, že způsobilo vaši heterosexualitu?
- Kdy a proč jste se poprvé rozhodl/a být heterosexuálem?
- Myslíte si, že heterosexualita je pouze fáze ve vašem životě, ze které vyrostete?

---

⁵ Homosexuální identita jako psychiatrická identita byla vytvořena teprve v 19. století s cílem homosexualitu ze společnosti odstranit, tzn. najít metody léčby a prevence.

- Když je heterosexuality normální, proč je tolik mentálně postižených pacientů heterosexuálních?
- Většina sexuálních násilníků jsou heterosexuální muži. Považujete za bezpečné vystavit vaše děti heterosexuálnímu učiteli?
- Chtěl/a byste, aby vaše děti byly heterosexuály, když víte, s jakými problémy se budou potýkat, jako je zlomené srdce, nemoci a rozvod?

Je evidentní, že otázky jsou vytvořeny s ohledem na předsudečná mínění, která o homosexualitě ve společnosti přetrvávají. Mají respondenty, respektive žáky motivovat ke kritické reflexi stereotypů vedoucích až k pravděpodobné stigmatizaci homosexuálů. Užití metody „heterosexuálního dotazníku“ vede při úspěšném provedení k uvědomění si privilegií heterosexuálně orientovaných jedinců a společenských preferencí heterosexuálního chování.

Podle Jarkovské a Liškové si laická veřejnost často myslí, že feministky řeší nesmysly jako je pouštění žen do dveří. Zda by ženy měly mít děti. Apod. To jsou jen některé z mnoha poznámek, s nimiž se každý během rozhovorů o feminismu dříve či později setká. Proto sepsaly knížku: **Feministkou snadno a rychle: Příručka argumentů pro debaty s rodinou a přáteli**, v níž nabízí vtipné a trefné příspěvky do debat s rodinou i přáteli, jež vám pomůžou zůstat nad věcí a třeba i vám nabídnou nové podněty k zamyšlení. Dočtete se například o odvrácené straně romantické lásky, o tom, že studijní materiály od základek po vysoké mají k genderové vyváženosti daleko nebo že ne každý kompliment je ve skutečnosti komplimentem.⁶

1.2 Nerovnost v odměňování na trhu práce

Druhou velkou oblastí diskriminace mezi pohlavími není sexuální orientace individuů, ani jejich sexuální chování, ale samotný fakt existence genderových rozdílů (podle Steinberg, 2009, s. 178). Navzdory různým snahám minimalizovat nerovnost vyplývající z genderu je i v současnosti patrný propastný rozdíl mezi platy mužů a žen na stejných pozicích a se stejným vzděláním. Christine E. Sleeter a Carl A. Grant (2009, s. 11) zmiňují, že také v Americe existuje **základní sociální propast mezi oběma pohlavími. Obecně: ženské role jsou nahlíženy jako podřízené mužským, a to se odráží i v jejich sociálním postavení (ženy jsou závislé např. na výdělku nebo zaměstnanosti mužů), oproti mužům má zaměstnání na plný úvazek v USA jen 76 % žen.**

V rámci Evropské unie představují ženy cca 60 % vysokoškolských absolventů, přesto jsou odměňovány ve svém zaměstnání průměrně o 15-25 % méně než muži.

---

⁶ Jarkovská, L. a Ličková, K. Feministkou snadno a rychle. 2023. 232 s.

Ačkoli rovnost mužů a žen, a tedy nediskriminace ani jednoho pohlaví, patří k základním zásadám Evropské unie, rozdíly v odměňování žen a mužů ukazují, že ženy jsou i nadále vystavovány přímé i nepřímé diskriminaci na trhu práce. Jak uvádí **Vladimír Špidla, bývalý premiér České republiky** a evropský komisař pro zaměstnanost, sociální věci a rovné příležitosti, „rozdíl v odměňování je i nadále komplexní a často nesprávně pochopený fenomén“ (Špidla, 2007).

Ženy v Česku vydělávají výrazně méně než muži. Jejich průměrný hodinový výdělek je o 20,1 % nižší. Česko je tak v EU zemí se třetím nejvyšším rozdílem mezi platy mužů a žen. Vyplývá to ze statistik, které u příležitosti Mezinárodního dne žen zveřejnil Evropský parlament. Studie ukázala, že v Česku se dá tzv. výdělková propast vysvětlit jen z necelé pětiny rozdílnou zaměstnaností, odpracovanou dobou a dalšími faktory. **Čtyři pětiny představuje nevysvětlitelný rozdíl** (České ženy..., online, 2020).

Aktuálně se můžete nejpřesnější informace dozvědět z publikace *Zaostřeno na ženy a muže (2022)*, která vznikla ve spolupráci Českého statistického úřadu s Úřadem vlády ČR⁷.

Výpočty rozdílů v odměňování mezi muži a ženami v roce 2015 ukazují, že průměrná měsíční mzda žen tvoří 78 % průměrné měsíční mzdy mužů. Ženy jsou odměňovány průměrně měsíčně o 22 % méně než muži. Ženy jsou odměňovány průměrně měsíčně o 6 748 Kč méně než muži (Křížková, Vohlídalová, Pospíšilová, Maříková, 2017, s. 102).

Genderový rozdíl v odměňování je velmi důležitým ukazatelem postavení žen a mužů na trhu práce, protože zachycuje kvalitu jejich ekonomické participace a míru, do jaké jsou ženy, případně muži, znevýhodněni v pracovních podmínkách, šancích na kariéerní postup a v důsledku předpokládaných norem zodpovědnosti za péči a neplacenou práci v domácnosti (Akchurin & Lee, 2013:686). Rozdíl mezi hodinovou nebo měsíční mzdou mužů a žen je výsledkem genderových nerovností na trhu práce a zároveň má dlouhodobé negativní důsledky na genderovou rovnost, protože se zásadně promítá do rozdílů v celoživotních příjmech a výši penzí mezi muži a ženami. Jde o mnohostranný problém, který je výsledkem mnoha vzájemně provázaných příčin na různých úrovních společnosti, takže jeho odstranění vyžaduje také mnohostranný přístup. Navíc jsou příčiny tohoto problému provázány s jeho důsledky. Genderové rozdíly v odměňování mají zásadní dopad na životní úroveň domácností, feminizaci chudoby, na životní úroveň dětí, výchovu dětí, jejich aspirace a budoucí životní úspěšnost i na výkonnost ekonomiky. Genderový rozdíl v odměňování také přímo závisí na jednání mnoha typů aktérů od národních vlád přes odbory a občanskou společnost až po zásadní roli zaměstnavatelů a jednotlivců.

Hodnota genderových rozdílů v odměňování dosáhla **v roce 2015** podle údajů ČSÚ 16,5 % v případě mediánových mezd a 21,9 % v případě průměrných mezd. Hodnoty udávané ČSÚ se kvůli metodologickým odchylkám odlišují od údajů, s nimiž pracuje Eurostat, který pro ČR uvádí hodnotu genderových rozdílů v odměňování 22,5 % (v případě Eurostatu do

⁷ ČSÚ Zaostřeno na ženy a muže 2022. Genderové statistiky / Gender statistics Praha, 31. 12. 2022 / Prague, 31 December 2022 Kód publikace / Publication Code: 300002-22 Č. j. / Ref. No.: CSU-17517/2022

celkových genderových rozdílů v odměňování není započítán veřejný sektor, ale pouze sektor soukromý).

Konkrétnější představu o mzdách žen a mužů přináší také jejich rozložení do jednotlivých mzdových skupin. V nejnižším mzdovém pásmu (mzda do 12 000 Kč) se nachází 8 % mužů a 10 % žen. Značný rozdíl je v druhém nejnižším pásmu (mzda od 12 do 22 000 Kč), do kterého spadá 28 % mužů, ale celých 42 % žen. Mzdu do 22 000 Kč tedy pobírá 36 % mužů, ale 52 % žen. Do nejvyššího mzdového pásma (mzda nad 40 000 Kč) spadá 17 % mužů, ale pouze 8 % žen, podobně pak do druhého nejvyššího pásma (mzda od 26 000 Kč do 40 000 Kč) spadá 32 % mužů, ale jen 25 % žen.

Historická data týkající se průměrných měsíčních mezd sahají až do 60. let 20. stol. A ukazují, že genderové rozdíly v odměňování nejsou pouze současným problémem, ale že byly značné také před rokem 1989. V roce 1962 dosahovala průměrná mzda žen pouze 63,8 % mzdy mužů (GPG 36 %). Spolu s významným vzdělanostním růstem ženské populace v 70. a 80. letech se do konce 80. let rozdíl v odměňování snížil na 29 %. Vývoj v poslední dekádě (konkrétně od roku 2002) nicméně ukazuje, že genderové rozdíly v odměňování v ČR neklesají, ale spíše setrvávají na podobných hodnotách.

Co se týče rozdílů mezi jednotlivými skupinami lidí a zaměstnání, data za rok 2015 ukazují, že lze identifikovat rozdíly podle vzdělání, věku, velikosti firmy, třídy zaměstnání CZ-ISCO, odvětví, existence kolektivní smlouvy, vlastníka firmy či podniku a regionu. Z hlediska zaměstnání jsou největší genderové rozdíly v odměňování patrné ve třídách, v nichž je velmi malé zastoupení žen. Roli hraje také míra potřebné kvalifikace (jeden z nejvyšších genderových rozdílů v odměňování (27 %) je ve skupině řídicí pracovníci a pracovníce, v nichž působí pouze 31 % žen). Menší rozdíly jsou naopak tam, kde pozice nepředpokládají vysokou kvalifikaci a kde převládají ženy, nebo je zastoupení obou pohlaví vyrovnanější (např. u kvalifikovaných pracovníků a pracovníc v zemědělství je rozdíl ve mzdách 11 %, zastoupení žen pak 47 %). Průměrný počet měsíčně odpracovaných hodin rozdílů ve mzdách žen a mužů v rámci jednotlivých zaměstnání není schopen vysvětlit, neboť tyto rozdíly jsou velmi malé (max. 5h měsíčně). Z hlediska velikosti firmy jsou genderové rozdíly v odměňování vyšší ve větších firmách, největší jsou ve firmách o 250 až 999 zaměstnancích a zaměstnankyních – 27 %. Malé firmy mají pravděpodobně transparentnější mzdový systém, patrně mají také méně hierarchickou strukturu a rozdíly v odměňování jsou zde proto menší (v případě firem do 10 zaměstnanců a zaměstnankyň je to 6 %).

Důležitou roli hraje také věk. Genderové rozdíly v odměňování jsou nejvyšší ve věkové kategorii 40-44 let (30 %), a dále v kategoriích 35-49 let (28 %) a 45-49 let (27 %). Přestože na základě dostupných dat není možné analyzovat genderové rozdíly v odměňování s ohledem na rodičovství a věk dětí, se věk zdá být vhodným indikátorem dopadů mateřství a péče na odměny žen (Křížková, Vohlídalová, Pospíšilová, Maříková, 2017, s. 102).

Největší rozdíly ve mzdách žen a mužů jsou totiž patrné ve věku, kdy ženy zpravidla pečují o malé děti anebo se vrací na trh práce. S rostoucím vzděláním rostou také genderové

rozdíly v odměňování. Nejnižší rozdíl je mezi muži a ženami se základním vzděláním (17 %), nejvyšší u vysokoškoláků a vysokoškolaček (29 %). Relativně vysoké genderové rozdíly v odměňování jsou patrné také u lidí se středoškolským vzděláním bez maturity, kde je rozdíl v odměňování žen a mužů vyšší (26 %) než u středoškolsky vzdělaných lidí s maturitou (21 %).

Analýza rozdílů v odměňování podle odvětví ukazuje, že vyšší genderové rozdíly jsou patrné ve feminizovaných odvětvích, např. ve vzdělávání (25 %) nebo zdravotnictví (30 %), (v obou odvětvích je přitom zastoupení žen kolem 80 %). Nižší genderové rozdíly v odměňování jsou naopak v manuálních, méně kvalifikovaných a hůře finančně ohodnocených odvětvích s vyrovnanějším zastoupením mužů a žen (např. administrativní a podpůrné činnosti, v nichž je zastoupeno cca 45 % žen, mají genderové rozdíly v odměňování na úrovni 7 %). To poukazuje na fenomén tzv. skleněného výtahu pro muže působící ve feminizovaných odvětvích. Větší rozdíly v příjmech žen a mužů jsou pak také patrné v odvětvích, kde jsou vyšší průměrné mzdy.

U firem, které mají kolektivní smlouvu, jsou patrné menší rozdíly v odměňování žen a mužů a zároveň i vyšší průměrné mzdy, než u firem, jejichž zaměstnanci nejsou kryti kolektivní smlouvou. Roli pak hraje i to, zda je firma ve státním či soukromém vlastnictví. Ve firmách vlastněných státem jsou vyšší průměrné mzdy mužů i žen a jsou zde i menší rozdíly v odměňování.

Genderové rozdíly v odměňování se liší i podle regionů. V hlavním městě Praha jsou rozdíly největší (25 %), obecně jsou rozdíly větší v krajích, kde jsou vyšší průměrné mzdy. V evropském kontextu dosahuje ČR velmi vysokých genderových rozdílů v odměňování žen a mužů. Větší rozdíl v odměňování žen a mužů než v ČR byl v roce 2015 patrný pouze v Estonsku (28 %). Česká republika se tak nachází vysoko nad průměrem EU (15 %). Tento trend má přitom jistou setrvačnost. V posledních 10 letech patří ČR spolu s Německem, Rakouskem a Estonskem k zemím, které mají dlouhodobě vůbec nejvyšší úroveň genderových rozdílů v průměrných příjmech, a to nejen v kontextu západní Evropy, ale i v kontextu postsocialistických zemí. O něco lépe pro ČR, zejména díky relativně vysoké zaměstnanosti a malému rozšíření částečných úvazků, dopadá mezinárodní srovnání podle tzv. celkového rozdílu v odměňování. V případě tohoto indikátoru dosahuje ČR hodnoty 40 % oproti průměrným 33 % za EU. Co se týče souvisejících indikátorů, zejména na mezinárodních datech za EU se ukazuje, že hodnota genderových rozdílů v odměňování je pozitivně korelována jak s mírou zaměstnanosti žen, tak i s mírou zaměstnanosti mužů. Čím více žen je tedy ekonomicky aktivních, tím výraznější je také rozdíl ve mzdách žen a mužů. Mezi jednotlivými zeměmi jsou však patrné rozdíly. Na jedné straně jsou země s nízkou mírou zaměstnanosti žen pod nebo těsně okolo 60 %, ve kterých jsou často i nízké rozdíly v odměňování mužů a žen (např. Malta, Itálie, Rumunsko nebo Španělsko).

Mezi zeměmi s vyšší mírou zaměstnanosti žen pak ale najdeme různé příklady vzájemně odlišných zemí. Vztah mezi mírou nezaměstnanosti a genderovými rozdíly v odměňování není natolik zřejmý. Země, které mají nízkou nezaměstnanost žen, se zároveň značně liší

podle úrovně genderových rozdílů v odměňování a naopak. Souvislost mezi mírou ekonomické neaktivity a genderovými rozdíly v odměňování se však na mezinárodních datech jednoznačně potvrdila. Tento vztah je přitom možné přičíst již výše zmíněnému efektu předvýběru, kdy lidé v situaci, kdy nemohou získat dobré postavení na pracovním trhu, pracovní trh raději opouštějí.

S celkovou úrovní genderových rozdílů v odměňování pak souvisí také míra genderové segregace českého pracovního trhu (Křížková, Vohlídalová, Pospíšilová, Maříková, 2017, s. 103).

Autorky analyzovaly průměrné příjmy žen a mužů ve 20 nejvíce zastoupených třídách zaměstnání CZISCO. Třídy jsou podle metodologie studie Evropské komise rozděleny na ty s převahou mužů, ty s převahou žen a smíšené. V rámci tříd zaměstnání s převahou mužů najdeme nejvyšší hodnotu genderových rozdílů v odměňování u obsluhy stacionárních strojů a zařízení (27 %); ve třídě smíšených zaměstnání jsou největší rozdíly v odměňování patrné u specialistů a specialistek v oblasti obchodu a veřejné správy (23 %); a ve třídě s převahou žen je nejvyšší hodnota genderových rozdílů v odměňování patrná u specialistů a specialistek na výchovu a vzdělávání (21 %) a u pracovníků a pracovnic v oblasti prodeje (21 %). V rámci zaměstnání dělených podle čtyřmístné klasifikace CZ-ISCO je nejvyšší hodnota genderových rozdílů v odměňování patrná u zprostředkovatelů a zprostředkovatelek finančních transakcí. Dosahuje u nich celých 50 %, což pro ženy znamená měsíčně o 33 432 Kč méně, než vydělávají muži. Nejnižší jsou naopak genderové rozdíly v odměňování u kuchařů a kuchařek a pomocných kuchařů a kuchařek (-1 %).

Za zmínku pak stojí i skutečnost, že z 379 zkoumaných podskupin zaměstnání CZ-ISCO mají ženy pouze v 10 případech vyšší průměrné mzdy než muži. Pokud ale ženy v nějakém zaměstnání vydělávají více než muži, rozdíly jsou to zpravidla zcela zanedbatelné v řádu maximálně několika stokorun, častěji však ještě méně (srov. Křížková, Vohlídalová, Pospíšilová, Maříková, 2017).

K ZAPAMATOVÁNÍ

- Gender pay gap je relativní rozdíl průměru či mediánu mzdy mužů a žen (vztahený k mediánu či průměru mzdy mužů). Vyjadřuje se v procentech. Vyšší hodnota tohoto indexu nemusí nutně znamenat existenci diskriminace na trhu práce.
- Ženy v České republice berou v průměru o cca 20 % méně platu než muži. Za Českou republikou se nachází (k roku 2019) už jen Německo, Rakousko a nejhůře je na tom Estonsko s 21,7 %. Nejlépe si vede Lucembursko, které má GPG

pouhých 1,3 %. Celkově si ale lze všimnout zlepšení, že index v průběhu 4 let klesal, a to nejen v ČR, ale i ve většině ostatních zemích.

- Nerovné odměňování způsobuje vyšší míru ohrožení žen chudobou a sociálním vyloučením, nižší důchody a má za důsledek posílení asymetrických rolí muže a ženy ve společnosti. (NORA, 2016) Kromě toho však důsledky neovlivňují pouze ženy samotné, ale i životní úroveň jejich domácností, tedy i životní úroveň všech jejich členů, včetně dětí (Křížková, Vohlídalová, Pospíšilová, Maříková, 2017, s. 102).
- Gender Pay Gap (GPG) v přímém překladu představuje mezeru ve výši platu v závislosti na pohlaví.
- Gender Pay Gap se podle Eurostatu (2015) ve členských zemích Evropské Unie výrazně liší. V roce 2015 byli hodinové výdělků žen v průměru o 16,3 % nižší než hodinové výdělků mužů. V Itálii to bylo o 5,5 %, naopak v Estonsku 26,9 %.
- V každé zemi je výskyt GPG a jeho velikost ovlivněna mnoha faktory. Je potřeba zdůraznit, že velký podíl nese vláda a stát a jeho přístup k podpoře sladění rodinného a pracovního života žen.

Rozdíly v odměňování mohou jistě odrážet objektivní důvody týkající se individuálních vlastností (věk, dosažené vzdělání, kvalifikace, zkušenosti), zaměstnání (profese, typ smlouvy nebo pracovní podmínky) nebo aspektů přímo souvisejících s podnikem (odvětví činnosti nebo velikost podniku). Rozdíly v odměňování pak samozřejmě odrážejí nerovnosti žen a mužů při účasti na trhu práce (Europa..., online, 2011). Patří sem: 1) horizontální segregace (tj. ženy pracují v mnohem menším počtu odvětví a zaměstnání než muži a jejich práce je hůře odměňována); 2) vertikální segregace (tj. ženy jsou zaměstnávány na hůře odměňovaných postech, častěji než muži se musí potýkat s překážkami v pracovním postupu); 3) sladění profesního a soukromého života (tj. ženy pracují častěji na částečný pracovní úvazek a častěji přerušují kariéru, což má na jejich profesní vývoj negativní vliv). V každé zemi je výskyt GPG a jeho velikost ovlivněna mnoha faktory. Je potřeba zdůraznit, že velký podíl nese vláda a stát a jeho přístup k podpoře sladění rodinného a pracovního života žen.

SHRNUTÍ

Gender je kategorie, která je často spojována se sexem a sexualitou. V současnosti již většina odborníků kritizuje stereotyp o existenci dvou pohlaví, ale hovoří o více, výjimkou nejsou asi teorie o více než třech pohlaví. Genderové kategorie, stejně jako rasismus či sexismus, jsou historicky a globálně rozšířenou formou utlačování.

Rasismus a sexismus mají více společného, než se na první pohled zdá, zasahují přesvědčení lidí (a člověk jinak hodnotí, když je o něčem přesvědčen), do značné míry se odrážejí v realitě společenských institucí, obecně sdílených názorech, zasahují do ekonomických struktur společnosti i do každodenních interakcí mezi jejími občany. Sexismus můžeme popsat jako systém, který zvýhodňuje biologické muže, jimž dává privilegované postavení ve společnosti. Feminismus naproti tomu do značné míry reflektuje sexistické vykořisťování žen ve společnosti. Queer teorie stejně jako hlasy gayů, lesbiček, bisexuálů, transgender a queer jedinců (tzv. GLBTQ) byly výzvou pro tvorbu současného konceptu pohlaví, sexuality, sexuální orientace a genderu.

Naše sexualita je v koexistenci s dalšími složkami naší identity, jako je gender, etnicita, sociální třída, handicap, rasa nebo jazyk, a teprve poté, co je samotná sexuální diverzita. Tohoto pojmu užíváme, když mluvíme o různorodé škále sexuálního chování, které si lidé vybírají pro své životní strategie. Zastánci sexuální diverzity ve školní praxi, konkrétně v multikulturní výchově, upozorňují na to, že může být nezdravé ignorovat části našich identit v okamžiku, kdy vstoupíme do školní třídy. Argumenty pro sexuální diverzitu ve školní praxi dále zdůrazňují fakt, že bychom měli rozlišovat nejen mezi genderem a sexualitou, ale také mezi naší sexuální identitou, sexuální orientací a sexuálním chováním, neboť k sexuálnímu chování patří nejen problematika vzájemného respektu, úcty, fyzického i emocionálního bezpečí, přátelství, rodiny, ale dokonce kritika mýtů o sexualitě a o jejích negativních dopadech pro společnost, kritika stereotypů nebo diskriminačních přístupů.

Pro porozumění diverzitním sexuálním identitám je ze strany majoritní společnosti často činěno velmi málo. Tato problematika je opomíjena, a to jak ze strany veřejného mínění, tak z pohledu výchovy a vzdělávání. Souhlasíme se Steinbergovou, že je důležité o preferenci heterosexuálního chování v rámci společenského paradigmatu diskutovat, stejně tak jako o privilegiích, které v jednotlivých společnostech heterosexuálně orientovaní jedinci sdílí.

Druhou velkou oblastí diskriminace mezi pohlavími není sexuální orientace individuů, ani jejich sexuální chování, ale samotný fakt existence genderových rozdílů. Navzdory různým snahám minimalizovat nerovnost vyplývající z genderu je i v současnosti patrný propastný rozdíl mezi platy mužů a žen na stejných pozicích a se stejným vzděláním. V rámci Evropské unie představují ženy cca 60 % vysokoškolských absolventů, přesto jsou odměňovány ve svém zaměstnání průměrně o 15-25 % méně než muži.

Gender pay gap je relativní rozdíl průměru či mediánu mzdy mužů a žen (vztažený k mediánu či průměru mzdy mužů). Vyjadřuje se v procentech. Vyšší hodnota tohoto indexu nemusí nutně znamenat existenci diskriminace na trhu práce.

Ženy v Česku vydělávají výrazně méně než muži. Jejich průměrný hodinový výdělek je o 20,1 % nižší. Česko je tak v EU zemí se třetím nejvyšším rozdílem. Nerovné odměňování způsobuje vyšší míru ohrožení žen chudobou a sociálním vyloučením, nižší důchody a má za důsledek posílení asymetrických rolí muže a ženy ve společnosti. Kromě toho však důsledky neovlivňují pouze ženy samotné, ale i životní úroveň jejich domácností, tedy i životní úroveň všech jejich členů, včetně dětí.

KONTROLNÍ OTÁZKY

1. Systém, který zvýhodňuje biologické muže nazýváme?
  - a) Sexismus
  - b) Gender
  - c) Feminismus
  - d) Rasismus
2. Zkratka „LGBT“ označuje:
  - a) Lesby, gaye, bisexuály a transgender osoby
  - b) Homosexuály, transsexuály a bisexuály
  - c) Lesby, gaye, heterosexuály a intersexuály
  - d) Příslušníky všech sexuálních minorit
3. Mužské a ženské role jsou sociálně a kulturně podmíněny, podléhají vývoji a změně, stejně jako otcovství a mateřství.
  - a) Ano
  - b) Ne
4. Rodičovské schopnosti a dovednosti jsou vrozené.
  - a) Ano
  - b) Ne

5. Mezera ve výši platu v závislosti na pohlaví se označuje (*relativní rozdíl průměru či mediánu mzdy mužů a žen se nazývá*):

- a) GBF
- b) GBG
- c) **GPG**
- d) PGS

KORESPONDENČNÍ ÚKOL

Na základě doporučené literatury i dalších zdrojů se rozhodněte, jak byste odpověděli na otázky:

Kolik je pohlaví?

Co je gender?

Co je sexualita?

Co je asexualita?

Napište krátkou odpověď na každou s uvedených otázek. Odpovědi zašlete svému mentorovi na mail.

ZDROJE

BANKS, J. A., BANKS, C. A. M. Multicultural Education: Issues and Perspectives. New York: John Wiley & Sons, 2010.

České ženy vydělávají o 20 procent méně než muži. V EU jsou na tom hůř jen Estonky a Němky. iROZHLAS [online]. Český rozhlas, 8. 3. 2020 [cit. 30. 11. 2021]. Dostupné z: www.irozhlas.cz/ekonomika/prijem-muzi-zeny-eu-studie-cesko-eurostat-vydelkova-pro-past-evropska-unie_2003081729_jgr.

Europa, přehledy právních předpisů EU. Boj proti rozdílům v odměňování žen a mužů [online]. 23. 5. 2011 [cit. 2013-04-20]. Dostupné z: http://europa.eu/legislation_summaries/employment_and_social_policy/equality_between_men_and_women/c10161_cs.htm.

FRIEND, A. R. Choices, not Closets: Heterosexism and Homophobia in Schools. In WEIS, L., FINE, M. Beyond Silenced Voices. New York: State University of New York Press, 2005, s. 209-235.

KŘÍŽKOVÁ, A., VOHLÍDALOVÁ, M., POSPÍŠILOVÁ, K., MAŘÍKOVÁ, H. Aktuální rozdíly v odměňování žen a mužů v ČR: Hlubková analýza statistik a mezinárodní srovnání [online]. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2017 [cit. 30. 11. 2021]. ISBN 978-80-7421-147-8. Dostupné z: www.rovnaodmena.cz/www/img/uploads/336b8482.pdf.

PREISSOVÁ KREJČÍ, A. Multikulturalismus – ztracené paradigma? Olomouc: Univerzita Palackého, 2014.

SLEETER, C. E., GRANT, C. A. Making Choices for Multicultural Education. Five Approaches to Race, Class, and Gender. New York: John Wiley & Sons, 2009.

STEINBERG, S. R. (ed.). Diversity and Multiculturalism. New York: Peter Lang, 2009.

ŠPIDLA, V. Předmluva. In HAVELKOVÁ, B. Rovnost v odměňování žen a mužů [online]. Praha: Auditorium, 2007 [cit. 2013-04-19]. Dostupné z: <http://www.auditorium.cz/rovnost-odmenovani>.

2 GENDER JAKO PROBLÉM

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

V této kapitole představíme problematiku gender jako součást společenských konstrukcí. Seznámíme se s historií genderu a popíšeme si obecně doporučené genderové indikátory. Vzhledem k tomu, že pozornost k poškozování lidských práv žen byla vyvolána realitou života, budeme se zabývat koncepcemi prosazování rovnosti a kritickými oblastmi postavení žen a zmíníme indikátory hodnocení genderové rovnováhy. V druhé části kapitoly si ujednotíme základní pojmosloví a seznámíme se s vlastním obsahem charakteristických pojmů problematiky gender.

CÍLE KAPITOLY

Po prostudování této kapitoly budete umět:

- popsat historii genderu a definovat indikátory genderové rovnováhy,
  - pojmenovat a vysvětlit základní pojmy problematiky gender.
-

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

Genderový kontrakt, genderové indikátory, kritické oblasti prosazování rovnosti, genderové role, genderové stereotypy, gender mainstreaming, genderový audit, genderová analýza.

2.1 Gender a společnost

V mnoha oblastech lidského života se významně projevují důsledky genderového kontraktu, který je vnímán jako soubor implicitních a explicitních pravidel, připisujících ženám a mužům různou práci a hodnotu, diferencovanou zodpovědnost a povinnosti. Gen-

der se jako téma sociálních teorií objevuje poměrně často a je pojímáno jako základní kategorie analýzy organizace lidských společností a produktů sociálního a kulturního života.

Na úrovni sociální politiky se gender objevuje jako součást konstrukcí o eliminaci ženských či mužských životních zkušeností, zejména v podobě vlivu genderových stereotypů, mocenského nátlaku na strategie řešení životních situací ze strany žen a mužů, participace na trhu práce, v přístupu ke vzdělání, v otázkách chudoby, vyloučení, korupce a kriminality aj. Gender je současně aspektem všech sociálních hnutí, a to nejen těch, která se dominantně orientují na změny genderových vztahů.

Např. Einwohner, Hollander a Olson (2000) typologizují způsoby, jak se gender projevuje v sociálních hnutích. Podle jejich názoru se jejich odlišnosti odrážejí ve složení hnutí, v koncepci a formulaci cílů, šíři a rozsahu taktik, v charakteristikách a formách identit aktivistů a dominantních attributech hnutí, jež jsou přisuzované společnosti zvnějšku. Podle nich je gender více než jen charakteristikou jednotlivých účastníků, neboť hnutí, včetně jejich klíčových aktivit a vůbec celá sféry, ve které se pohybují, nesou genderový rozměr.

Fungování genderu v sociálních teoriích je specifické, a zdaleka ne všechny aspekty jsou v teoretických koncepcích zkoumány do stejné hloubky. Fenomen gender se nejčastěji chápe jako odlišení účastníků mužů a žen, ve směru od ženských přes smíšené až k mužským hnutím. Je vnímáno jako téma hnutí, přičemž jeho cílová orientace směřuje buď k genderové rovnosti nebo k zpětnému nastolení patriarchálního řádu. Nové myšlenkové proudy v současnosti upozorňují na rozdělení společnosti nejen na základě etnicity, kulturních faktorů, příslušnosti k životnímu stylu, třídním rozdílům, ale i na základě genderu.

2.2 Historie genderu

Na úrovni politiky různých zemí jsou aktuálně vytvářeny koncepce k prosazování rovnosti žen a mužů, a lze si i povšimnout, že se pomalu, s většími či menšími obtížemi a s menším či větším úspěchem, prosazují gender mainstreamingové strategie.

Vytváření koncepce **gender mainstreamingu** se ojediněle vyskytovala už v 60. letech v souvislosti s oblastí rozvoje (Lind, Loether). Na mezinárodní úrovni se poprvé objevila na 3. Světové konferenci o ženách v Nairobi pořádané OSN v roce 1985, právě v souvislosti s oblastí rozvoje a jako prostředek integrace ženských hodnot do rozvojové činnosti (závěrečná zpráva o činnosti Skupiny specialistů Rady Evropy pro mainstreaming). Na 4. světové konferenci o ženách v Pekingu byl koncept doplněn o požadavek analyzovat před každým rozhodnutím dopad na ženy a muže, šlo o uplatnění tzv. gender impact assessment. Na této konferenci byl tento koncept zakotven do schválené Akční platformy a vytvořil tak startovní práh pro současná pojetí a strategie gender mainstreamingu.

Hlavním záměrem „Akční platformy“ bylo vytipovat a pojmenovat základní soubor problémových okruhů a k nim příslušných prioritních opatření. Dokument charakterizuje, vysvětluje a připomíná otázky současného postavení žen v rámci mezinárodních kontextů, dosavadních zkušeností a historického vývoje. Reviduje pokrok dosažený od předěšlé konference v Nairobi, konstatuje, že většina cílů z dokumentu „Nairobské strategie na podporu žen zaměřené na budoucnost“ nebyla dosažena a upozorňuje na zvláštní oblasti zájmu. Definuje celkem 12 kritických oblastí diskriminace žen a ke každé kritické oblasti zájmu jsou diagnostikovány dané problémy i navrženy strategické cíle spolu se strategickými opatřeními. Současně je obsažena výzva na národní, regionální a mezinárodní statistické služby a příslušné vládní úřady ve spolupráci s výzkumnými a dokumentačními organizacemi, aby zajistili shromažďování, sestavování a analyzování relevantních statistických údajů o jednotlivcích podle pohlaví a věku, které jsou schopny odrážet problémy, spory a otázky vztahující se k mužům a ženám ve společnosti.

Akční platforma také vyjádřila požadavek, aby vlády zajistily pravidelné vydávání statistické publikace s „genderovými“ údaji a aby byla průběžně přezkoumávána adekvátnost oficiálního statistického systému z hlediska pokrytí uváděných požadavků.

Zvláštní zasedání Valného shromáždění OSN v New Yorku v červnu 2000 vydalo doporučení Zpráva ad hoc pracovního výboru 23. zvláštního zasedání Valného shromáždění OSN (tzv. Peking+5).

Česká společnost se pod tlakem přijatých mezinárodních závazků i poslaneckých iniciativ, věnuje na vládní úrovni otázkám rovných příležitostí a rovnoprávného postavení obou pohlaví s větší pozorností než dříve, což se projevilo především přijetím vládního programu „Priority a postupy vlády při prosazování rovnosti mužů a žen“.

Od roku 1998 se zabývala problematikou rovnosti mužů a žen Rada vlády pro lidská práva, konkrétně její Výbor pro odstranění všech forem diskriminace žen, jakožto poradní orgán vlády. Ve stejném roce vzniklo na Ministerstvu práce a sociálních věcí oddělení pro rovnost mužů a žen, které má v oblasti politiky genderu koncepční a koordinační roli.

Od 1.1.2002 pracuje na každém ministerstvu minimálně jeden pracovník, do jehož pracovní náplně patří problematika rovnosti mužů a žen v oblasti věcné působnosti resortu.

Dalším významným krokem bylo v roce 2001 zřízení poradního orgánu vlády Rady vlády pro rovné příležitosti mužů a žen. Od července 2002 pracuje Stálá komise Poslanecké sněmovny pro rodinu a rovné příležitosti.

Gender mainstreaming v řadě vyspělých zemí vstupuje do systému, který je ovlivněn projevy feministických hnutí a příklady praktických politických opatření společnosti na podporu žen (např. Frauenpolitik v Německu), zatímco u nás je koncept gender mainstreaming jedinou strategií na podporu rovných příležitostí.

Navíc je v rámci české společnosti podpora ze strany institucí hodnocena doposud jako spíše formální, pozvolná až konzervativní, přičemž se odhaduje, že dynamika genderových změn spíše odpovídá tlaku a povinnosti českých vrcholových institucí při vyhovování podmínkám členství v Evropské unii.

Rada vlády pro rovnost žen a mužů byla zřízena usnesením vlády ČR ze dne 10. října 2001 č. 1033, jehož přílohou je statut Rady vlády pro rovnost žen a mužů. Tento statut byl upraven usnesením vlády ČR ze dne 12. prosince 2007 č. 1386, usnesením vlády ČR ze dne 3. listopadu 2008 č. 1350, usnesením vlády ČR ze dne 5. prosince 2012 č. 895, usnesením vlády ze dne 8. července 2015 č. 544, usnesením vlády ze dne 21. srpna 2017 č. 590, usnesením vlády ze dne 30. května 2018 č. 346, usnesením vlády ze dne 2. září 2019 č. 633, usnesením vlády ze dne 14. září 2020 č. 925 a usnesením vlády ze dne 18. května 2022 č. 567. Rada vlády pro rovnost žen a mužů (dále jako „Rada“) byla jako poradní orgán vlády ČR pro oblast prosazování rovnosti žen a mužů a zahrnování hlediska rovnosti žen a mužů do vládních politik⁸.

Koncept genderu vyvolává protichůdné postoje a emoce ve společnosti. U některých jedinců genderové téma budí dojem spásného řešení problémů budoucnosti, neboť se zdá být cestou zvýšení užítku a zisku jak ženám, tak mužům, jednotlivcům i celé společnosti. Oponenti tohoto názoru však gender považují za další fintu klasického feminismu. Rozhodnutí, zda k problematice gender přistupovat pozitivně nebo negativně, tvoří výchozí základnu, která je v rozhodovacím procesu jedince i společnosti silným faktorem. Současný trend Evropské unie spíše hořkne tradicionalistům, neboť EU považuje rovnoprávnost žen a mužů za podstatnou a klíčovou podmínku rozvoje Evropy. Pod tlakem přístupových jednání a harmonizačních procesů, které souvisely se vstupem České republiky do Evropské unie, došlo k růstu genderové senzitivity a byla transformována legislativa EU do české legislativy a byly vytvořeny instituce pro implementaci politik genderové rovnosti. Vládní instituce byly pod tlakem hodnocení České republiky Evropskou komisí pověřeny spoluprací s občanskými neziskovými organizacemi, tedy i ženskými nestátními neziskovými organizacemi, které se již snažily od počátku devadesátých let medializovat a charakterizovat na genderově diverzifikované dopady sociálních politik a genderové nerovnosti v různých sférách života české společnosti.

Pozitivní přístup k problematice genderu může být silným nástrojem dynamického rozvoje občanské společnosti. Dnešní bod změn se odvíjí od dynamiky přechodu společnosti od diskriminace jednoho pohlaví k faktické rovnoprávnosti, která je individuálně orientovaná a zaměřená. Jejím znakem je snaha pomoci každému občanovi a občance při získání životních šancí při seberealizaci. Rozvoj rovnoprávné společnosti se tak šíje na míru skutečným potřebám populace.

---

⁸ Rada vlády pro rovnost žen a mužů: Výroční zpráva za rok 2022. Praha 2023.

2.3 Genderová rovnováha

Porušování lidských práv bylo po dlouhou dobu v rozporu s tradiční liberální myšlenkou o hodnotách a jedinečnosti lidské osobnosti. Týkalo se však mužů. Ženská práva byla dlouhodobě vnímána jako soukromá záležitost nebo jako zvyklost pramenící z náboženství nebo kultury. Pozornost k poškozování lidských práv žen byla vyvolána realitou života, a proto muselo nevyhnutelně dojít k vytvoření legislativy včetně nástrojů jejího prosazování, které jsou schopny inspirovat rovnoprávnost žen a mužů a zakázat diskriminaci podle pohlaví.

Prosazování rovnosti sleduje OSN ve 12 kritických oblastech:

Chudoba žen.	Nerovný přístup ke vzdělání.	Ekonomická nerovnost.
Násilí na ženách.	Důsledky válek a konfliktů na ženy.	Nerovný přístup ke zdravotní péči a službám.
Nerovné zastoupení žen v mocenských a rozhodovacích orgánech.	Nedostatečné mechanismy na podporu seberozvoje žen.	Diskriminace a násilí na dívkách.
Stereotypní prezentace žen v médiích a nerovný přístup k nim.	Genderově nerovný vliv na rozdělování přírodních zdrojů a vliv na ochranu životního prostředí.	Genderově nerovné prosazování a dodržování lidských práv.

Hodnocení genderové rovnováhy je od r. 1999 realizováno podle těchto indikátorů:

- podíl žen v národním parlamentu,
- podíl žen v regionálních zastupitelstvech,
- podíl žen v obecních zastupitelstvech,
- opatření zaměřená na podporu vyrovnané účasti ve volbách,
- podíl žen v národní vládě a v Evropské komisi,
- zastoupení žen a mužů na ministerských postech,
- zastoupení žen a mužů na postech náměstků a vrchních ředitelů,
- podíl žen a mužů mezi vysoce postavenými státními úředníky podle sfér působnosti,
- podíl žen na nejvyšších soudech a v Evropském soudním dvoře.

Je však iluzorní si myslet, že rovnost žen a mužů se pozná pouze v uvedených indikátorech jako je klasické rovnoměrné zastoupení žen a mužů v politice či na vrcholných

úrovních managementu firem. Důležitý je podíl žen na rozhodování, status jednotlivých pracovních pozic, které zastávají, platová politika a rozvoj kompetencí.

Po formální stránce se zdá, že Česká republika má určité institucionální zajištění genderové agendy. Působí zde instituce, jako je Rada vlády pro rovné příležitosti, která je stálým poradním orgánem vlády v oblasti vytváření rovných příležitostí pro ženy a muže (MPSV 2007b). Vedle ní, pod Radou pro lidská práva, existuje Výbor pro odstranění všech forem diskriminace žen, který je pověřen sledováním, zda se dodržují závazky plynoucí z mezinárodní Úmluvy o odstranění všech forem diskriminace žen (United Nations 1979).

Doporučené genderové indikátory

Seznam ukazatelů za jednotlivé za jednotlivé oblasti genderové statistiky požadovaných UN ECE (Evropská hospodářská komise OSN) vychází u doporučení UN ECE, které navrhlo sledovat ukazatele s genderovou problematikou za následující oblasti: Obyvatelstvo, Rodiny a domácnosti, Práce a mzdy, Vzdělání a komunikace, Veřejný život a rozhodování, Zdraví a Soudnictví a kriminalita.

Některé ukazatele se v rámci České republiky nedaří sledovat každoročně, protože jsou závislé na ad-hoc výběrových šetřeních, jež probíhají jednou za delší časový úsek či nepravidelně.

- a) Za oblast veřejného života a rozhodování to jsou funkcionáři odborů podle pohlaví, vedoucí členové v národních nevládních organizacích podle pohlaví a typu organizace, ředitelé a šéfredaktoři v televizi a rozhlasu a šéfredaktoři a redaktoři v tisku podle pohlaví.
- b) Za oblast obyvatelstva a rodin a domácností se jedná o: rozhodovací pozice v rámci rodiny podle pohlaví, péči o děti podle pohlaví pečující osoby, péči o děti podle času věnovaného péči a pohlaví, péči o ostatní závislé osoby podle pohlaví pečující osoby a péči o ostatní závislé osoby podle času věnovaného péči a pohlaví.
- c) Za oblast zdraví jde o: hodnocení subjektivního zdravotního stavu podle pohlaví, konzumaci alkoholu podle pravidelnosti a množství a pohlaví a o pravidelnost cvičení a pěstování rekreačních sportů podle pohlaví.
- d) Za oblast práce a mezd jde o: čas strávený neplacenou prací podle pohlaví, volný čas podle pohlaví a čas věnovaný osobní péči podle pohlaví.

ČSI vykazovalo problémy u 3 ukazatelů:

- Za oblast obyvatelstva a rodin a domácností se jedná o: příslušníky etnických menšin podle pohlaví a věku (problematičnost pojmu).
- Za oblast vzdělávání to jsou: učitelé podle věku a typu škol (chybí úplné statistiky za všechny učitele podle věku).
- V oblasti soudnictví a kriminalita jde o: osoby (ilegálně) převáděné přes hranice podle pohlaví (těžko podchytitelná ilegální migrace).

Na první pohled tedy má Česká republika vytvořené struktury, které se agendou rovných příležitostí zabývají. Otázkou však je, zda tak činí kompetentně, systematicky a do jaké míry přispívají k efektivní změně.

Problematika rovných příležitostí se zaměřuje na relativní saturaci cílů rovnosti ve veřejné a pracovněprávní sféře. Přímá nerovnost v hlasovacím právu, přístupu k některým profesím či úřadům, stejně jako další formy formální diskriminace zakotvené v právu byly odstraněny v dřívějších letech. Proto se cíle ženského emancipačního hnutí a politiky rovnosti posunuly a soustřeďují se na nové strategie. Jedním z nich je odstranění přetrvávajících odlišností pohlaví např. v diferenciaci do různých profesních sektorů formou pozitivní diskriminace. V souvislosti s naplňováním politiky rovných příležitostí bývají obvykle v centru pozornosti nároky žen především v poloze (re)organizace, zkvalitňování, rozvoje a vyhodnocování koncepčních procesů tím, že při nich všechny zúčastněné subjekty budou na všech úrovních a ve všech stádiích využívat hledisko genderové rovnosti. Podle definice Evropské Unie je cílem gender mainstreamingu „Začlenění rovných příležitostí do veškerých politických konceptů a opatření.“

Cíle v oblasti politiky genderové rovnosti jsou nejen v případě Evropské unie ale i u dalších mezinárodních organizací soustřeďovány do působnosti rodiny. Patří k nim například Výbor OSN pro odstranění všech forem diskriminace žen, který v každoročních zprávách posuzuje stav nerovnosti mezi muži a ženami. V případě České republiky ke každoročním bodům kritiky patří mj. nedostatečně rovné rozdělení role muže a ženy v rodině.

Někteří kritikové politiky rovných příležitostí často s despektem hovoří o návrzích opatření v rodinné politice jako o opatření politiky rodinných členů, čímž chtějí definovat odlišnost její podstaty od klasické rodinné politiky. Tradiční rodinná politika chápe rodinu jako autonomní subjekt, který je třeba podporovat jako celek vykonávající určité přirozené a nezadatelné funkce, a proto by měla rodinám pomáhat tyto funkce vykonávat aniž by tím současně byly vystaveny finančními strádání. Genderově formulovaná politika rodinných členů se údajně snaží tyto funkce rodinám primárně odebrat, eventuálně je rozdělit mezi muže a ženu.

V rozdílných definicích i teoretických konceptech lze podle Linda a Löthera (2001) vyčlenit řadu shodných prvků:

- gender mainstreaming se vztahuje na ženy i muže a je zaměřen na rovnost příležitostí mužů i žen,
- gender mainstreaming je strategie k dosažení rovného postavení žen a mužů ve společnosti,
- gender mainstreaming znamená rozšíření témat a přesunutí aktérů a akterek, neboť všichni zúčastnění musí vnést ve vztahu ke všem rozhodnutím a na všech úrovních genderový rozměr.

Genderová perspektiva (Lind, Löther 2001) by už neměla být zvláštním tématem, ale "měla by být pojímána jako elementární součást veškeré politiky"..

Vyšší míra a institucionální zakotvení komunikace mezi ženskými neziskovými organizacemi a vládními orgány včetně měnící se situace a strategie na poli ženského neziskového sektoru přinesla ovoce v podobě zlepšení dopadů lobbystického úsilí českých ženských neziskových organizací. Jedním z příkladů úspěšného lobbyngu je například prosazení restrikcí spojených s nárokem na rodičovský příspěvek. Jednak šlo o způsoby, které limitovaly možný pracovní výdělek rodiče a také omezovaly počet dní, během nichž mohl rodič využívat pro své dítě veřejná zařízení péče o předškolní děti.

S postupujícími změnami legislativy je nutné především sledovat nesrovnalosti mezi formální a reálnou rovností žen a mužů, která se neustále projevuje v ekonomické oblasti v oblasti politické reprezentace, občanské participace, reálného prosazování rovných sociálních práv a jistot, rovností šancí na sebeurčení v občanském životě i přetrvávajícím stereotypním definováním genderových rolí.

V české společnosti stále přetrvává jako ideální tradiční (konzervativní) představa o uspořádání genderových rolí, podle níž se má muž postarat o finanční zajištění rodiny a žena má nést hlavní odpovědnost za péči o děti a domácnost. Tradiční uspořádání rolí a jejich potvrzení společností pak může vyvolávat řadu dalších nerovností. Např. matka, která dává přednost kariéře před dítětem je hodnocena jako kariéristka a sobecký člověk apod.

2.4 Základní pojmosloví

AFIRMATIVNÍ/POZITIVNÍ AKCE představují opatření zaměřená na určitou skupinu, která mají za cíl vyloučit a předcházet diskriminaci, nebo napomoci vyrovnat znevýhodnění vycházející z tradičních postojů, chování a struktur (bývá také nesprávně označováno jako "pozitivní diskriminace").

ANDROCENTRISMUS tendence považovat muže a mužské za obecnou formu lidství. Zkušenosti žen jsou v důsledku přehlíženy nebo vnímány jako nestandardní, odchylné nebo okrajové. Androcentrické vidění se projevuje například v interpretaci lidské

historie (přehlížení úlohy žen) či ve vědě (obecné studie zaměřené jen na mužské subjekty nebo opomíjení zkušenosti žen při vytváření interpretací reality). Rolí androcentrismu se věnuje ve vědeckém poznání například americká filozofka Sandra Harding *The Science Question in Feminism 1986 Whose science? Whose Knowledge? Thinking from women's lives (1991)*.

DISKRIMINACE NA ZÁKLADĚ POHLAVÍ – PŘÍMÁ představuje situace, kdy je s osobou zacházeno hůře kvůli jejímu nebo jeho pohlaví (např. v inzerátech typu "přijmeme muže na místo ředitele").

DISKRIMINACE NA ZÁKLADĚ POHLAVÍ – NEPŘÍMÁ vysvětluje situace, kdy zákon, politika nebo praxe, které se jeví na první pohled jako neutrální, mají neadekvátně negativní vliv na příslušníky jednoho pohlaví. Zaměstnavatel rozhodne, že zaměstnanci na částečný úvazek nemají nárok na penzijní připojištění, které hradí zaměstnancům na plný úvazek. Protože na částečný úvazek pracují téměř výhradně ženy, toto opatření působí diskriminačně proti nim.

DOMÁCÍ NÁSILÍ/NÁSILÍ V RODINĚ představuje jakoukoli formu fyzického, sexuálního nebo psychického násilí, použití fyzické síly v rámci rodiny nebo domácnosti. Zahnuje psychické ponižování, sexuální násilí a fyzické útoky na partnerku (partnera), které se dějí v rámci rodiny či domácnosti. Též zneužívání dětí, incest, násilí a sexuální nebo jiný druh zneužívání členů domácnosti. Oběti a pachatelé pocházejí ze všech společenských vrstev, nezávisle na vzdělání či ekonomické situaci. Z 95 % jsou oběťmi domácího násilí ženy. Domácí násilí má pro týrané ženy závažné a dlouhodobé psychické a zdravotní následky. Stejně jako pro děti, které byly svědky násilí.

DRUHOTNÁ VIKTIMIZACE – oběť násilného činu (který nemusí být vždy klasifikován jako trestný podle stávajícího práva) se na základě životní zkušenosti stává znovu či opakovaně obětí. K druhotné viktimizaci může docházet v různých strukturách společnosti – v orgánech činných v trestním řízení (policie, soud, státní zastupitelstvo atd.), v masmédiích, v okolí. Oběť se setkává s nepochopením, s odmítnutím, se šikanou jako projevem či výsledkem nekompetentnosti, neinformovanosti, neochoty nebo neschopnosti struktur problém zvládnout.

FATHERHOOD „otcovství“ s formálně naznačenou účastí otce na výchově, protikladem plného zapojení otce na výchově je pojem **FATHERING** „otcování“.

FEMINISMUS / FEMINISMY jsou hnutí s počátky na přelomu 18/19.st. Vycházelo z přesvědčení o nerovném postavení žen ve společnosti. Feministky tzv. první vlny usilovaly především o dosažení základních občanských práv (volební právo, právo na vzdělání a na majetek). V tzv. druhé vlně se feminismus rozvíjel v šedesátých letech dvacátého století v USA, kdy byl úzce spojen zejména s bojem za lidská práva pro všechny (odstranění nerovného postavení rasových a etnických skupin, žen atd.). V třetí vlně feminismu byly názorové proudy rozmanité, jejich cílem bylo rozvíjet dosažená ženská práva. Feministky třetí vlny nevidí v mužích nepřátele, usilují o společný dialog. Feministky se zabývají širokou škálou oblastí a vycházejí z různých teorií. Některé požadavky

jsou však společné: stejné mzdy žen a mužů za stejnou práci, stejné příležitosti a stejný přístup ke vzdělání mužů a žen, možnost antikoncepce a interrupce, společné formy péče o děti, právní a finanční nezávislost všech žen, ukončení diskriminace homosexuálně orientovaných žen, ochrana všech žen bez ohledu na jejich status před jakýmkoliv formami násilí, přeformulování všech zákonů, přestrukturování institucí, které zvýrazňují mužskou dominanci a přímo či nepřímo umožňují jakoukoli agresi mužů vůči ženám

FEMINITA ženskost tj, souhrn vlastností, které jsou typizovány jako charakteristicky ženské (soutíci, empatické apod.).

FEMINIZACE CHUDOBY představuje proces, v němž ženy nabývají početní převahy mezi chudými (např. podle statistik celosvětově vlastní muži 99,1% půdy, ženy jen 0,9%). Procento chudých žen se v poměru k mužům zvyšuje, a to nejen v tzv. rozvojových zemích, i v zemích průmyslově vyspělých. Je to způsobováno horší pozicí žen na trhu práce a různými nepříznivými životními událostmi (úmrťm partnera, jeho odchodem, rozvodem, nemocí ženy, či jiného člena rodiny, o kterého pečuje). V důsledku procesu se chudoba dotýká významnou měrou i dětí, které ženy vychovávají a pečují o ně.

FLEXIBILNÍ OPATŘENÍ představují takové úpravy pracovní doby nebo či režimu práce, která zaměstnaným zjednodušuje sladování pracovního a rodinného života. Jde např. o snížený pracovní úvazek, flexibilní pracovní dobu, práci z domova, sdílení úvazku aj.

GENDER [vyslov džendr] je koncept, který vyjadřuje, že vlastnosti a chování spojené s obrazem muže a ženy nejsou vrozené, ale jsou formovány kulturou a společností. Odkazuje na sociální rozdíly a role (v protikladu k biologickým rozdílům) mezi muži a ženami. Genderové postavení je naučené, může se měnit v čase. Může existovat v různých variantách i v rámci jedné kultury, často se ale liší zejména mezi kulturami. Na rozdíl od pohlaví, které je univerzální kategorií a nemění se podle času či místa, působení genderu ukazuje, že určení rolí, chování a norem vztahujících se k ženám a mužům je v různých společnostech, v různých obdobích či různých sociálních skupinách, rozdílné. Jejich závaznost či determinace není tedy přirozeným, neměnným stavem, ale dočasným stupněm vývoje sociálních vztahů mezi muži a ženami. Koncept genderu byl vytvořen jako protiváha názoru, že žena existuje mimo socio-historickou dobu modernit, obvykle kvůli svému sepětí s přírodou.

- Pohlaví je tak definováno anatomické a tělesné rozdíly mezi ženami a muži.
- Gender je chápán jako sociální význam přiřazovaný k těmto rozdílům.

Pohlaví je biologická veličina.	Gender je kulturní veličina.
---------------------------------	------------------------------

GENDEROVÁ ANALÝZA je studium rozdílů mezi ženami a muži v jejich potřebách, životních a pracovních podmínkách. V jejich přístupu ke zdrojům, ke kontrole majetku, k rozhodovacím pravomocem apod.

GENDEROVÝ AUDIT spočívá v hodnocení politik, programů a institucí z hlediska toho, zda zohledňují rozdílné dopady svých působení, na ženy a muže.

GENDEROVÝ KONTRAKT je soubor implicitních a explicitních pravidel, připisujících ženám a mužům různou práci a hodnotu, diferencovanou zodpovědnost a povinnosti.

GENDER MAINSTREAMING je nástroj k odstraňování nerovnosti mezi pohlavími. Postup, ve kterém jsou všechny koncepční, rozhodovací a vyhodnocovací procesy ve všech fázích jejich přípravy a provádění podřízeny hledisku rovnosti příležitostí mužů a žen. Tzn. že před přijetím jakéhokoli rozhodnutí je nutné vyhodnotit dopad tohoto rozhodnutí na muže a na ženy (tzv. genderová analýza). Zjistí-li se, že jedno z pohlaví bude negativně ovlivněno, musí ten, kdo rozhodnutí přijímá, podniknout kroky k tomu, aby škodlivé účinky příslušného rozhodnutí odstranil nebo alespoň minimalizoval. Např. při plánování spojů hromadné dopravy by se mělo posoudit, jakým způsobem ji využívají muži a jakým ženy. Tento způsob bývá velmi rozdílný. Teprve po takovém posouzení lze rozhodnout tak, že není poškozeno ani jedno pohlaví.

GENDEROVÁ ROLE soubor určitých pravidel (většinou nepsaných), které předepisují určité typy vlastností a chování pouze ženám a pouze mužům.

GENDEROVÝ MANAGEMENT (MANAGEMENT GENDEROVÝCH VZTAHŮ) zabývá se postavením žen a mužů v organizaci, souvisí zejména s personální prací.

MASKULINITA „mužskost“ souhrn vlastností, které jsou typizovány jako charakteristicky mužské, různí se praktické provedení:

- Maskulinita hegemonní s dominující představou postavení muže ve společnosti, reprezentantem je „supermuž“,
- Maskulinita tradiční s převládajícími znaky např. agresivita, nezávislost, sebeprosažení,
- Maskulinita alternativní s novým obsahem, projevující se uznáním pluralitních podob chování, důrazu na vztahy aj. Jejím reprezentantem je „nový muž“.

NORMATIVNÍ HETEROSEXUALITA Je sociální institucí, jejíž původ se odvíjí od ideologické opory reprodukce. Heterosexuality není jedinou praktikovanou formou sexuality. Cílem zavedení pojmu bylo upozornit na to, že mužská role je aktivní a ženská pasivní, což dokládá genderové rozdělení a nerovnost žen a mužů. Judith Butler argumentuje, že heterosexuální matice legitimizuje genderový řád společnosti, v němž jsou sociální čitelní, a tedy jako lidé přijatelní.

SLADĚNÍ PRÁCE A RODINNÉHO ŽIVOTA (work life balance, „family friendly“ formy práce) představuje rozvoj struktury a organizace pracovního prostředí tak, aby umožňovalo kombinaci pracovních a rodinných povinností pro ženy a muže.

SHRNUTÍ

V mnoha oblastech lidského života se významně projevují důsledky genderového kontraktu. Gender se jako téma v sociálních teoriích často objevuje a je pojímán jako základní kategorie analýzy organizace lidských společností a produktů sociálního a kulturního života. Na úrovni sociální politiky se gender dostává především do konstrukcí o eliminaci ženských či mužských životních zkušeností, zejména v podobě vlivu genderových stereotypů, mocenského nátlaku na strategie řešení životních situací ze strany žen a mužů, jejich participace na trhu práce, v přístupu ke vzdělání, v otázkách chudoby, vyloučení, korupce a kriminality aj.

OSN označila 12 kritických oblastí, které tvoří indikátory prosazování rovnosti žen a mužů ve světě. Jde o parametry - chudoba žen, nerovný přístup ke vzdělání, ke zdravotní péči a službám, násilí na ženách, důsledky válek a jiných konfliktů na ženy, ekonomická nerovnost, nerovné zastoupení žen v mocenských a rozhodovacích orgánech, nedostačité mechanismy pro podporu sebezoroje žen, genderově nerovné prosazování a dodržování lidských práv, stereotypní prezentace žen v médiích a nerovný přístup k nim, genderově nerovný vliv na rozdělování přírodních zdrojů a vliv na ochranu životního prostředí, diskriminace a násilí na dívkách.

K základním pojmům problematiky patří gender, genderové role, genderové stereotypy, gender mainstreaming, genderový audit, genderová analýza apod., které vymezují základní spektrum problémových oblastí k vytvoření společnosti s rovnými příležitostmi.

KONTROLNÍ OTÁZKY

1. Kdy došlo v českých podmínkách k růstu genderové senzitivity?
2. Odpovídají postupující změny legislativy změnám ve společnosti v prosazování rovnoprávnosti obou pohlaví? Jsou v souladu tzv. formální a reálná rovnost?
3. Podle jakých oblastí posuzuje OSN prosazování rovnosti?
4. Jaké jsou důvody konzervatismu české populace v postojích k genderovým rolím?
5. Co se rozumí právem na rovné zacházení?

ODPOVĚDI:

1. K růstu genderové senzitivity došlo pod tlakem přístupových jednání a harmonizačních procesů, které souvisely se vstupem České republiky do Evropské unie, kdy byla transformována legislativa EU do české legislativy a byly vytvořeny instituce pro implementaci politik genderové rovnosti. Od roku 1999 je každoročně vytvářen pravidelně evaluovaný vládní dokument „Priority a postupy vlády při dosahování rovnosti mužů a žen“.
2. S postupujícími změnami legislativy dochází k nesrovnalosti mezi formální a reálnou rovností, která se neustále projevuje v ekonomické oblasti v oblasti politické reprezentace, občanské participace, reálného prosazování rovných sociálních práv a jistot, rovností šancí na seburčení v občanském životě i přetrvávajícím stereotypním definováním genderových rolí.
3. Jde o indikátory - chudoba žen, nerovný přístup ke vzdělání, zdravotní péči a službám, násilí na ženách, důsledky válek a jiných konfliktů na ženy, ekonomická nerovnost, nerovné zastoupení žen v mocenských a rozhodovacích orgánech, nedostatečné mechanismy pro podporu seberozvoje žen, genderově nerovné prosazování a dodržování lidských práv, stereotypní prezentace žen v médiích a nerovný přístup k nim, genderově nerovný vliv na rozdělování přírodních zdrojů a vliv na ochranu životního prostředí, diskriminace a násilí na dívkách.
4. Spočívají v poměrně malé všeobecné genderové senzitivě obyvatelstva, v tradičním dvojím zatížení žen (rodina a práce) a malé angažovanosti mužů v péči o děti a domácnost. Stále je zvykem očekávání, že muž se má postarat o finanční zajištění rodiny a žena má nést hlavní odpovědnost za péči o děti a domácnost.
5. Právním na rovné zacházení se rozumí právo nebýt diskriminován z důvodů pohlaví, sexuální orientace, rasy nebo etnického původu, národnosti nebo státního občanství, věku, zdravotního postižení, náboženského vyznání či víry, světového názoru, majetku a rodinnému stavu.

KORESPONDENČNÍ ÚKOL

Pokuste se definovat klasická kliše genderových stereotypů o typických charakteristikách žen a mužů.

- Schopnosti a vlastnosti – ženy jsou emotivnější než muži a nejsou schopny pragmatického jednání, správný vedoucí je muž.
- Přání, cíle, aspirace – většina žen opravdu touží po domově a dětech.
- Vnímání zodpovědnosti a povinnosti – do společné domácnosti muž přispívá penězi a ženy péčí, proto muž musí být lépe odměňován.

- Možnosti – ženy se mají uplatňovat v pečujících a pomáhajících profesích.

ZDROJE

- BADINTER, E. *Materská láska*. Bratislava: Aspekt 1998.
- BADINTER, E., *Ich bin Du. Die neue Beziehung zwischen Mann und Frau oder Die androgyne Revolution*, München u.a. 1988.
- BOBEK, M. BOUČKOVÁ, P. *Rovnost a diskriminace*. Praha: C.H. Beck 2007. ISBN 978-80-7179-584-1.
- BOURDIEU, P. *Nadvláda mužů*. Praha: Karolinum, 2000. 145 s. ISBN 80-7184775-5.
- BOURDIEU, P. *Teorie jednání*. Praha: Karolinum, 1998. 179 s. ISBN 80-7184518-3.
- BUTLER, J., *Gender Trouble. Feminism and the Subversion of Identity*, New York a.d. 1990.
- BUTLER, J., *Trampoty s rodom. Feminizmus a podrývanie identity*. Aspekt: Bratislava 2003.
- CONNELL, R.W., *Masculinities*, Cambridge and Oxford 1995.
- ERIKSEN, T.H. *Sociální a kulturní antropologie. Příbuzenství, národní příslušnost, rituál*. Praha: Portál 2008. ISBN 978-80-7367-463-6.
- FOUCAULT, M. *Dějiny sexuality I. Vůle k vědění*. Praha, Hermann & Synové, 1999.
- FOUCAULT, M. *Essentials Works of Foucault 1954-1984. Volume 1, Ethics*. Rainbow, P., ed. London, Penguin Books, 2000.
- FOUCAULT, M., Interview mit, In: DREYFUS, H.L./RABINOW, P., *Michel Foucault. Jenseits von Strukturalismus und Hermeneutik*, Frankfurt/M 1987.
- GOFFMAN, E.: *Gender Advertisements*, London 1979.
- HARDING, S., *The Science Question in Feminism*, Ithaca and London 1986.
- HAVELKOVÁ, H., *Dimenze „gender“ ve vztahu soukromé a veřejné sféry*, in: Sociologický časopis 1995, 1, s. 25-38.
- KITZINGER, C., *Problematizing Pleasure*, In: RADTKE, L., STAM, H. (eds.), *Power/Gender: Social Relations in Theory and Practice*, London 1994, s. 194-209.
- MAIHOFER, A., *Rod jako sposob existencie*, in: Aspekt 1998.

MEAD, G. H., Die Genesis der Identität und soziale Kontrolle. In: MEAD, G. H., *Gesammelte Schriften Bd. 1*. Frankfurt/M 1980.

MOŽNÝ, I. *Sociologie rodiny*. Praha, SLON 1999. ISBN 80-85850-75-3.

NEDBÁLKOVÁ, K. Má vězení střední rod? Aneb Maskulinita a femininita ve vězeňských subkulturách. *Sociologický časopis*, 2003, 39, str. 469-486.

PARSONS, T., BALES, R., *Family. Socialization and Interaction Process*, London 1956.

PATEMAN, C., *The Sexual Contract*, Cambridge 1988

RENZETTI, C. M. *Ženy, muži a společnost*. Praha:Karolinum, 2003. ISBN 80246-0525-2.

SCHACHT, S.P., ACHISON, P., Heterosexual Instrumentalism: Past and Future Directions. *Feminism & Psychology* 3, 1, s. 37-54.

SOKOLOVÁ, V. "A co děti ...": gay a lesbické rodičovství. *Abc femimismu*, Brno: Nesehnutí, 2004.

ŠMAUSOVÁ, G. „Proti tvrdošíjné představě o ontické povaze gender a pohlaví.“ *Sociální studia* 7, 2002, s. 15–27

VESELÝ, A., NEKOLA, M. *Analýza a tvorba veřejných politik*. Přístupy, metody, praxe. Praha: SLON 2007. ISBN 978-70-86429-75-5.

VODÁKOVÁ, A., VODÁKOVÁ, O. *Rod ženský. Kdo jsme, odkud jsme přišly, kam jdeme?* Praha: SLON 2003. ISBN 80-86429-18-0.

3 FEMINISMUS JAKO SOCIÁLNÍ TEORIE

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

V této kapitole si vysvětlíme širší obsah pojmu sociální teorie a zaměříme se na základní problémy vybraných sociálních teorií, uvedeme přehled názorů klíčových osobností. Posléze se budeme zabývat problémem a charakteristikou feminismu jako sociální teorie. Představíme feminismus jako široké hnutí a vzhledem k otázkám kvantity a kvality teorie se zmíníme o tom, že zahrnuje jak umírněné, tak i extrémistické polohy. Stručně probereme hlavní trendy feminismu a jeho historie a zmíníme počátky feminismu v českých zemích.

Celé pojednání o feminismu je vedeno snahou vysvětlit, že feminismus není projevem nenávisti k mužům, ale je hnutím usilujícím o rovné šance a příležitosti ve společnosti pro všechny.

CÍLE KAPITOLY

Po prostudování této kapitoly budete umět:

- vnímat sociální teorii v širší myšlení o společnosti,
  - pojmenovat klíčové momenty v dějinách feministické intervence,
  - chápat, že feministka není nadávka ani synonymum pro ošklivou obézní ženu se zklamaným srdcem a praktickými zkušenostmi z mládí v likvidaci mužského pohlaví!
-

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

Sociální teorie, feminismus, historie feminismu, vývoj společnosti, sociální studium genderu, feministka, ženy v klasické sociální teorii, počátky vzdělávání a volební právo žen v české společnosti.

3.1 Sociální teorie

Sociální problémy lidí jsou velmi často genderově založené. Rozvoj genderové teorie akcentuje význam kategorie gender pro vnímání a chápání různých sociálních fenoménů. Současně je důležitým bodem genderově rovných a citlivých způsoby smýšlení a politiky.

V úvodu do metodologie sociální teorie jsi představíme vlastní obsah sociální teorie.

Sociální teorie je studiem vědeckých způsobů vědeckého myšlení o společenském životě.

Zahrnuje představy

- o způsobu vývoje společnosti,
- o metodách vysvětlujících sociální chování,
- o sociální struktuře a realizace moci, třídách, genderu, etnicitě, modernitě a „civilizaci“, revolucích a utopiích a jiných problémech společenského života.

Je zdrojem vysvětlujících pojmů sociálních věd a zdrojem metod hodnotících smysl, užití nebo význam těchto pojmů.

Pojem sociální teorie je poměrně nový, neboť se objevil zhruba ve 40. letech 20.st.

Slovo sociální se odvozuje z latiny (socius, societas).	Slovo teorie se odvozuje z řečtiny (theoria),
---	---

- Slovem socius označovali Římané obchodního partnera, bylo to označení obchodníka, který spolupracoval s jinými obchodníky jako jejich partner a společník.
- Slovo theoria Řekové užívali ve významu kontemplace, tj. rozjímání, přemýšlení, uvažování, ne ale v podobě snění nebo útěku ze světa, který nás obklopuje, ale jako intenzivní vhled do skutečnosti. Aristoteles tak označoval úvahy o vesmíru. Opačem bylo slovo praxis. Pro Řeky theorie nepředstavovala vědu, domnívali se, že teorií bylo možno nabýt nový smysl v podobě odstupů a hodnocení a vidět věci vidět z úhlu zdravého rozumu.

Dnes je teorie vnímána jako vědecký konstrukt nebo vědecký model.

Vazby a rozdíl sociální teorie a rozhodování tzv. zdravým rozumem.

Sociální teorie se vztahuje k tomu, co bývá označováno v úhlu „zdravého rozumu“. Jde tedy o opodstatněné uvažování (poučené ne laické „pivní“ řeči) o způsobech poznávání sociálního života, které vyvěrá z každodenního života a interakcí mezi lidmi jako reflexní projev polemik a debat, i když lze polemizovat nad otázkou, do jaké míry je možné společnost vědecky studovat.

Sociální teorie s pomocí dobře definovaných pojmů a analytických metod usiluje o třídění a objasnění debaty o cílech a problémech života společnosti. Vychází ze zdravého rozumu (z každodenního života), snaží se vymezit rozdíly mezi různými způsoby reagování na život společnosti. Pokouší se odlišit emocionální a morální reakce od nestranných, zaujatých či tendenčních tvrzení včetně upřednostnění nestranných postojů před předsudky a stereotypy.

Sociální teorie není vyhrazena jen odborníkům. Byla a je dynamickým označením společenských diskuzí, které šíří a jichž se účastní obyčejní lidé. Vždyť už např. Hegel tvrdil, že veškerá filozofie vyrůstá progresivně z obyčejného každodenního vědomí procesem uvažování o žité skutečnosti. (Do jisté míry je i klasická hospodská diskuze u piva příkladem probírání a filozofování o každodennosti, i když někdy polemickým!).

Italský filozof a historik 18. st. G. Battista Vico tvrdil, že když Bůh stvořil přírodu, člověk sám tvoří dějiny a díky tomu jim může porozumět. Teoretizovat o životě společnosti neznamena jen vytvářet vědeckých modelů pozorovatelných sociálních procesů. V této souvislosti se objevuje se požadavek kriticky uvažovat o podmínkách, za nichž jsou vědecké konstrukty vůbec možné.

Sociální teorie se obecně vztahuje jak k teoriím sociologického rámce, tak je součástí obecnějšího kontextu sociálního myšlení a jako taková se zabývá vztahy mezi členy společnosti, věnuje se mnoha typům a procesům socializace. Zahrnuje myšlení o společnosti v oblasti historie, politiky, ekonomie, antropologie, filozofie, kulturní a literární kritiky apod. K příkladům sociálních teorií lze zařadit informace, které propracovává např. politická ekonomie, liberalismus, socialismus, teorie sociálních elit aj.

Pohled na sociální teorii z genderové perspektivy odhaluje, že i tato sféra lidské činnosti oslavovaná pro svoji objektivitu, rigoróznost a neutralitu má svou genderovou dynamiku a systematické vzorce genderových nerovností.

Teorie genderu je jednou z mnoha sociálních teorií současnosti, stala se však bezesporu dominantním pohledem a normativním východiskem politiky rovnosti žen a mužů ve většině evropských států. Její realizační nástroje jsou dostatečně přehledné.,i když se v praxi prosazují diferencovaně. Jde např. o zavedení kvót na počet žen na volebních kandidátkách, které mohou posílit obraz identity rovnosti pohlaví. Nerovné obsazení komor parlamentu či vlád posiluje obrazy odlišných sociálních rolí, tzv. genderové stereotypy. Zájem genderové politiky se možná právě proto soustředí rovněž na ženské prosazování v postech nejvyššího managementu firem.

Hlavním tématem politiky rovných příležitostí se však stala v posledních letech rodina. Právě v ní jsou totiž, podle autorů a autorek genderově teoretických konceptů, nejhluběji zakořeněny tradiční sociální stereotypy. K těm patří obraz ženy jako pečovatelky o rodinu a otce jako živitele. Tyto tradičně zakotvené obrazy mají být politikou rovnosti žen a mužů, resp. takzvaným gender mainstreamingem, rozbourávány.

Feministická sociální teorie

Dějiny feministické sociální teorie byly vykládány mnoha způsoby. Velmi často bývá opakovaná myšlenka, že feministická sociální teorie se odklonila od ideálů osvíceneckého myšlení, které bylo spojeno s univerzalistickými hodnotami racionality, rozumu a rovnosti a přiklonila se k post osvíceneckým hodnotám rozdílnosti, specifčnosti a partikularismu. Společensko-kritický zájem o specifické postavení žen ve společnosti lze v Evropě najít už v 17. století. Tyto (nejen ženské) hlasy, nabývající v průběhu staletí na síle, požadovaly více práv pro ženy a zlepšení jejich společenského postavení. V pozadí těchto snah stálo jednak přání upozorňovat, burcovat a snažit se o proměny, jednak potřeba teoreticky analyzovat vlastní zkušenost ve společenském kontextu. Vzniklo relativně široké spektrum různých přístupů k „ženské otázce“, které jako podklady a impulsy (politického) angažmá hrály ústřední roli ve vývoji organizovaného ženského hnutí v Evropě a během let postupně dosáhly i politického a společenského ohlasu. *Klíčové momenty feminismu* v dějinách feministické intervence jsou diferencovány sociální analýzou různé otázky, které rovněž nalézaly odpovědi v řadě konceptů:

- a) Obsahem první fáze je zjištění, že klasická sociální teorie má sklon vylučovat ženy ze sféry sociální teorie. Privilegovaným principem je MUŽSKOST.
- b) V druhé fázi byly činěny pokusy o nápravu vyloučení prostřednictvím důkladné historizace a sociologizace kategorie žena a prostřednictvím pojmu GENDER.
- c) Ve třetí fázi se objevuje kvalifikovaná kritika feministických projektů, které násilně přidávají ženy do existujících teoretických rámců bez povšimnutí podstaty genderového charakteru.

Ženy v klasické sociální teorii

Klasická sociální teorie se zaměřovala na pochopení změn, které souvisely s fenomény doby tj. s postupující industrializací, kapitalismem, urbanizací, racionalizací a modernitou, což souviselo se závratně rychlým rozvojem měst či politickými důsledky námezdní práce.

Klasická tradice upřednostňovala mužský element a vyloučení žen se odehrávalo mnoha způsoby. Mužskost byla příliš spojována s racionalizací a ženskost s iracionálním. Za klasické představitele lze považovat tři myslitele Webera, Durkheima a Simmela.

Max Weber (The Types of Legitimate Domination) připisoval domácí panství žen a dětí přírodě, moc mužů kultuře. Domníval se, že tradiční způsoby moci jsou charakteristické svým patriarchálním panstvím, vládou manžela a otce. Ženy a děti mají být podřízeny autoritě patriarchy, protože to má sociální původ.

„Žena je závislá kvůli nadřazenosti tělesné a intelektuální energie muže, dítě je závislé kvůli své objektivní bezmocnosti“.

Émile Durkhiem (Le Suicide) O ženách se má za to, že jsou neschopné dosáhnout duševního stavu nezbytného k účasti na moderních formách sociálního jednání. Muž je výhradně produktem společnosti, kdežto žena je spíše produktem přírody“.

„Mužské záliby, usilování a humor jsou z velké části kolektivního původu, kdežto záliby a usilování jeho družky jsou více ovlivněny jejím organismem.“

Georg Simmel (The Relative and the Absolute in the Problem of the Sexes, Female Culture...). Ženy si nedokážou osvojit schopnosti potřebné pro účast na sociálním životě. Disponují „nediferencovanou celistvostí“ a tak zůstávají soustředěné v sobě a vně socio-kulturního uspořádání a zkušeností. Nemohou proto dosáhnout nestrannosti a kritické reflexe, jež je potřebná pro účast na kulturních a institucionálních formách modernity.

Podstata uvedených názorů představitelů teorie se týkala toho, že vysvětlovali sociální jednání jako záležitost nadvlády mysli nad tělem! Z těchto důvodů se feministické autorky snažily dokázat, že ženy jsou právoplatnými aktéry na sociálním poli a účastní se všech klíčových aspektů života. Následná tvrzení mají řadu dalších souvislostí:

- Ženy neprožívají odcizení na pracovišti více či jinak než muži (Pollert, Westwood). Jejich závěr má jak teoretický tak i empirický základ.
- Vytvoření nových třídních schémat, jež ženám přidělila postavení v sociální třídě bez determinace třídního postavení mužů bylo důležité, protože se tak vytvářely normy politického vědomí.
- Obhájení socio-kulturní konstrukce sexuality (A.Richová).
- Zkoumání domácností a domácího uspořádání (A.Oakleyová) vedlo k závěru, že domácí práce je třeba považovat za práci srovnatelnou s každou jinou prací v moderní společnosti, nejen naturalizovanou extenzi ženskosti.

V *komunistickém kontextu* byl *feminismus* definován jako nepřátelská ideologie, která ohrožuje jednotu dělnictva, základního předpokladu k uskutečnění komunistické společnosti, a za účelem propagandy byl příslušně prezentován. Druhá vlna ženského hnutí nemohla vzniknout a svazy žen, které existovaly, byly v první řadě zavázány režimu a jeho propagandě. Ženská otázka byla oficiálně považována za vyřešenou a tyto organizace měly za úkol podporovat komunistickou ideologii „emancipace“ a „rovnoprávnosti“ a tím odvést pozornost od skutečně choulostivých a problematických otázek. Různých disidentských hnutí se sice účastnily i ženy, ale témata feministická nebo specificky zaměřená na ženy nezískala v těchto oblastech své místo. Na základě těchto rámcových podmínek komunistického zřízení se vytvořily genderové řády specifické pro danou zemi. V těchto kontextech většinou nebyl možný vznik důsledného rozboru genderových vztahů (například v rámci ženských studií nebo ženské vědy). Umožnily to teprve politické převraty v různých zemích v 80. letech 20. století.

3.2 Stručná historie feminismu

Feminismus jako myšlenkový směr vznikl pod vlivem osvícenectví stavějícího se proti autoritě a ortodoxnímu myšlení a liberalismu hlásajícímu respekt k individuální svobodě a toleranci. Nejčastěji literatura rozlišuje 2 etapy vývoje feminismu, ve světě však někteří autoři odlišují 3 až 4 etapy. Každá etapa byla naplněna svým charakteristickým obsahem a vyzdvihovala a diskutovala jiná témata.

Obecná shoda panuje o dvou meznících, které rozvinuly dynamiku vývoje feminismu. Utvářely je:

- boj o nezávislost amerických osad,
- události francouzské revoluce.

Proč právě tyto události? Protože došlo k posunům ve vnímání rolí, k rozkolísání tradičních hodnot a při vzniku nového hodnotového systému se v praxi prokázalo, že podřadné postavení žen bylo vytvořeno uměle!

Malým příkladem je dopis z března 1776, který napsala Abigail Adamsová (1744 - 1818), manželka druhého amerického prezidenta Jogna Adamse svému muži:

„...přeji si, abyste v novém zákoníku, o němž předpokládám, že ho budete muset vytvořit, pamatovali na dámy (...). Nedávejte do rukou manželů tak neomezenou moc (...). Jinak dámy rozdmýchají vzpouru a nebudou se považovat za spoutané žádnými zákony, v nichž nemají hlas ani zastoupení.“

Ne vždy byla tato doporučení respektována. Tradije se, že v odpovědi na dotaz o volebním právu žen Thomas Jeefferson oponoval tradičním postojem, neboť řekl: „něžná poprsí dam nebyla stvořena pro politická zeměřesení“.

Názory o podřadnosti žen ale sdíleli i velikáni jako Charles Darwin, který se nechal slyšet, že: „Hlavní rozdíl v intelektuálních schopnostech dvou pohlaví se projevuje v tom, že muž je schopnější v jakékoliv činnosti, pro kterou se rozhodne, než žena – ať už vyžaduje hluboké přemýšlení, úsudek či představitost či pouze využívání smyslu a rukou“ (Degler 1991).

Také Sigmund Freud měl v této otázce tradičně jasno. Stavěl na představě nadřazenosti mužského princip nad ženským. Pracoval s tezí, že ženy přirozeně závidí mužům penis, a cítí se být nedokonalé a méněcenné. „Přičítáme tedy feminitě větší míru narcismu, který má u žen také vliv na jejich volbu objektu – potřeba být milována u žen převažuje nad potřebou milovat. Důsledky závidivosti penisu jsou i jednou z příčin tělesné marivostnosti žen: mají sklon více si cenit své přitažlivosti, která je jim jakousi opožděnou kompenzací za původní pohlavní méněcennost. Stud – který je považován za ženskou vlastnost par excellence, ve skutečnosti je však mnohem více plodem konvence, než by se zdálo – má, jak se domníváme, za cíl skrýt nedostatečnost vlastních genitálií. (...) Fakt, že ženy mají jen málo smyslu pro spravedlnost, bezesporu souvisí s tím, že jejich mentálnímu životu dominuje závist.“ Tento pohled byl později přetransformován do představ o ženské žárlivosti na mužskou moc, privilegia, status a svobodu v patriarchální společnosti (Mitchell, 1974).

Nejnámější revizí a přepracováním Freudovy teorie je feministická psychoanalytická koncepce (Chodorow, 1978, 1995) o zdůraznění vztahů dětí s matkou. Díky matčině stále přítomnosti a péči se dcery víc identifikují se vzorem své genderové identity a rolí, cítí se být spokojené a v emocionálním souladu. Synové trpící častou nepřítomností otců, mají sklon uzavírat se do sebe.

První vlna feminismu (konec 18.st – pol. 20. st.)

Feminismus je rozsáhlé hnutí, kde své uplatnění nacházely jak umírněné polohy, které propagovaly lidská práva pro ženy, tak i extrémistické podoby včele s militantními agresivními radikálkami s nepřátelskými postoji vůči mužům.

Obecný cíl spočíval ve snaze legislativně zakotvit rovnoprávnost tj. odstranit diskriminační zákony a praktiky, zakazující ženám:

volit,	dědit,
dosahovat vyššího vzdělání,	mít rovné postavení v rodině aj.

Osobnosti zrodu feminismu:

Olympe de Gouges (1755-1793) byla francouzskou dramatičkou a spisovatelkou s feministickým a demokratickým smýšlením. Požadovala pro ženy stejná práva, jaká si bě-

hem Velké francouzská revoluce chtěli vydobýt muži. Ve své Deklaraci práv ženy a občanky ((Déclaration des droits de la Femme et de la Citoyenne)1791) kritizovala nadvládu mužů a nerovnost pohlaví.

Její nejslavnější dílo bylo reakcí na „obecnou“, ve skutečnosti však mužskou společnost (Deklaraci práv muže/člověka a občana - francouzské slovo homme označuje jak muže, tak člověka) a zdůrazňovala genderovou rovnost. Kromě požadavku na rovnost před zákonem požaduje i rovnost ve sdílení požitků i odpovědností v rodině a domácnosti. Také například kritizovala do té doby jediné legitimní způsoby, jak žena ve společnosti může dosáhnout úspěchu: krásu a poslušnost. Dalším dílem je Společenská smlouva (Contrat Social). Název parafrázuje známé dílo J.J. Rousseaua, ale obsahově se liší. Popisuje a obhajuje manželství založeného na rovnosti muže a ženy. Za své příliš revoluční myšlenky byla autorka sřata gilotinou. Její význam spočívá ve skutečnosti, že stála v čele prvního masového vystoupení žen v evropských dějinách za Francouzské revoluce, vydala Deklaraci práv ženy a občanky (1791) požadující rovná práva pro obě pohlaví!

Mary Wollstonecraft (1759-1797) ve své knize Obrana práv žen (1792) zpochybňovala ideje o rozdílných schopnostech mužů a žen a kritizovala následky předsudků odrážejícím se v nižším společenském postavení žen. Její výrok vypovídá sám o sobě. „„Svoboda je matkou ctnosti, a pokud jsou ženy už svou povahou otrokyně a není jim dovoleno dýchat ostrý a posilující duch svobody, pak musejí navždy malátnět jako exoti a nutně být považovány za krásné chyby přírody.“

Obrázek 1: Mary Wollstonecraft

J.S. MILL vycházel ze základního požadavku měšťanského liberalismu, aby členové společnosti přispívali k maximálnímu štěstí všech. Kniha *The Subjection of Women* (1869).

Obrázek 2: Betty Friedan

K významným osobnostem feminizmu patřila také Betty Friedan (1921-2006). Pod jejím vedením byla v roce 1966 založena významná americká organizace NOW (National Organization for Women, Národní organizace žen), již se také stala první prezidentkou. NOW vznikla jako organizace žen a mužů pracujících pro ženská práva. Rok po svém založení v roce 1967 měla tato organizace 700 členů/-ek, roku 1974 to už bylo 40 tisíc členů/-ek. Do agendy činnosti organizace v té době spadalo prosazování dodatku o rovnoprávnosti (dodatek, který se feministky snažily přidat do americké ústavy), angažovanost v problematice reprodukčních práv včetně zajištění svobodné volby v otázce interrupcí a prosazování ženských práv v oblasti sociální, pracovní i politické. Činnost NOW ale také ukazovala, že tehdejší feminismus nebyl pro "všechny", jak se často traduje. Tehdejší feministické hnutí totiž nebylo příliš přátelské k ženám s lesbickou sexuální orientací. Friedan na kongresu NOW v roce 1970 nazvala lesbismus "levandulovou hrozbou" ženského hnutí. Podle ní lesbický aktivismus pouze odlákal pozornost od skutečné diskriminace žen. Stejným způsobem byly z agendy NOW vyloučeny například otázky týkající se rasové diskriminace. Kromě svého nejslavnějšího a nejvlivnějšího díla *Feminine Mystique* z roku 1963 napsala také *It changed my life: Writings on the feminist movement* (Změnilo to můj život, 1976), *The Second Stage* (Druhá fáze, 1981) a *The Fountain of Age* (Fontána staršího věku, 1993).

Historické formy feminizmu v etapě jsou velmi obsáhlé. Spojuje je však důraz na nerovnosti mezi muži a ženami. Výběr zahraničních materiálů byl z výukových důvodů zúžen a byly vyzdvíženy stěžejní směry:

- *Feminismus radikální* objevil se v USA a ve Velké Británii jako působení žen v reformním a morálním hnutí evangelických náboženství. Usiloval o nápravu morálně narušených žen.
- *Feminismus rovných práv* (někdy liberální feminismus) se soustředil na vysvětlování rozdílů mezi mužem a ženou vlivem sociálního okolí. Usiloval v podstatě o možnost seberealizace žen ve svobodném podnikání.
- *Socialistický feminismus* formuloval své premisy v kontextu emancipace a třídního vědomí proletariátu. Požadavek rovnoprávnosti žen byl součástí požadavků proletářského hnutí. Např. teorie R. Owena, B. Engelse.

Poststrukturální feminismus odmítá ideu ženské a mužské přirozenosti a zkoumá způsoby, jimiž lidé v každodenní vzájemné interakci utvářejí identity mužů a žen. Současně se zaměřuje na kritiku stereotypů, jež jsou spojené s předpokládanými vlastnostmi, schopnostmi, potřebami a aspiracemi žen a mužů.

Počátky feminismu v českých zemích

Začneme legendou, protože snad každý Čech zná velké národní zakladatelské mýty např. proslulá Libušina proctví podle Vladislava Vančury nebo Aloise Jiráska o založení Prahy nebo o Přemyslu Oráčovi. Mimo jiné je součástí těchto legend příběh, že jedno z rozhodnutí kněžny soudkyně muži nepřijali a ona se rozhodla povolat Přemysla na knížecí stolec. Lze tak usuzovat, že Libušin příběh se odehrával na přelomu matriarchátu, kdy ani pohlaví, ano prvorozenost ještě neurčovaly pozici jedince v kmenové struktuře, šlo tedy o situaci, kdy matriarchální organizaci kmene začala nahrazovat vláda mužů.

Ve skutečné realitě Rakousko Uherska se ženské hnutí vyvíjelo izolovaně, na národnostním principu. Navíc se dělilo podle sociálního zařazení. Proto nás nemůže nepřekvapit, že počátky českého feminismu byly typické svou umírněností. Feminismus nebyl namířen proti mužům, zasazoval se především o lepší postavení a uplatnění žen v občanském životě.

První představitelky feminismu v českých zemích chápaly své úsilí jako nedílnou součást národního obrození s jeho požadavky kulturního povznesení české společnosti samozřejmě včetně žen. Jako nejvíce diskriminační byly považovány oblasti vzdělávání a každodenní praxe trhu práce. Proto se realizované aktivity soustřeďovaly se na oblast přístupu žen ke vzdělávání a rozšiřování profesního uplatňování žen, protože v této formě byla hledána reálná možnost začlenění žen do společnosti a příležitost k jejich uplatnění.

Ženy na univerzitě – počátky

FEMINISMUS JAKO SOCIÁLNÍ TEORIE

- 1895 Nový univerzitní zákon umožňuje ženám studovat na filozofických fakultách.
- 1895 Filozof. fakulta české univerzity přijímá 6 absolventek Minervy jako hospitantky.
- 1895 Lékařská fakulta německé univerzity povoluje 3 minervistkám navštěvovat přednášky, zatímco česká LF se brání vstupu žen.
- 1896 Lékařská fakulta české univerzity umožňuje přijímat hospitantky.
- 1896 Rakousko uznává zahraniční diplomy žen, musí však být nostrifikovány rakouskými univerzitami.
- 1897 Ženám je povoleno nastoupit jako mimořádným studentkám na lékařské fakulty.
- 1897 Filozofické fakulty rakouských univerzit přijímají ženy.
- 1900 Ženy mohly studovat medicínu a farmacii jako řádné studentky.

Počátky vysokoškolského vzdělávání žen, možnost jejich přístupu k univerzitnímu vzdělávání byly velmi podstatným krokem, které nastartovaly obecné poznání o omezenosti dosavadních tradičních náhledů na ženy jako na levnou pracovní sílu a jejich způsobilosti vykonávat jen jednodušší práce, méně namáhavé činnosti, které se soustředují na pečovatelské aktivity o rodinu.

První absolventky univerzity

- 1900 Osm žen absolvovalo filozofickou fakultu s učitelskou aprobačí pro různé obory přírodních věd. Za profesorky je přijímají dívčí gymnázia – pražská Minerva a brněnská Vesna.
- 1901 První doktorské promoce žen na filozofické fakultě: Marie Z. Baborová – biologie, Marie Fabiánová – matematika.
- 1902 Anna Honzáková promuje na lékařské fakultě, Alice G. Masaryková promuje na FF. z anglické literatury.
- 1908 na farmaceutické fakultě promuje 8 žen.
- 1908 Sdružení akademicky vzdělaných žen.

1909 MUDr. B. Nevšimalová jmenována asistentkou na klinice pro nemoci novorozenců.

1912 zvolena první žena poslankyní do Sněmu království českého – spisovatelka B. Vilková- Kunětická.

1914 MUDr. Eliška Vozábová – jmenována asistentkou na kožní klinice.

První světová válka přinesla změny v postavení žen i ve školství, protože na univerzitě Karlově se zvýšily počty studentek, které zaplnily místa po mužích – vojácích. Tyto změny v praxi vytvořily prostor ke změnám legislativního charakteru.

1918 ve Washingtonské deklaraci se objevuje zásada, že ženy budou v ČSR postaveny politicky, sociálně a kulturně naroveň mužům.

1918 Ženy získávají volební právo.

1918 Právnické fakulty přijímají první ženy.

1920 § 106 Ústavy Československé republiky stanovuje, že výsady pohlaví se neuznávají.

1920 ČVUT přijímá první řádné studentky.

1921 Na ČVUT promuje první česká chemička H. Fischerová a architektka Petříková Pavlíková.

1921 Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen (M. Horáková, A. Honzáková, A. Masaryková).

1922 První ženě – E. Krásnohorské - je udělen čestný doktorát Univerzity Karlovy.

1925 M. Paulová se habilituje jako první žena na FF UK.

1937 Promuje první lesnická inženýrka Markéta Bezpalcová.

1939 M. Paulová, první univerzitní profesorka (ex post r. 1945).

Volební právo a české ženy:

- 1887 první veřejně přednesený návrh volebního práva pro ženy.

- 1905 založení nejaktivnější ženské organizace Výboru pro volební právo žen v čele s Marií Tůmovou a Fr. Plamínkovou.
- 1912 zvolení B. Víkové – Kunětické do českého zemského sněmu, což bylo první zvolení ženy do zastupitelského orgánu ve str. Evropě.
- 1918 přiznání volebního právo ženám v Československu.

V ostatních zemích bylo volební právo ženám uzákoněno: 1776 - New Jersey - ovšem za 30 let zrušeno, 1893 - Nový Zéland, 1902 – Austrálie, 1906 – Finsko, 1913 – Norsko, 1915 - Dánsko, Island, 1917 - SSSR, Nizozemí, 1918 - Rakousko, Československo, Polsko, Kanada, Švédsko, 1919 - Německo, Lucembursko, 1920 – USA, 1923 – Turecko, 1928 - Velká Británie, 1929 – Ekvádor, 1931 – Španělsko, 1932 – Brazílie, 1935 – Indie, 1946 - Belgie, Francie, Rumunsko, Jugoslávie, Japonsko, 1947 – Čína, 1971 – Švýcarsko, 1980 – Irák, 2005 – Kuvajt.

Feministické hnutí bylo nátlakové ve dvou směrech

Původní feministky bojovaly za nezávislost žen, původní feministky se snažily přimět ženy, aby samy toto pojetí akceptovaly a identifikovaly se s ním, snažily se donutit společnost k jinému vnímání ženské role, než o posílení jejich individuality, usilovaly o obsahové definování nových rolí žen.

Feminismus se snažil formulovat a hlásat názory skupiny společensky „slabé a bezmocné“ populace. A ač byly ženy zjevně zatlačované na okraj (nemohly volit, neměly ekonomická práva jako muži apod.), vypracovaly si vlastní strategie, aby tak posílily kontrolu nad svým životem!

SHRNUTÍ

Sociální teorie s pomocí dobře definovaných pojmů a analytických metod usiluje o třídění a objasnění debaty o cílech a problémech života společnosti. Klasická sociální teorie se zaměřovala na pochopení změn, které souvisely s fenomény doby, tj. s postupující industrializací, kapitalismem, urbanizací, racionalizací a modernitou, což souviselo se závažně rychlým rozvojem měst či politickými důsledky námezdní práce.

Feminismus jako myšlenkový směr vznikl pod vlivem osvícenectví stavějícího se proti autoritě a ortodoxnímu myšlení a liberalismu hlásajícímu respekt k individuální svobodě a toleranci. Nejčastěji literatura rozlišuje 2 etapy vývoje feminismu, ve světě však někteří autoři odlišují 3 až 4 etapy. Každá etapa byla naplněna svým charakteristickým obsahem a vyzdvihovala a diskutovala jiná témata. Feminismus ve svém hlavním proudu nepopírá biologické rozdíly žen a mužů, orientuje se na narušení zaběhnutých stereotypů patriarchy, jež mužům připisuje konvenční a tzv. tradiční chování, myšlení, cítění a nadřazené

chování. Teorie genderu je jednou z mnoha sociálních teorií současnosti, stala se však bezesporu dominantním pohledem a normativním východiskem politiky rovnosti žen a mužů ve většině evropských států.

KONTROLNÍ OTÁZKY

1. Které momenty jsou v dějinách feministické intervence považovány za klíčové?
2. Které mezníky nastartovaly dynamiku vývoje feminizmu a proč?
3. Vyvíjel se feminizmus v českých zemích shodně se světovým trendem?
4. Proč je vnímána možnost vysokoškolského vzdělávání žen a jejich přístup k univerzitnímu vzdělávání jako podstatný krok ženské emancipace?
5. Definujte události, jež vnímáme jako první časové mezníky rovnoprávnosti žen v naší společnosti.
  - a) Rok získání volebního práva žen.
  - b) První absolventky univerzity.
  - c) Zvolení ženy do zastupitelského orgánu.

ODPOVĚDI

1. Jde o první fázi se zjištěním, že klasická sociální teorie má sklon vylučovat ženy ze sféry sociální teorie. Privilegovaným principem je MUŽSKOST. V druhé fázi byly činěny pokusy o nápravu vyloučení prostřednictvím důkladné historizace a sociologizace kategorie žena a prostřednictvím pojmu GENDER. Ve třetí fázi se objevuje kvalifikovaná kritika feministických projektů, které násilně přidávají ženy do existujících teoretických rámců bez povšimnutí podstaty genderového charakteru.
2. Jde o dva momenty, tj. o boj o nezávislost amerických osad a události francouzské revoluce. Staly se klíčovými, protože díky nim a v nich došlo k posunům ve vnímání rolí, k rozkolísání tradičních hodnot a při vzniku nového hodnotového systému se v praxi prokázalo, že podřadné postavení žen bylo vytvořeno uměle!
3. V Rakousku Uhersku se ženské hnutí vyvíjelo izolovaně, na národnostním principu. Navíc se dělilo podle sociálního zařazení. Počátky českého feminizmu byly

typické svou umírněností. Feminismus nebyl namířen proti mužům, šlo mu především o lepší postavení a uplatnění žen v občanském životě. Proto se hlavními tématy stal požadavek na možnost vzdělávání, profesní uplatnění žen, volební právo aj.

4. Počátky vysokoškolského vzdělávání žen, možnost jejich přístupu k univerzitnímu vzdělávání byly velmi podstatným krokem, které nastartovaly obecné poznání o omezenosti dosavadních tradičních náhledů na ženy jako na levnou pracovní sílu a jejich způsobilosti vykonávat jen jednodušší práce, méně namáhavé činnosti, které se soustřeďují na pečovatelské aktivity o rodinu.
5. 1918, 1900, 1912 – B. Víková-Kunětická byla zvolena do českého zemského sněmu.

KORESPONDENČNÍ ÚKOL

- a) Ženské práce se podle tradice orientují na domácí vaření, úklid, praní prádla, žehlení, výchovu dětí apod. Mužský svět se orientuje na věc veřejné povahy jako jsou starosti o chod technických zařízení v domácnosti, řízení automobilu, rozhodování o rodinných strategiích v materiálním zabezpečení rodiny apod. Jde tedy o dědičnou vybavenost? Pokud tedy příroda nadělí ženám ženské pohlavní orgány, mají díky děloze patent na domácí činnosti a talent na mytí nádobí a úklid domácnosti?

Nezapomeňme, že podle konzervativního lpění na tradicích by současné ženy byly permanentně těhotné nebo v šestinedělí. Opravdu jde tedy o tradici vždy a všude a za všech okolností?

- b) Soustřed'te argumenty, uvádějící svá pro a proti feministickým názorům a praktikám, kterými se se feministicky orientovaní lidé (nejen ženy) snažili prosadit rovnoprávnost žen ve společnosti.

ZDROJE

- BADINTER, E. *Materská láska*. Bratislava: Aspekt 1998.
- BADINTER, E., *Ich bin Du. Die neue Beziehung zwischen Mann und Frau oder Die androgyne Revolution*, München u.a. 1988.
- BOBEK, M. BOUČKOVÁ, P. *Rovnost a diskriminace*. Praha: C.H.Beck 2007. ISBN 978-80-7179-584-1.
- BOURDIEU, P. *Nadvláda mužů*. Praha: Karolinum, 2000. 145 s. ISBN 80-7184775-5.
- BOURDIEU, P. *Teorie jednání*. Praha: Karolinum, 1998. 179 s. ISBN 80-7184518-3.
- BUTLER, J., *Gender Trouble. Feminism and the Subversion of Identity*, New York a.d. 1990.
- BUTLER, J., *Trampoty s rodem. Feminizmus a podrývanie identity*. Aspekt: Bratislava 2003.
- CONNELL, R.W., *Masculinities*, Cambridge and Oxford 1995.
- ERIKSEN, T.H. *Sociální a kulturní antropologie. Příbuzenství, národní příslušnost, rituál*. Praha: Portál 2008. ISBN 978-80-7367-463-6.
- FOUCAULT, M. *Dějiny sexuality I. Vůle k vědění*. Praha, Hermann & Synové, 1999.
- FOUCAULT, M. *Essentials Works of Foucault 1954-1984. Volume 1, Ethics*. Rainbow, P., ed. London, Penguin Books, 2000.
- FOUCAULT, M., Interview mit, In: DREYFUS, H.L./RABINOW, P., *Michel Foucault. Jenseits von Strukturalismus und Hermeneutik*, Frankfurt/M 1987.
- GOFFMAN, E.: *Gender Advertisements*, London 1979.
- HARDING, S., *The Science Question in Feminism*, Ithaca and London 1986.
- HAVELKOVÁ, H., *Dimenze „gender“ ve vztahu soukromé a veřejné sféry*, in: Sociologický časopis 1995, 1, s. 25-38.
- KITZINGER, C., *Problematizing Pleasure*, In: RADTKE, L., STAM, H. (eds.), *Power/Gender: Social Relations in Theory and Practice*, London 1994, s. 194-209.
- MAIHOFER, A., *Rod jako způsob existencie*, in: Aspekt 1998.
- MEAD, G. H., *Die Genesis der Identität und soziale Kontrolle*. In: MEAD, G. H., *Gesammelte Schriften Bd. 1*. Frankfurt/M 1980.
- MOŽNÝ, I. *Sociologie rodiny*. Praha, SLON 1999. ISBN 80-85850-75-3.
- NEDBÁLKOVÁ, K. *Má vězení střední rod? Aneb Maskulinita a femininita ve vězeňských subkulturách*. *Sociologický časopis*, 2003, 39, str. 469-486.

FEMINISMUS JAKO SOCIÁLNÍ TEORIE

PARSONS, T., BALES, R., *Family. Socialization and Interaction Process*, London 1956.

PATEMAN, C., *The Sexual Contract*, Cambridge 1988

RENZETTI, C. M. *Ženy, muži a společnost*. Praha: Karolinum, 2003. ISBN 80246-0525-2.

SCHACHT, S.P., ACHISON, P., Heterosexual Instrumentalism: Past and Future Directions. *Feminism & Psychology* 3, 1, s. 37-54.

SOKOLOVÁ, V. "A co děti ...": gay a lesbické rodičovství. *Abc femimismu*, Brno: Nesehnutí, 2004.

ŠMAUSOVÁ, G. „Proti tvrdošíjné představě o ontické povaze gender a pohlaví.“ *Sociální studia* 7, 2002, s. 15–27

VESELÝ, A., NEKOLA, M. *Analýza a tvorba veřejných politik*. Přístupy, metody, praxe. Praha: SLON 2007. ISBN 978-70-86429-75-5.

VODÁKOVÁ, A., VODÁKOVÁ, O. *Rod ženský. Kdo jsme, odkud jsme přišly, kam jdeme?* Praha: SLON 2003. ISBN 80-86429-18-0.

4 KONSTRUKCE GENDERU V RODINĚ A SPOLEČNOSTI

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

V této kapitole se budeme zabývat východisky užívání a rozdílů pojmů pohlaví a gender. Přiblížíme souvislosti vztahů mezi biologickým a kulturním základem nerovností a zmíníme společenské rozvrstvení, jež se projevuje souběžně v několika rovinách. Popíšeme teorii socializace a utváření genderu a na příkladech objasníme podstatu nerovnosti, problém průsečíku nerovností a kumulaci nerovností.

CÍLE KAPITOLY

Po prostudování této kapitoly budete umět:

- charakterizovat východiska vnímání pojmů pohlaví a gender,
  - popsat teorii socializace a utváření genderu.
-

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

Pohlaví, gender, sociální kategorie, diference, nerovnost, útlak, věk, rasa, třída, lidský sociální typ, sociální pozice, rozvrstvení, moderní společnost, ženská práce, ženské profese.

4.1 KONSTRUKCE GENDERU V RODINĚ A SPOLEČNOSTI

Ve všech společnostech je moc rozdělena nerovnoměrně a sociální nerovnost a rozdíly jsou univerzálním jevem. Obecně platná kritéria sociálního rozvrstvení se týkají rozdílů mezi muži a ženami, starými a mladými lidmi, mezi příslušníky vlastní a cizí komunity. Velmi často se na realitu díváme optikou MY a ONI.

Ne všechny společenské rozdíly zakládají nerovný přístup ke společenskému postavení a moci, bývá rozlišována vertikální a horizontální diference.

- Vertikální rozměr se orientuje na nerovnosti společenského postavení a moci.
- Horizontální rozměr se vztahuje na aspekty sociální diference, které nevysvětlují nerovné postavení, ale kde jsou rozdíly vyjádřeny například dělbou práce

Klíčem k pochopení rozdílů mezi muži a ženami, ujasnění problematiky gender, je kontinuita, respektování historie souvislostí a strukturálních sociálních vazeb. V podmínkách každé sociální reality probíhající změn a konstrukce nové sociální struktury je gender jako koncept obtížný a jeho složitost spočívá v tom, že gender a feminismus vznikly mimo rámec socialistických společností.

Zavedení pojmu gender do řešení otázek vztahů žen a mužů souvisí s druhou vlnou feminismu na sklonku 60. let. 20. st. Původně gender označoval gramatický rod, to však v českém kontextu zavádí vysvětlení jiným směrem. Proto došlo ke konsensu užívat pojem gender. Gender bylo od počátku velmi výbušné téma. Jeho zavedení souvisí s okolností, že ženské hnutí hledalo oporu a inspiraci v sociologických teoriích v termínu gender jako v kvalitativně novém úhlu pohledu na problematiku vztahů obou pohlaví. V humanitních vědách (v české sociologii) se pojem začal objevovat od poč. 90.let.

Východiska vnímání pojmů pohlaví a gender

Postavení muže a ženy bylo vysvětlováno různými teoretickými přístupy.

Teorie difference kladla důraz na biologickou rozdílnost muže a ženy a rozdílnost jejich sociálního postavení. Ženy mají k přírodě blíže než muži, kteří jsou považováni za kultivovanější než ženy. Ženy jsou považovány za neochočené, divoké, obtížně zvladatelné (Ortner, S.1974), a proto představují nebezpečí pro muže, jež si je musí ochočit. Ortner také uvádí tři související univerzální aspekty ženské existence:

- Žena musí kvůli svému tělu a jeho biologickým funkcím (menstruace, porod, kojení) strávit „druhým“ chováním více času než muži, který má víc prostoru na čistě kulturní kultivované projekty.

- Tělo a jeho funkce stavějí ženu do společenských rolí, jež jsou považovány za „nižší než mužské role“ (vaření, úklid aj.)
- Aspekty ženské existence propůjčují ženě mentální strukturu, která se odlišuje od mentální struktury muže a má podle všeobecného přesvědčení blíže k přírodě. Vyplývá z toho, že ženy jsou považovány za pasivní a muži za aktivní, což je velmi rozšířený názor, a ovlivňuje i obvyklé pojetí sexuálního jednání, šíření kultury nebo rolí obou pohlaví při udržování společnosti. Ve Středomoří jsou muži považováni za „přírodní sílu“ a z tohoto důvodu je vina za znásilnění přisouvána ženě. Neboť žena má být natolik prozíravá, aby se vyhýbala mužům, kteří nemohou ovládnout svůj pohlavní pud.

Teorie nerovnosti reflektovala nerovné postavení mužů a žen a privilegovanost mužské pozice.

Teorie útlaku akcentovala konstatování o existenci podřízenosti, potlačení a vykořisťování ženy mužem.

V řadě teoretických publikací je dominantní pozornost věnována biologickým rozdílům a specifickým rysům žen a mužů, což dokládá skutečnost, že biologický aspekt je základní, podstatný a v podstatě i nejsnáze pochopitelný a vysvětlitelný. Ženy a muži byli konstruováni jako odlišné kategorie s rozdílným chováním a postoji, navíc jako vztahové kategorie, kdy se porozumění mužům a ženám vnímalo v přímém vztahu ke konstrukci druhého pohlaví, přičemž tato kategorizace devalvovala dominantní hodnotu jedinečnosti člověka.

V souvislosti s vysokým stupněm genderové rovnoprávnosti se uplatňuje výzkum života tradiční společnosti Hopiů, kteří žijí v jihozápadní části dnešních USA. Tradiční žena z kmene Hopiů na otázku, kdo je důležitější, zda žena či muž, poskytuje jasné zdůvodnění. „My, protože jsme matky. Muži jsou také důležití, protože jsou poslové bohů“. (Schlegel, 1977). Severoameričtí Hopiové jako tradiční postup uplatňují matrilineární příbuzenský systém. Partneři mají stejnou hodnotu, vzájemně se doplňují, hlavou domácnosti a rodiny jsou ženy.

Příčiny vysoké míry genderové rovnosti jsou spíše kulturní než ekonomické.

Gender jako sociální teorie však tvrdí, že člověk není determinován primárně biologicky – tedy lidskou přirozeností – nýbrž sociálně. To, co běžně chápeme jako přirozené schopnosti muže a ženy, jejich charakteristické vlohy, sklony, způsoby chování a odvozeně od těchto determinant i jejich předpoklady k sociálním rolím, to vše se podle genderové teorie vytváří historicky v závislosti na určitém prostředí.

Pohlaví jako biologická kategorie představuje běžně užívaný pojem, pohlaví (v ang. sex pochází z lat. secare, znamenající rozdělit, rozřezat.) Už při prvním dojmu s ohledem na jeho vizuální akcent na neverbální projevy, si však nevšímáme druhotné pohlavní znaky, ale zaznamenáváme jejich fyzické podtržení, ta jak je jedinec zdůrazňuje gestikulací, mimikou, a jaké používá různé prvky zdobnosti ať už v oblečení, účesu nebo úpravě svého zevnějšku. Lidem většinou záleží na tom, aby byli fyzicky identifikováni jako muži nebo ženy nebo prostě vykazují, že přijali zdůrazňování pohlavní distinkce jako přirozené a samozřejmé. Každá kultura a každá doba si přitom dotváří tělesnou konstituci mužů a žen i chování, které se na ni váže a používá vlastní specifiku. Za viditelnými fyzickými znaky se skrývají biologické danosti, jde např. o agresivitu mužů, něžnost žen, mateřský instinkt žen a ochranný instinkt mužů vůči ženám, větší sklon k pláči u žen než u mužů či větší schopnost žen snášet déle trvající bolest apod. Pohlaví tedy reflektuje anatomické a tělesné rozdíly. Od narození je dětem vštěpován kauzální řetězec biologické podmíněnosti myšlení a chování, který se vztahuje na dvě pohlaví. V průběhu socializace bývá korigován podle upřesnění informací o osobních a individuálních rysech jedince.

Síla biologické determinace ale paradoxně spočívá v jejím kulturním zdůrazňování!

Feministky se od samého počátku zajímaly o to, čím je dáno podřízené postavení žen ve společnosti, odhalovaly kulturní dominanty a stavěly je nad biologické vazby. V druhé polovině 20.století dospěly k explicitním formulacím odlišení biologického pohlaví od genderu, který označuje tzv. kulturní reprezentaci biologického pohlaví.

Gender je chápán jako sociální význam přiřazovaný k rozdílu biologického pohlaví. Je tedy označován jako sociokulturní pohlaví a zahrnuje specifické role, soubor hodnot, statusů, prestiže, vzorců chování a norem pro muže a ženy. Je úzce spojen s kulturou, proto se vývojově i geograficky liší. Je pojímán jako sociální kategorie. Důraz na odlišení pohlaví od genderu je dodnes velmi silný.

Pro lepší představu o obsahu pojmu se lze uchýlit k výrokům teoretiků:

Ann Oakley 1972, 2000 Sex, Gender and Society vyslovila názor, že: „Být mužem nebo ženou, chlapcem nebo dívkou je je stejně (jako záležitostí fyziologického pohlaví) záležitostí oblečení, gestikulace, povolání, sociální sítě...“.

Simone de Beauvoirová 1949 v knize Druhé pohlaví vyslovila přesvědčení, že :“Člověk se ženou nerodí, ale stává“. Tzn. že hierarchické a antagonistické postavení žen a mužů jsou podle autorky výroky sociálně vytvořené!

Lucie Jarkovská (2017) vypracovala studii zaměřenou na (re)produkci genderu v každodennosti školního kolektivu.⁹

---

⁹ Jarkovská, L. Gender před tabulí. MU 2017.

Náboženský pohled

Zvláštní postavení zaujímala strategie vnímání žen v náboženství. Např. židovství prokazovalo vždy k ženám úctu. Na rozdíl od křesťanství žena v židovské společnosti nepředstavovala symbol nebezpečí a hříchu. Nebyla nikdy demonizovaná tak jako v křesťanské ideologii. To, co má židovská žena na starosti, tj. výchova dětí, chod domácnosti, příprava svátků apod. má pro židovskou rodinu zásadní význam, a proto je postavení a vnímání ženské práce tak odlišné od postavení žen např. v křesťanském středověku.

Koncept genderu byl vytvořen jako protiváha názoru v klasické sociální teorii, a sice, že žena existuje mimo socio-historickou dobu modernity, obvykle kvůli svému sepětí s přírodou, protože ženy mají k přírodě blíže než muži, a jsou a priori považováni za kultivovanější než ženy. Obecná představa, že nepřátelé nebo podřízení mají svým způsobem blíže k přírodě, je poměrně běžná! Neomezuje se jen na vztah muže a ženy, podle rasis-tické teorie, která ospravedlnila otrokářství v Severní Americe měli černoši blíže k přírodě než běloši, a proto se lépe hodili k těžké fyzické práci. Zároveň „byli jako děti“ a nedokázali si poradit s odpovědností a svobodou.

V poslední době je obtížné jednoznačně formulovat, co znamená být dobrým mužem nebo dobrou ženou, a proto se staly předmětem zkoumání a jednání další identity. Ať už národní, etnické, náboženské nebo profesní.

Zdůvodňování sociální nerovnosti pomocí dichotomie kultury a přírody je významným ideologickým nástrojem, který pomáhá legitimizovat mocenské rozdíly.

Vztah mezi biologickým a kulturním základem nerovností mezi lidmi je ovlivněn tím, že biologickým faktorům je v různých systémech sociální nerovnosti přiřkládán různý kulturní význam. Jde především o řadu kritérií, zejména to jsou:

Věk	Náboženství	Fyzické handi-capy	Sexuální orien-tace	Regionální pří-slušnost
-----	-------------	--------------------	---------------------	-------------------------

Příklady uplatnění kritérií:

- Gender a věk jsou důležitějšími kritérii sociální diferenciaci než např. kasta, třída nebo příslušnost k etnické skupině! Věk je podobně jako gender a současně i v kombinaci genderu univerzálním principem, protože stárnutí je nevyhnutelným a nevratným biologickým procesem, ale věk je do jisté míry sociálním vý-

tvorem. V mnoha společnostech se s přibývajícím věkem zlepšuje sociální postavení jedince bez ohledu na jeho gender např. např. u australských Aboriginů jsou staří lidé nositeli velké prestiže a moci, ale v moderní industriální společnosti je stáří v spojení s poklesem příjmů, postavení, uznání, protože staří lidé se neženou za úspěchem, a v diktátu vysoce individuálního výkonu, jsou tak relativně bezcenní. Na druhé straně jsou staří muži politickými vládci a staré ženy jsou vnímány jako menší hrozba než mladé ženy, jelikož jsou více vzdáleny přírodě, a tedy jsou kultivovanější. Společnosti, kde staří lidé mají ve společnosti větší politickou moc než mladí muži, jsou označovány za gerontokratické. Náhled na děti a adolescenti je diferencovaný, na jedné straně jsou považováni za nedokonalé v tom smyslu, že ještě nejsou rozvinutými osobnostmi a na druhé straně jsou považováni za „nevinné“, což je jistá forma dokonalosti, protože neznají hříchy ani ctnosti. *Věk funguje jako vertikální princip diferenciací, neboť je rozdíl v míře vědomostí, zkušenosti mezi mladým člověkem a starší osobou. Působí i horizontálně a dělí populaci do skupin vrstevníků, kteří patří do stejné věkové kategorie.* Např. i v moderních společnostech lze pozorovat solidární vazby mezi spolužáky u příslušníků anglické vyšší třídy, kde se očekává, že absolventi Etonu ze stejného ročníku se budou podporovat. *Mezi genderem a věkem jako principem sociální diferenciací existuje podstatný rozdíl. Jediněc více méně automaticky přechází z jedné věkové skupiny do druhé, ale jen málokdo změnil své pohlaví.*

- Člověk v rozdílných situacích využívá různé typy vědění, a pokud nedojde ke konfrontaci, mohou různé typy vědění v jeho mysli snadno existovat vedle sebe. Zatímco náboženství obsahuje víru v nadpřirozené bytosti, které se dostává veřejného projevu v podobě rituálů, je vědění souhrnem fakt, o nichž jsou lidé přesvědčeni a podle nichž jednají. Durkheim spojoval náboženství se sférou posvátného a dokládal, že funkcí náboženství v primitivních společnostech bylo vytvářet solidaritu a podporovat integraci prostřednictvím rituálů a kolektivních výkladů. Náboženství a vědění spojuje jeden efekt, jejich smysl spočívá v užitku, lze tedy říci, že náboženství a vědění je pro lidi důležité jen tehdy, když je mohou k něčemu využít. Vzhledem k tomu, že rituály dramatizují abstraktní principy náboženství, legitimizují společenský a politický řád, pak výroky o druhořadosti ženy, která vznikla z Adamova žebra, určení, že patří společnost (kinder, kirche, kuche – děti, kostela a kuchyně) jsou jednoznačným vyjádřením postavení.

- Rasové vlastnosti jsou hodnoceny relativně podle času a prostoru. Již jsme zmínili problém rasistické teorie, která ospravedlnila otrokářství. Rasový problém černochů v USA byl řešen velmi pozvolna. Ještě za druhé světové války, bojovali většinou bílí a černí Američané odděleně. Segregaci v uniformě zrušil prezident Truman až v r. 1948. V r. 1955 odmítla Rosa Parksová uvolnit místo bělochovi v autobusu v Alabamě, po jejím zatčení se konala řada protestů např. M. L. King zahájil bojkot dopravy. V r. 1967 byl zrušen zákaz mezirasových manželství v jižanských státech a prvním černým soudcem Nejvyššího soudu se stal Thurgood Marshall. V r. 1989 Douglas Wilder se stal prvním černým gubernérem v dějinách USA. V r. 2001 byl ministrem zahraničí zvolen Colin Powell a v r. 2005 zasedla do stejného křesla Condoleezza Riceová, v r. 2008 byl zvolen prezidentem USA černoch Barak Obama. Tyto události však dokumentují posun ve vnímání nikoli vyřešení rasového problému, který ale americká společnost musí řešit, vzhledem k demografickým prognózám, jež předpokládají, že zřejmě kolem r. 2020 přestanou mít bílí Američani většinu a že žlutá, černá, hnědá a bílá rasa spolu budou muset lépe vycházet.
- Transsexualita a homosexualita představují příklad diference pevnosti pohlaví a proměnlivosti ženskosti a mužskosti. Homosexuální muži jsou v mnoha společnostech klasifikováni jako „přechodné“ pohlaví – nejsou zcela muži a nejsou zcela ženami. Podobná je i představa, že lesbické ženy jsou do jisté míry biologicky odlišné od heterosexuálních žen. Podle nového oboru bádání tzv. teorii podivného (queer theory) se tyto úvahy vyvinuly do značné složitosti. Jde o problematizování a relativizování vztahu mezi genitáliemi, genderovou identitou, sexuální identitou a sexuálními praktikami. Během kampaně zaměřené proti šíření AIDS v Norsku razil antropolog B. Andersen výraz „*muži, kteří mají sexuální styky s muži*“, aby navázal kontakty se skupinou mužů, kteří sami sebe nedefinují jako homosexuály.
- Rozdíly mezi pohlavími – v tradiční společnosti neexistovaly příkré hranice mezi mužskou a ženskou prací, v moderní společnosti se nerovnost v obsahu práce a v pracovním odměňování posílila. Nemělo by nás překvapit, že jako tradiční vzorce jsou přenášeny názory, např. že starší lidé jsou uctívanější než mladší, vlastnosti bílých jsou hodnotnější než černochů a mužská práce je dražší než ženská. Genderově necitlivá praxe má sklon vést ke zneužívání a bagatelizování

velmi náročné pečovatelské práce žen, což je vedeno pod ideou její „přirozenosti“ (Denney, 1998) a také k tzv. ostrakizaci žen, které odmítají péči vykonávat (Orme, 2003), k ignoraci žen, které jsou netypickými uživatelkami těchto služeb či přehlížení mužů-pečovatelů (Christie, 2001, Bowl, 2001).

- Vztah příbuzenství a genderu byl světem mužské perspektivy. Ženy se nejčastěji objevovaly jako matky, manželky, sestry, ale jen vzácně jako jednající osoby. Ženy vystupovaly jako předmět směny mezi skupinami (např. sňatková politika domu Habsburků).
- Gender jako aspekt sociální diferenciacce je schopen ovlivnit význam etnicity. Může být základem loajální vazby zejména mezi ženami, které někdy vytvářejí ženské sítě, jež procházejí napříč etnickými hranicemi (Little, 1978). Gender prochází napříč etnicitou i třídou.

V 70. letech se sociální kategorie genderu stala významnou platformou ke zpochybnění spojování žen s tělesností a přírodou a jejich vytěsnění ze sociálního a historického prostoru. Sociální postavení, identita a vědomí žen jsou produktem interakcí, které ženy stavějí do pozice „jiného“ k univerzálnímu subjektu, který není označen jako muž.

Judith Butlerová ale neusilovala o prosté umístění žen do sociálního prostoru. Podle ní pohlaví není prostým faktem ani statistickým stavem. Je regulačním ideálem, který vytváří tělo, jemuž vládne. Jeho zhmotnění se uskutečňuje vysoce regulovanými praktikami. Gender se nevztahuje ke kultuře stejně jako pohlaví k přírodě. Gender je spíše kulturním prostředkem, jímž je „přírodní pohlaví ustaveno jako prediskuzivní, jako „přirozené“ Rozdíl má čistě korekcionistickou povahu.

Butlerová (1998 *Bodies That matter: On the Discursive Limits of „Sex“*) vyslovila podstatu svých názorů ve formulaci otázek: „Má pohlaví dějiny? Má každé pohlaví dějiny? Existují dějiny vytváření duality pohlaví jako kategorie, která by mohla odhalit proměnlivost binárních protikladů? Jsou zdánlivě neutrální skutečnosti týkající se pohlaví vytvářeny v různých vědeckých diskurzích ve službách jiných politických a sociálních zájmů?“

Ženy naší civilizace postupně získaly velkou sexuální svobodu z hlediska výběru partnera, v projevech předmanželského a mimomanželského sexu, možnosti rozvodu apod. Přesto se v řadě případů objevuje rozporuplné hodnocení chování obou pohlaví. Např. v oblasti sexuálního chování je ženská sexualita především u mladých lidí hodnocena rozdílně, zatímco u mladých dívek společnost uplatňuje přísnější morální standardy, u mladých mužů jde o velmi benevolentní přístup.

Ženy dlouhodobě participují na trhu práce, mají ekonomickou rovnoprávnost, vykonávají dříve tradiční mužská povolání a pozice. Muži se ale nehrnou do práce v domácnosti a do opatrování dětí, nevykazují zvýšený zájem o ženská povolání. Zapojování

mužů do péče a výchovy dětí začalo být v 90. letech minulého století reflektovaným tématem. Tzv. zdrženlivost vůči genderové rovnosti v rodině je sociologicky poměrně snadno vysvětlitelná, protože si lze obtížně představit, že by se muži dobrovolně vzdávali vzorců chování, na které si zvykli, které jsou notabene pro ně výhodné, příjemné, pohodlné a poskytují jim moc a prestiž! Individuální a společensky tradiční póly se však v rodině nemusí vyhrcovat. V průběhu socializace může dojít k řadě odchylek, které jsou podmíněny aktuální situací a biografií jedince. Řada zahraničních studií na téma participace otců v rodinách dokládají, že i když se muži začínají více zapojovat do chodu rodiny než v minulosti, změny, které se v rodinách odehrávají jsou hodnoceny jako pomalé. A existují stále diskrepance mezi participací otců ve starosti o děti a participací na výkonu domácích prací.

Je zřejmé, že participace otce v rodině by neměla zahrnovat jen jeho účast na tom, co je označováno jako rodičovská práce („parental work“, Brandth, Kvande, 1998), ale jako účast na širší práci pro rodinu („family work“). Tou je obvykle vnímána shodná a srovnatelná participace obou partnerů ve všech oblastech rodinného života, tj. na finančním materiálním zabezpečení rodiny, na bazální péči, emočním nasazení, na chodu a managementu rodiny a domácnosti, na udržování příbuzenských a přátelských sítí.

Spotřebitelskou značkou s pevně danými genderovými a rasovými charakteristikami se stává LIDSKÝ SOCIÁLNÍ TYP. Např. firma **Benetton** již tradičně a nejen v reklamách prezentuje jako střed své marketingové strategie a image značky Benetton kulturní a sociální lidské kategorie druhu či typu, která není záležitostí barvy kůže nebo tělesného vzhledu či biologické a přirozené podstaty, ale je spíše výrazem stylu.

Luciano Benetton, majitel obchodní značky Benetton, a fotograf Oliviero Toscani byli tvůrci mnohých šokujících reklamních kampaní na celém světě. Základem této strategie bylo přesunutí zájmu z komunikace s konzumentem na komunikaci s jednotlivcem jako s myslící bytostí uvědomující si problémy tehdejšího světa. Na počátku spolupráce Oliviera Toscaniho a značky Benetton se reklamní strategie zaměřovala na multikulturní zobrazení světa. Fotografie modelek byly nahrazeny fotografiemi malých dětí různých ras. Později se reklamní strategie rozšířila na konflikt vnímání náboženství a lidské sexuality (fotografie zachycují líbající se kněze a jeptišku), války, životního prostředí, AIDS apod. Benetton použil kampaň „...jako odrazový můstek k rozvoji protirasistického, kosmopolitního, odtabuizovaného myšlení.“ Tuto kampaň provázal slogan „všechny barvy světa“ (All colors of the world). Později byla tato kampaň přejmenována na „Spojené barvy Benettonu“ (United colors of Benetton). Tato myšlenka spojených barev symbolizující jednotu všech ras na světě byla tak silná a úspěšná, že se název kampaně United colors of Benetton stal i oficiálním názvem celé společnosti, což se stalo poprvé v historii obchodních značek. United colors of Benetton se stal sociálním symbolem. Z původní kampaně United colors zaměřené na toleranci všech ras se rozvinul koncept všeobecné tolerance, míru a respektu rozdílnosti. Zajímavá je i skutečnost, že reklamní billboardy Benettonu nikdy neodkazovaly ke zboží této firmy. Nebylo prezentováno oblečení, ale lidské postoje a názory, katastrofy a nemoci, životní styl. Kampaně Benettonu ukázaly, že reklama může být použita i jinak než jen k propagaci komerčních výrobků. Ať už tedy

byly tyto kampaně skutečným humanitárním hnutím nebo šlo jen o převratný marketingový tah, podařilo se jim upoutat pozornost a upozornit širokou veřejnost na problémy současného světa. V roce 1993 Benetton začal spolupracovat s organizací Swiss caritas a mezinárodní organizací Červeného kříže v Ženevě. Vznikl projekt „Dejme oblečení těm, kteří ho potřebují“ (Clothing Redistribution Project). Tato celosvětová akce měla za cíl poskytnout oblečení lidem v nouzových životních situacích. Projekt byl doprovázen reklamní fotografií, která zobrazovala Luciana Benettona nahého s nápisem „Vraťte mi moje šaty“ zakrývající intimní místa a s podtitulem „Vyprázdněte svoje skříně“. Díky tomuto projektu se podařilo vybrat okolo 460 tisíc kusů oblečení, které byly darovány lidem, kteří je potřebují.

Od roku 2001 United colors of Benetton přichází s novou reklamní kampaní. Ty jsou i po odchodu Toscaniho věrné předchozí reklamní strategii založené na informování světa o humanitárních problémech a charitativních akcích. K nejznámějším patří:

- Volunteers in Colors (Barvy dobrovolné sociální práce).
- Food for life (Jídlo pro život).
- James & Other Apes (James a jiné opice).

Reklamní kampaň Volunteers in Colors Benettonu vznikla ve spolupráci s výborem OSN UN Volunteers (Mise dobrovolné pomoci) v roce 2001. Kampaň chtěla poukázat na hlubší rozměr slova dobrovolnictví. Zdůrazňovala, že v pomoci druhých najdeme naplnění a prohlubujeme naše životní hodnoty. V roce 2003 se zrodila další kampaň tentokrát ve spolupráci se Světovým potravinovým programem (World Food Programme). Reklamní kampaň Food for life (Jídlo pro život) upozorňuje na to, že ve světě je stále problém hladomoru, před kterým se stále zavírají oči. Reklamní kampaň James & Other Apes vznikla v roce 2004. Benetton a Přírodovědecké museum v Londýně s podporou Institutu Jane Goodallové touto kampaní chtěli upozornit veřejnost na situaci v životním prostředí a nutnost chránit všechny živé organismy, jelikož i ty jsou součástí naší planety.

Benetton svou četnou spoluprací s mnoha mezinárodními organizacemi dokázal vyvolat rozhovory k palčivým tématům nejenom v médiích, ale také v odborných kruzích a potažmo celé společnosti. Benetton se netváří jako reklamní spasitel, za svůj cíl si neklade vyřešit všechny humanitární problémy světa. Jeho cílem je použít reklamu jako komunikační prostředek a začít o problémech světa hovořit, zbořit tabu, bojovat proti stereotypům, proto v jeho pojetí jde o ikonografii rasy ne o gender, rasu či třídu, ale o životní formu a životní styl.

4.2 Teorie socializace a utváření genderu

Gender představuje pro českou veřejnost něco nového, je tedy vnímán jako požadavek, který ohrožuje stávající soubor kulturních norem a hodnot. Utváření struktury genderových vztahů může být objasněno s využitím různých teoretických konceptů. Jde o teorii nápodoby, kognitivní vývojovou teorii a psychoanalytickou teorii socializace.

- a) **Teorie nápodoby** – vychází z klasických způsobů učení nápodobou, což znamená, že dochází ke kopírování nebo modelování genderových rolí nejčastěji u blízkých jedinců mužského a ženského pohlaví. Nápodobou se učíme především v rodině, ale později i v jiných organizacích. Jak v rodině, tak například i ve firmě dochází k posílení principů, které jsou požadovány za žádoucí a vhodné. V institucionálním prostředí dochází paradoxně k tomu, že ambiciózní ženy jsou nuceny napodobovat mužský model jednání, za který jsou svým okolím kritizovány jako „neženské jednání“.
- b) **Kognitivní vývojová teorie** – se orientuje na vnímání genderových rolí v průběhu ontogenetického vývoje podle možností vývoje poznávacích funkcí a schopností jedince. Děti se učí genderu a genderovým stereotypům pozvolna. Podle teorie nabývání a utváření genderu (Bem, 1993) se lidé dívají na společnosti pomocí tzv. „Genderových optických skel“. Rozlišuje je jako:
  - *genderová polarizace* - znamená, že muži a ženy jsou považováni za bytostně odlišné, přičemž tyto rozdílnosti (specifika pohlaví) vytvářejí základní princip mužské dominance jako existující sociální uspořádání společnosti,
  - *androcentrismus* - formuluje představu, že mužský princip je v zásadě standardně platný a osvědčený, a proto je nadřazený ženským způsobům jednání,
  - *biologický esencialismus* - slouží k legitimizaci a racionalizaci bipolárního jednání, protože je vysvětluje jako přirozený, nutný a osvědčený způsob a projev vrozených biologických rozdílů mezi muži a ženami.
- c) **Psychoanalytické teorie socializace** – je nazývána také jako teorie identifikace. Soustřeďuje se na psychosexuální vývoj jedince, tj. na postupné zrání sexuálně motivovaného jednání. Podle Freudovy koncepce se dítě seznámí a posléze přijme genderovou identifikaci role rodiče stejného pohlaví.

Gender, rasa, třída jako sociální konstrukty

Téma sociálních nerovností a rozvrstvení zasahuje široké spektrum otázek, které se týkají jednání, jimiž lidé dosahují ve společnosti svých cílů. Jejich spektrum je různorodé, obvykle hrají prim fenomény dosaženého vzdělání, dobrého zaměstnání, nadstandardního příjmu, majetek, vysoké prestiže, uznání, úcta, ovládání druhých, sláva apod. To, kam člověk ve společnosti patří, se samozřejmě týká i jeho genderových vazeb. Obecným principem studia stratifikace a třídní a sociální diferenciaci je pravidlo KUMULACE. Jde o princip shody, je-li někdo ekonomicky bohatý, má pravděpodobně dobré vzdělání, jisté zaměstnání a těší se dobrému zdraví.

O společenském rozvrstvení se souběžně uvažuje v několika rovinách. Jde jak o ekonomickou, tak sociální a kulturní rovinu. Změny v sociálních nerovnostech způsobují zrození nové formy mocenských vztahů. Nerovnosti se ve stratifikační teorii nevysvětlují na stejné úrovni. Feministická teorie nejprve zkoumala nerovnosti, které byly založeny na genderu a třídě. S vlnou hnutí barevných žen se spektrum indikátorů rozšířilo a do teorií byly promítány i další nerovnosti, které byly ovlivněny rasou a etnicitou.

Rasa, etnicita i gender souvisí např. se vzhledem člověka a skrývají se mnohem obtížněji než příslušnost ke třídě či společenské vrstvě. Zatímco gender naznačuje rozdíly kulturní a sociální, odlišení rasy a etnicity se formuje na jiné úrovni. Rasa se spojuje s fyzickými aspekty, zatímco etnicita s kulturními aspekty. Stereotypy jsou vnímány ve smyslu očekávaných obsahů nebo apriorních soudů, které se váží ke kategoriím.

	Rovina odlišení	Příklady zvýhodnění u každé kategorie
Gender →	individuální charakteristika	muž.
Rasa →	skupinová charakteristika	bílá.
Třída →	makro úroveň	střední a vyšší.

Stereotypy si každý z nás osvojuje v průběhu socializace jako osvědčená a tradičně pravdivá schémata, která odrážejí dlouhodobou staletými ověřenou zkušenost generací. Jsou dominantním způsobem našeho pohledu na svět a jeho různorodost. Pod jejich vlivem realitu interpretujeme a současně i reprodukuje. Stereotypy se mění pomaleji než chování lidí.

Průsečík nerovností

V průsečíku nerovností je třeba odlišit kumulaci nerovností (Andersen, Collins 1995) od jejich křížení. Běžně se kombinace nerovností chápe v kumulativním smyslu jako dvojí či trojí útlak, kdy se ke znevýhodnění na základě třídy, přidá rasový, genderový útlak a například zdravotní handicap. Vrcholem kumulace může být příklad vyjádřený v podobě „černá lesba na vozíku“.

V kombinaci dominantních nerovností lze rozlišit skupiny podle různých typů znevýhodnění. (West, Fensermaker, 1995).

Příklady marginalizovaných na základě:

Rovina odlišení	Příklady znevýhodnění u každé kategorie
Na základě třídy či socioekonomického postavení	chudí obojího pohlaví, dělníci.
Na základě etnicity	menšiny, migranti.
Na základě genderu	všechny ženy.

Z této kombinace vychází jako nejvíce marginalizovaná skupina chudých dělnic menšinové etnicity či migrantek!

V analýzách kombinace nebo průsečíku os nerovností kontroluje nejvýznamnější proměnné. Principy diferenciacce fungují současně, ale jejich relativní význam lze předvídat jen vzácně. Význam má někdy situační kontext. Například v některých situacích může být pokročilý věk vnímán jako přednost nebo zátěž (konkurz o zaměstnání) anebo ženské pohlaví může být diskvalifikující nebo bezvýznamné (princip příbuzenství, členství v sítích aj.).

Třída, rasa/etnicita a gender je nezbytné chápat jako propojené systémy jak v případě útlaku, tak privilegií.

Negativně privilegovaní pocítují tlak v jisté míře. Privilegovaní (bílí, muži a výše postavení) se je uvědomují spíše situačně. Sociální diferenciaci nelze studovat a vnímat nezávisle na ideologii a na politice.

Přístupy ke studiu genderových nerovností

Lidská společnost se vyznačují nějakou formou sociální nerovnosti. K jejich atributům patří:

- Moc – která se vztahuje ke stupni, v němž jedinec nebo skupiny mohou vnútit svou vůli ostatním bez ohledu na to, zda s ní druzí souhlasí či ne. Podle koncepcí v 70. letech (R.M. Kanter, *Men and Women of the Corporation*, 1977) vykazují muži i ženy v nevýhodné a nerovné pozici s nízkými mobilitními šancemi a nízkou mírou moci, podobné jednání. Podle P. Bourdieu a jeho teorie „kulturních tříd“, je moc spojena se symboly a vládnuocí třídou v každé společnosti se automaticky stává ta třída, která rozhoduje o hodnocení symbolů a o formě dominantního diskurzu. Jednoduše řečeno je to třída, která určuje kriteria a indikátory dobrého vkusu. Osoba, která zná pravidla dobrého chování, zná správné lidi, má přebytek symbolického kapitálu. Což je hodnota, která nemusí souviset s ekonomickým kapitálem. V mnoha společnostech existují lidé, například politici a intelektuálové, kteří vlastní nezanedbatelný symbolický kapitál a disponují značnou mocí, a přitom nevlastní výrobní prostředky.
- Prestiž – která se vztahuje ke stupni ocenění a úcty ostatních lidí, jež je spojena s určitou pozicí, kvalitou jedince nebo životním stylem lidí. Podle P. Bourdieu a jeho teorie „konverze kapitálu“ se snaživci v moderní třídni společnosti přizpůsobují a snaží se přivlastnit co nejvíce symbolů, jež svědčí o dobrém vkusu a to tím spíše, že :“..záliba v literatuře, výtvarném umění nebo hudbě souvisí s úrovní vzdělání a společenským původem“. Proměňují tak v praxi ekonomický kapitál v symbolický kapitál (kulturní prestiž). Konverze jednoho kapitálu v druhý je klasický způsob jak nabýt prestiž, protože ekonomický a symbolický kapitál nejsou stejné. Někteří lidé mají značné množství symbolického kapitálu a nepatrně ekonomického a naopak (jsou kulturní „burani“).
- Bohatství – které se vztahující k materiálním podmínkám života, které jsou identifikovány jako hodnotné (půda, dům, peníze, aj.)

Způsob výkonu moci je výrazně podmíněn aspekty genderové socializace, takže ženy mají díky stereotypům, které jsou spojené s jejich pohlavní rolí větší problémy při jejím uplatňování. Což vede v některých situacích i k odmítání žen na vedoucích postech v organizacích či zanedbávání kariérových zájmů a očekávání žen v personálních postupech na vedoucí místa.

Problémy s mocí jsou připisovány (Taylor, 1995) tomu, že atributy jako asertivita, moc a dominance jsou tradičně spojovány s maskulinitou (mužskostí) a že role žen k moci je vždy definována jako ta, zahrnuje závislost, podřízenost a bezmocnost! Řada vý-

zkumu podnikového klimatu v organizacích prokazuje, že jako mužsky přirozený je vnímán požadavek výkonu moci a kontroly, neboť odpovídá přirozenosti mužských rolí. Pro ženy může být osobní tlak na výkon moci společensky méně přijatelný. Navíc s tzv. ženských profesích“ může dojít k vnitřním rozporům. V sociální práci nachází řada žen své uplatnění i proto, že jejím prostřednictvím chtějí saturovat své zájmy a hodnotový rámec. Praxe a výkon sociální práce však vyžaduje od sociálního pracovníka, aby pečovatelský přístup v některých případech nahradil, v jiných kombinoval s uplatňováním moci a své autority. Direktivní přístup je někdy nezbytnou podmínkou úspěšnosti a efektivity pomáhaní. V těchto praktických případech mohou mít ženy problém nakládat se svou moci a autoritou anebo tento způsob výkonu profese odmítají.

V žádném případě nejde o to, že by všechny ženy měly problém s aplikací moci nebo že by všichni muži byli zrozeni k zacházení s mocí!

Obecná definice obsahů mužských a ženských světů v organizacích ovlivňuje rozdělení kompetencí mezi pracovníky. Tato rozdělení jsou nazývána jako genderové režimy (R.Connell, 2002). Ty se odvíjejí jako historicky konstruované vzorce mocenských vztahů mezi pohlavími. Tzn, že obsahují typické maskulinní a femininní prvky. Genderové režimy organizací genderové uspořádání pouze nekopírují, ale přizpůsobují je konkrétním požadavkům a potřebám institucí. Častou realitou je však skutečnost, že dochází k přenosu a malé dynamice proměn genderových vztahů a že definice perspektivních pracovních míst a kariérních možností lépe odpovídají mužům, protože jsou stereotypně přizpůsobeny mužským životním rolím (Collinson, Heam, 2004).

Ženská a mužská identita mohou být do značné míry sociálně konstruovány prostřednictvím společenských a kolektivních tlaků v sociálním prostředí, což může omezovat sebe-determinaci jedince při rozvoji vlastní identity. Řada jedinců se může vymaňovat z kategorie, do které na první pohled přísluší. Např. muž se bude starat o dítě na rodičovské dovolené, protože má nižší kvalifikaci, má menší plat než jeho žena nebo je nezaměstnaný a jeho žena půjde do zaměstnání.

Vícedimenzionální charakter sociálního rozvrstvení lidí v moderní společnosti je ovlivněn:

- stanovením ukazatelů hodnocení,
- variabilitou, protože celkový status je nekonzistentní (vyplývá to ze skutečnosti, že jsme členy řady sociálních skupin s různými pozicemi – např. lékař s vysokou prestiží v zaměstnání může být jako otec a manžel v žalostné pozici.).

Ukazatele sociální pozice

OBJEKTIVNÍ KRITERIA	<ul style="list-style-type: none"> • Příslušnost k sociálním skupinám (šlechtické rody, žena – muž). • Ekonomické charakteristiky – příjem, bohatství.
------------------------	---

	<ul style="list-style-type: none"> • Mocensko politická kriteria – autorita plynoucí z organizační funkce, příslušnosti k politické straně aj. • Kulturní kriteria – nejvyšší stupeň vzdělání, uznávaný životní styl. • Rozsah neformálních kontaktů a sítí, které může jedinec využít.
SUBJEKTIVNÍ KRITERIA	<ul style="list-style-type: none"> • Prestiž povolání. • Osobní prestiž.

Cílem integrace genderového hlediska je osvobození jedince z předem striktně vymezených genderových scénářů, které limitují sociální fungování. Dosažení plurality identit je během na dlouhou trať. Při překonávání překážek pomáhají:

- regulační mechanismy na odbourávání genderových stereotypů (např. zavedení kvót, podpora odchodu mužů na rodičovskou dovolenou nebo na k ošetřování dítěte aj.),
- zlepšování životních a pracovních podmínek (harmonizace pracovních a rodinných aktivit, institucionální péče o děti aj.).

Konstrukce genderu by měla být sledována na úrovni kolektivních představ i individuálních konceptů sebe i druhých ve vzájemné interakci. Integrace se musí týkat nejen rozdílů mezi muži a ženami, ale měla by vnímat i širší vazby, to je jakými kulturními, sociálními, politickými a ekonomickými tlaky mohou být identity lidí konstruovány. Praktická rovina integrace genderového hlediska zahrnuje potřebu intervencí na mikro, mezo i makroúrovni. Genderová perspektiva lade důraz na zvažování legitimacy požadavků prostředí, např. těch tlaků, které jsou spojeny s výkonem mužské a ženské role aj. Akcent na prostředí znamená výzvu k diskuzím, které podněcuje a realizuje rodina, sociální politika, komunita i společnost.

4.3 Směry studia genderových vztahů v organizacích

Jsou rozvíjeny od 80. let minulého století a zdůrazňují, že genderování probíhá v organizacích nejméně ve čtyřech vzájemně provázaných procesech:

- Rozdělení podle linie genderu** – představuje rozdělení práce, dovolené chování, udržování prostoru a moci. Ženy jsou nejčastěji ve firmách zaměstnávány v personálních odděleních, muži jsou častějšími pracovníky v technických a provozních odděleních. Ventilování emocí u žen je jiné než u mužů, mohou si poplakat, ale není jim tolerováno nadávání či vulgární výrazy.

- b) **Konstrukce symbolů a obrazů** - představuje vytváření a udržování symbolů a obrazů, které vysvětlují genderové rozdělení. Např. v oblékání (manažerský oděv u žen a mužů bez zdobnosti), úprava organizačních tiskovin, společná zobrazení žen a mužů kombinují nadřazené postavení mužů, např. muž stojí a diktuje, žena přihlíží a zapisuje apod.
- c) **Interakce mezi aktéry** - pomáhají udržovat zavedené vztahy nadřazenosti a podřazenosti. Muži se nejčastěji projevují jako rádcové, instruktoři, ženy obvykle vyjadřují emocionální podporu a naslouchají. Pokud ve skupinové diskusi zvýší muž hlas, je to okolím považováno za prvek důrazu. V případě podobně ženského jednání, je projev zvýšení hlasu označen jako projev hysterie.
- d) **Produkce identit** – představuje vnitřní a vnější pravidlo shody s oficiální genderovou kulturou organizace. Pracovníci přejímají svou roli v podniku za přirozenou součást své vlastní identity.

SHRNUTÍ

Zavedení pojmu gender do řešení otázek vztahů žen a mužů souvisí s druhou vlnou feminismu na sklonku 60. let. 20. st. Původně gender označoval gramatický rod, to však v českém kontextu zavádí vysvětlení jiným směrem a je užíván pojem gender. Jeho zavedení souvisí s okolností, že ženské hnutí hledalo oporu a inspiraci v sociologických teoriích v termínu gender jako v kvalitativně novém úhlu pohledu na problematiku vztahů obou pohlaví. V humanitních vědách se pojem začal objevovat od poč. 90.let.

Gender jako sociální teorie je přesvědčena, že člověk není determinován primárně biologicky – tedy lidskou přirozeností – nýbrž sociálně. To, co běžně chápeme jako přirozené schopnosti muže a ženy, jejich charakteristické vlohy, sklony, způsoby chování a odvozeně od těchto determinant i jejich předpoklady k sociálním rolím, to vše se podle genderové teorie vytváří historicky v závislosti na určitém prostředí.

V průsečíku nerovností je odlišena kumulaci nerovností a křížení nerovností. Běžně se kombinace nerovností chápe v kumulativním smyslu jako dvojí či trojí útlak.

KONTROLNÍ OTÁZKY

1. Kdy byl v naší společnosti zaveden do řešení vztahů postavení žen a mužů pojem gender?
2. Podle jakých teoretických konceptů je vysvětlována struktura genderových vztahů?
3. Která společnost využívá k reklamě kontroverzní spotřebitelskou značku s pevně danými genderovými a rasovými charakteristikami? Jak lze tuto strategii nazvat?
4. Popište sociální konstrukty genderu, rasy a třídy.
5. Vyjmenujte teorie vysvětlující postavení ženy ve srovnání s postavením mužů.

ODPOVĚDI

1. Zavedení pojmu gender do řešení otázek vztahů žen a mužů souvisí s druhou vlnou feminismu na sklonku 60. let. 20. st. V humanitních vědách se pojem začal objevovat od poč. 90. let.
2. Jde o teorii nápodoby, kognitivní vývojovou teorii a psychoanalytickou teorii socializace.
3. Benetton, lidský sociální typ, ikonografie rasy a multikulturní zobrazení světa.
4. Jde o to, že rasa, etnicita i gender souvisí např. se vzhledem člověka a skrývají se mnohem obtížněji než příslušnost ke třídě či společenské vrstvě. Zatímco gender naznačuje rozdíly kulturní a sociální, odlišení rasy a etnicity se formuje na jiné úrovni. Rasa se spojuje s fyzickými aspekty, zatímco etnicita s kulturními aspekty. Příkladem znevýhodnění u genderu je bílý muž, u rasy běloch a u třídy příslušník střední a vyšší třídy.
5. Jde o teorii difference, která kladla důraz na biologickou rozdílnost muže a ženy a rozdílnost jejich sociálního postavení. Teorie nerovnosti reflektovala nerovné postavení mužů a žen a privilegovanost mužské pozice a teorie útlaču, která akcentovala konstatování o existenci podřízenosti, potlačení a vykořisťování ženy mužem.

KORESPONDENČNÍ ÚKOL

- a) V posledních letech se v euroamerické kultuře rozšířila a zpopularizovala plastická chirurgie, jejíž pomocí se lidé snaží odvrátit stopy stárnutí. Lze ji považovat za pokus změnit atribut, jež je stejně často vnímán jako podstatný a absolutní podobně jako gender? Nezapomeňte, že mezi genderem a věkem jako principem sociální diferenciacce existuje podstatný rozdíl. Protože jedinec více méně automaticky přechází z jedné věkové skupiny do druhé, ale jen málokdo změní své pohlaví.

Domníváte-li se, že ano, patříte k velmi početné skupině teoretiků i laiků stejného mínění.

- b) Pokuste se navrhnout témata kumulace nerovností či jejího křížení v našem prostředí. Jestliže jsme uváděli autorský příklad z reality USA vyjádřený v podobě „černá lesba na vozíku“, pak v podmínkách celostátního nebo regionálního teritoria půjde o jaký typ?

Např. Romská žena, dlouhodobě nezaměstnaná, matka vícečetné rodiny? Uveďte svůj návrh.

ZDROJE

BADINTER, E. *Materská láska*. Bratislava: Aspekt 1998.

BADINTER, E., *Ich bin Du. Die neue Beziehung zwischen Mann und Frau oder Die androgyne Revolution*, München u.a. 1988.

BOBEK, M. BOUČKOVÁ, P. *Rovnost a diskriminace*. Praha: C.H.Beck 2007. ISBN 978-80-7179-584-1.

BOURDIEU, P. *Nadvláda mužů*. Praha: Karolinum, 2000. 145 s. ISBN 80-7184775-5.

BOURDIEU, P. *Teorie jednání*. Praha: Karolinum, 1998. 179 s. ISBN 80-7184518-3.

BUTLER, J., *Gender Trouble. Feminism and the Subversion of Identity*, New York a.d. 1990.

BUTLER, J., *Trampoty s rodem. Feminizmus a podrývanie identity*. Aspekt: Bratislava 2003.

CONNELL, R.W., *Masculinities*, Cambridge and Oxford 1995.

ERIKSEN, T.H. *Sociální a kulturní antropologie. Příbuzenství, národní příslušnost, rituál*. Praha: Portál 2008. ISBN 978-80-7367-463-6.

FEMINISMUS JAKO SOCIÁLNÍ TEORIE

- FOUCAULT, M. *Dějiny sexuality I. Vůle k vědění*. Praha, Hermann & Synové, 1999.
- FOUCAULT, M. *Essentials Works of Foucault 1954-1984*. Volume 1, Ethics. Rainbow, P., ed. London, Penguin Books, 2000.
- FOUCAULT, M., Interview mit, In: DREYFUS, H.L./RABINOW, P., *Michel Foucault. Jenseits von Strukturalismus und Hermeneutik*, Frankfurt/M 1987.
- GOFFMAN, E.: *Gender Advertisements*, London 1979.
- HARDING, S., *The Science Question in Feminism*, Ithaca and London 1986.
- HAVELKOVÁ, H., *Dimenze „gender“ ve vztahu soukromé a veřejné sféry*, in: Sociologický časopis 1995, 1, s. 25-38.
- KITZINGER, C., *Problematizing Pleasure*, In: RADTKE, L., STAM, H. (eds.), *Power/Gender: Social Relations in Theory and Practice*, London 1994, s. 194-209.
- MAIHOFER, A., *Rod jako sposob existencie*, in: Aspekt 1998.
- MEAD, G. H., Die Genesis der Identität und soziale Kontrolle. In: MEAD, G. H., *Gesammelte Schriften Bd. 1*. Frankfurt/M 1980.
- MOŽNÝ, I. *Sociologie rodiny*. Praha, SLON 1999. ISBN 80-85850-75-3.
- NEDBÁLKOVÁ, K. Má vězení střední rod? Aneb Maskulinita a femininita ve vězeňských subkulturách. *Sociologický časopis*, 2003, 39, str. 469-486.
- PARSONS, T., BALES, R., *Family. Socialization and Interaction Process*, London 1956.
- PATEMAN, C., *The Sexual Contract*, Cambridge 1988
- RENZETTI, C. M. *Ženy, muži a společnost*. Praha: Karolinum, 2003. ISBN 80246-0525-2.
- SCHACHT, S.P., ACHISON, P., Heterosexual Instrumentalism: Past and Future Directions. *Feminism & Psychology* 3, 1, s. 37-54.
- SOKOLOVÁ, V. "A co děti ...": gay a lesbické rodičovství. *Abc femimismu*, Brno: Nesehnutí, 2004.
- ŠMAUSOVÁ, G. „Proti tvrdošíjné představě o ontické povaze gender a pohlaví.“ *Sociální studia* 7, 2002, s. 15–27
- VESELÝ, A., NEKOLA, M. *Analýza a tvorba veřejných politik. Přístupy, metody, praxe*. Praha: SLON 2007. ISBN 978-70-86429-75-5.
- VODÁKOVÁ, A., VODÁKOVÁ, O. *Rod ženský. Kdo jsme, odkud jsme přišly, kam jdeme?* Praha: SLON 2003. ISBN 80-86429-18-0.

5 LEGISLATIVNÍ PODPORA ROVNOSTI ŽEN A MUŽŮ

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

V počátku této kapitoly přiblížíme legislativní základnu rovnosti, která je společenským ideálem všeho druhu. Zásada rovnosti navazuje v zemích Evropské unie na významnou tradici, a proto je formulována jako klíčový princip práva EU. My se jí budeme zabývat v podobě rovnosti žen a mužů. Objasníme si, že právo nebýt diskriminován se týká široké řady aspektů. Dále si vysvětlíme podstatu přímé a nepřímé diskriminace, definujeme mimo jiné aktuální prioritní oblasti činnosti EU v oblasti rovného postavení žen a mužů na období let 2006 – 2010. Na závěr popíšeme postup a hlavní charakteristiky harmonizace českého práva v oblasti diskriminace a rovného odměňování. Seznámíme se s tzv. Antidiskriminačním zákonem (2009, rev. 2017). Uvedeme principy Strategie rovnosti žen a mužů na léta 2021 – 2030, vydané Vládou ČR 2021.

CÍLE KAPITOLY

Po prostudování této kapitoly budete umět:

- pojmenovat prioritní oblasti činnosti EU v oblasti rovného postavení žen a mužů,
- definovat hlavní charakteristiky harmonizace českého práva v oblasti legislativy proti diskriminaci a pro garanci požadavku rovného odměňování,
- vymežit hlavní teze antidiskriminačních zákonů v ČR,
- popsat hlavní principy vládní strategie rovnosti žen a mužů v ČR.

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

Rovnost, rovné příležitosti pro muže a ženy, ochrana před diskriminací.

5.1 Genderová rovnost

Genderová rovnost tj. rovnost mezi muži a ženami je založena na tezi, že všichni mají svobodu rozvíjet svoje osobní schopnosti a činit tak bez omezení, která určují genderové role. Rozdílné chování, aspirace a potřeby žen a mužů musí být považovány za rovné a měly by být stejně hodnoceny a podporovány.

Otázky rovnosti a diskriminace nejsou omezeny na oblast lidských a ústavních práv. Jsou to pojmy s dominantním významem, prostupují celý právní řád společnosti a objevují se v různých oblastech např. obchodního, správního a trestního práva.

Vnímání principu rovnosti bývá spojováno s jinými hodnotami či lidskými právy, nejčastěji ve vazbě na vzdělání, zdravotní péči, politickou participaci, sociální pomoc a péči apod. Požadavek rovnosti a jeho šíře je jednak funkčním požadavkem (kdo je komu roven?) a současně i politickým požadavkem.

Základní koncepce rovnosti:

- rovnost ve formálním smyslu,
- rovnost v materiálním smyslu,
- rovnost příležitostí,
- rovnost výsledků.

Formální rovnost je už v Aristotelově pojetí postavena na vizi, že spravedlivě znamená všem stejně. Jde o abstraktní a individualistickou kategorii, která nebere v potaz zázemí, pozadí individuů, jejich sociální původ a dynamiku vývoje. Formální rovnost se pojí s rovností *de iure*, zatímco rovnost *de facto* jako srovnatelný dopad na situaci jednotlivců, je mimo její rozlišovací schopnost.

Materiální rovnost jde nad rámec stejnému stejně v jednom okamžiku, protože situace posuzuje v její dynamice a kontextu. Cílem je rovnost reálná nikoli jen rovnost zákonná. Bere v potaz skutečnou situaci člověka, jeho zázemí, vzdělání, schopnosti, možnosti apod.

Rovnost příležitostí a rovnost přístupu je vychází z poznání, že skutečné rovnosti nemůže být nikdy dosaženo, pokud mají jedinci různé výchozí pozice. Cílem rovnosti příležitostí je dát, na základě analýzy situace, všem šanci stát na stejné startovní čáře. Proto se tento typ neomezuje jen na konstatování možnosti, ale aktivně vyhledává podporu, jak odlišnost odstranit a dát všem stejné startovní šance. V praktické rovině rovnost příležitostí vyžaduje zvláštní programy a cílenou pomoc společnosti.

Rovnost výsledků lze charakterizovat sportovním slovníkem, že cílem je dosáhnout rovnosti všech neboli všem stejně v cíli. Příklon k rovnosti výsledků, systému kvót, vyhrazených míst či zvláštního zacházení může do značné míry nahrazovat chybějící redistribuci mimo státní a veřejné rozpočty. Rovnost výsledků je protipólem formální rovnosti, protože formální rovnost je založena na abstraktním pojetí rovnosti, individualismu a přísné neutralitě. Rovnost výsledků programově bere v potaz konkrétní zázemí a možnosti jednotlivce, jeho příslušnost k určité skupině a vyžaduje programově stejné zastoupení znevýhodněné skupiny ve společnosti. Cílem je rovnoměrnější rozdělení statků ve společnosti bez ohledu na konkrétní případ.

Právo na rovné zacházení a ochranu před diskriminací je v právním řádu České republiky považováno za právo nezadatelné, nezcižitelné, nepromlčitelné a nezrušitelné, jedná se o základní lidské právo, kterému je právním řádem poskytována ochrana.

Výjimka z práva na rovné zacházení může být stanovena pouze zákonem a v souladu s mezinárodními smlouvami o lidských právech a svobodách.

Zdroje právní úpravy

Všeobecná deklarace lidských práv byla přijata VS OSN 1948 nikoliv pouze jako mezinárodní smlouva, protože její souvislosti byly mnohem širší Představují deklaratorní rezoluci (mravní kodex) a definují nepřekročitelné rámce práv jedince a jejich celospolečenské garance. Deklarace definuje nejvýznamnější lidská práva vč. práv sociálních např. v člancích:

Čl. 7 – rovnost lidí před zákonem a právo na ochrana před diskriminaci z jakéhokoliv důvodu,

Čl. 23 - právo na práci bez jakékoliv diskriminace, právo na svobodnou volbu zaměstnání, právo na spravedlivé a uspokojivé pracovní podmínky, právo na ochranu proti nezaměstnanosti, nárok na stejný plat za stejnou práci, právo zakládat odborové organizace a přistupovat k nim apod.,

Čl. 25 - právo na životní úroveň schopnou zajistit zdraví a blahobyt občana vč. jeho rodiny, tj. potravu, šatstvo, bydlení, lékařskou péči a nezbytná sociální opatření apod.

Mezinárodní smlouva o odstranění všech forem rasové diskriminace. (Vyhláška MZV č. 95/1974 Sb.)

Úmluva o odstranění všech forem diskriminace žen. (Vyhláška MZV 62/1987 Sb.)

Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech.

Mezinárodní pakt o občanských a politických právech. (Oba byly schváleny VS OSN v roce 1966. Naším státem pak byly ratifikovány a uveřejněny ve Sbírce zákonů č. 120/1976 Sb.)

Úmluva o právech dítěte. Práva dítěte byla vyjádřena již v Chartě spojených národů a Ženevské deklaraci práv dítěte 1924. V roce 1959 byl přijat dokument OSN „Deklarace práv dítěte“, který je zaměřen jen na práva a svobody dítěte a jejich ochranu. S ohledem na vytvoření potřebných zvláštních záruk, péče (ochrana před narozením i po něm) byl 20. 11. 1989 přijat dokument - Úmluva o právech dítěte. ČSFR jej podepsala v r.1990, ratifikovala

1991. (Sdělení federálního MZV č. 104/1991 Sb.)

RADA EVROPY

Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod, ve znění pozdějších právních předpisů (čl. 14 zákaz jakékoliv diskriminace z důvodu pohlaví, barvy pleti, jazyka, náboženství atd.). Sdělení federálního MZV č 209/1992.

Evropská sociální charta Rady Evropy. (Byla přijatá Radou Evropy v roce 1961 s účinností od roku 1965. Publikována byla pod č. 14/2000 Sbírky mezinárodních smluv).

MEZINÁRODNÍ ORGANIZACE PRÁCE

Úmluvy Mezinárodní organizace práce (MOP) přijímá její vrcholný orgán, kterým je Mezinárodní konference práce. Jejich inspirace se týkají zejména problematiky pracovních právních vztahů. Jedná se například o rovnost v odměňování za vykonanou práci, rovnost v pracovní kariéře, právo na informace a konzultace, odborová práva, legislativu týkající se vzniku, změn a ukončení pracovního poměru, pracovní doby a odpočinku během práce, dovolené, prevence, bezpečnosti a ochrany zdraví při práci a další oblasti. Např.: Úmluva MOP č. 29, o nucené nebo povinné práci (publikovaná pod č. 506/1990 Sb.) Úmluva MOP č. 87, o právu sdružovat se a ochraně práva odborově se organizovat.

Úmluva MOP č. 100, vymezující zásadu stejného odměňování mužů a žen za stejnou práci,

(Sdělení federálního MZV č. 450/1990 sb.)

Úmluva MOP č. 111, o zákazu diskriminace v zaměstnání a povolání. Sdělení federálního MZV č. 465/1990 Sb.)

Rovnost žen a mužů v EU, kvóty jako alternativa

Zásada rovnosti navazuje v zemích Evropské unie na významnou tradici a je formulována jako klíčový princip práva EU. Jde o legislativu, která je společná všem členským státům a má přednost před jejich vnitrostátním právem. Z toho důvodu i Česká republika jako člen EU musí tento princip ve svém právním řádu důsledně uplatňovat.

Důležité dokumenty:

Smlouva o založení Evropského hospodářského společenství z roku 1957 obsahuje v čl. 119 zásadu stejné odměny za stejnou práci. Začlenění této zásady mělo zpočátku především za cíl vypořádat se s ekonomickou konkurencí, jejíž výhoda se opírala o rozdíl ve mzdách vyplácených ženám a mužům. Z původně ekonomicky motivovaných závazků se otázka rovných příležitostí a rovného zacházení stala postupně sociální záležitostí a otázkou respektování jednoho ze základních lidských práv - zákazu diskriminace.

Amsterodamská smlouva z r. 1997, zařadila rovnost mužů a žen mezi základní principy Společenství a začlenila tento aspekt do koncipování všech oblastí komunitárních politik (tzv. gender mainstreaming).

Na zasedání Evropské rady v Lucemburku v roce 1997, kde byla zformována Evropská strategie zaměstnanosti, byly rovné příležitosti na trhu práce prezentovány jako jeden ze čtyř pilířů této strategie.

Rámcová strategie Společenství pro rovnost žen a mužů (2001-2005), která byla přijata v roce 2000, vytyčila pět základních cílů:

- a) podpora rovnosti žen a mužů v hospodářském životě,
- b) podpora rovné účasti a zastoupení,
- c) podpora rovného přístupu a plného využívání sociálních práv pro ženy a muže,
- d) podpora rovnosti pohlaví v občanském životě,
- e) podpora změn genderových rolí a stereotypů.

V prosinci roku 2000 byla na zasedání Evropské rady v Nice přijata Charta základních práv Evropské unie, která byla začleněna do ústavní smlouvy EU. Charta stanoví občanská, politická, ekonomická a sociální práva evropských občanů. Jedním z principů Charty je princip rovnosti a v rámci ní rovnosti mužů a žen. Charta stanoví, že rovnost mužů a žen musí být zajištěna ve všech oblastech včetně zaměstnání, práce a odměny za práci. Zároveň konstatuje, že princip rovnosti nebrání zachování nebo přijetí opatření poskytujících zvláštní výhody ve prospěch méně zastoupeného pohlaví.

V březnu 2006 bylo uveřejněno Sdělení Komise Radě, Evropskému parlamentu, Evropskému hospodářskému a sociálnímu výboru a Výboru regionů - Plán pro dosažení rovného postavení žen a mužů 2006 - 2010. Plán vychází z analýz a zkušenosti z Rám-

ové strategie pro období 2001 - 2005 a předkládá strategii pro nových akce i pokračování v úspěšných dosavadních činnostech. Nastiňuje šest prioritních oblastí činnosti EU v oblasti rovného postavení žen a mužů na období let 2006 - 2010, jsou jimi:

- stejná ekonomická nezávislost pro ženy a muže;
- sladění soukromého a profesního života;
- stejné zastoupení v rozhodovacích procesech;
- odstraňování všech forem násilí založeného na pohlaví;
- odstraňování stereotypů v oblasti pohlaví;
- podpora rovného postavení žen a mužů v zahraniční a rozvojové politice.

Základními obecnými předpoklady dosažení stejné míry životního uspokojení je zejména možnost rovného přístupu mužů a žen ke zdrojům veřejných financí, ke zdrojům veřejné moci, resp. k odpovědnosti za její výkon, možnost rovného přístupu ke vzdělání a k zaměstnání.

Pojem „rovné příležitosti pro muže a ženy“ znamená absenci překážek bránících občanům na základě jejich příslušnosti k pohlaví v účasti na ekonomice, politice a v sociální oblasti.

Pojem „rovné zacházení s muži a ženami“ je v komunitárním právu definován jako stav, v němž neexistuje diskriminace z důvodů pohlaví, ať přímá nebo nepřímá, s odvoláním zejména na manželský nebo rodinný stav.

Jak stanoví článek 141 konsolidované Smlouvy o založení Evropského společenství, „s ohledem na plné zajištění rovného zacházení s muži a ženami v pracovním procesu, nebrání zásada rovného zacházení žádnému členskému státu zachovat nebo zavést opatření poskytující zvláštní výhody pro usnadnění odborné pracovní činnosti méně zastoupeného pohlaví nebo pro předcházení či kompenzaci nevýhod v jeho profesní kariéře“.

Rovné odměňování, rovné zacházení v přístupu k zaměstnání, k odborné přípravě a k funkčnímu postupu, rovné pracovní podmínky

Původním zdrojem práva týkajícího se rovného zacházení s muži a ženami v zaměstnání je v kontextu evropského práva článek 119 Smlouvy o založení EHS z roku 1957, kde byla zakotvena zásada stejné odměny za stejnou práci.

V roce 1975 byl článek 119 Smlouvy o EHS doplněn směrnicí Rady č. 75/117/EEC o sladění zákonů členských států týkajících se uplatnění zásady rovné odměny pro muže a ženy. Podle směrnice znamená tato zásada rovnou odměnu za stejnou práci nebo za práci stejné hodnoty a odstranění veškeré diskriminace z důvodu pohlaví, pokud jde o všechny aspekty a podmínky odměňování.

Na tyto normy navazuje v r. 1976 směrnice Rady č. 76/207/EEC2 o zavedení zásady rovného zacházení pro muže a ženy, pokud jde o přístup k zaměstnání, odbornému vzdělávání a postupu v zaměstnání a o pracovní podmínky. Zásada rovného zacházení s muži a ženami však neplatí bezvýhradně, nevztahuje se např. na oblast ochrany žen z důvodů jejich těhotenství a mateřství, navíc mají jednotlivé členské státy relativní volnost v tom, aby si samy určily, které konkrétní pracovní činnosti, při jejichž výkonu představuje pohlaví zaměstnance rozhodující faktor, z působnosti tohoto principu vyloučí. V roce 2004 přijala Komise návrh nové směrnice Evropského parlamentu a Rady týkající se zavedení principu rovných příležitostí a rovného zacházení s muži a ženami v oblasti zaměstnanosti a povolání (2004/0084/COD), který v současné době prochází legislativním procesem. Tato nová směrnice, která má nahradit existující právní dokumenty, shrnuje stávající směrnice v této oblasti do jednoho textu.

Kvóty

Evropská komise přišla v posledních letech v tématu dodržování genderové rovnoprávnosti s návrhem vytvářet nejen pozitivní opatření formou speciálních motivačních a vzdělávacích programů pro ženy ale i zavedením kvót.

Kvóty jsou vnímána jako opatření, které jsou schopna napravit předcházející nerovnost obvykle ve vztahu k rozhodovacím pozicím nebo v přístupu ke školení či zaměstnání, které definuje určitý počet míst pro určitou skupinu. Jde o jednu z forem afirmativních/pozitivních opatření, které jsou v evropském prostoru či světovém měřítku v některých zemích využívány.

- **Španělsko** přijalo v březnu 2007 zákon o rovnosti žen a mužů, který klade za cíl nastolit rovnost mezi muži a ženami do r. 2015, např. pomocí zvýšení počtu žen v řídicích pozicích a v politice a posílením účasti mužů na rodinném životě. Zákon potírá diskriminaci, podporuje pozitivní opatření v kolektivním vyjednávání, přispívá ke sladování osobního a pracovního života, motivuje k plánům rovnosti ve firmách a vyzdvihuje příklady dobré praxe. Podle španělského premiéra José Luis Zapatera - zákon změní španělskou společnost v "navěky lepší". Zapaterova šestnáctičlenná vláda je rozložena přesně půl na půl - osm žen a osm mužů. Zákon o rovnosti požaduje více žen nejen v politice, ale i v řídicích pozicích firem V regionálních volbách musely být poprvé na kandidátních listinách politických stran zastoupeny ženy (nebo muži) alespoň 40%. (Toto pravidlo platí pro každý distrikt s více než 5000 obyvateli; od roku 2011 se vztahuje i na distrikty nad 3000 obyvatel.) Společnosti s více než 250 zaměstnanými musejí vyjednávat plány rovnosti na pracovišti, do osmi let jsou největší firmy povinny

zvýšit zastoupení žen ve správních radách na 40%. Podniky, které budou zvyšovat počet žen v řídicích pozicích a vydají se cestou rovných příležitostí, mají být zvýhodněny v jednáních o státních zakázkách. Dále mohou získat známku "znamení rovnosti", jíž se mohou veřejně prezentovat. V reakci na to se firmy již dnes začínají obracet na neziskové organizace a konzultační firmy s žádostmi o genderové analýzy, plány a audity.

- **Norsko** v r. 2003 zavedlo jako první země povinnost dodržet 40% kvóty na počet žen ve vedení podniků (např. mezi deseti managery musely být čtyři ženy).
- **Island** by měl 40% kvóty na počet žen ve vedení podniků dosáhnout v r. 2013, **Francie 2017**.

V českém prostředí jsou kvóty odmítány na podkladě genderových stereotypů a odmítáním pozitivní diskriminace (ženy nemají takovou touhu po moci jak muži, jsou však vhodné jako týmové hráčky k vytváření přátelských vztahů na pracovišti). Alternativou pro vládní úroveň jsou aktivity k vytvoření propracovanějšího sociálního systému, který matkám umožní lepší sladování práce a rodiny a uvolní prostor k budování kariéry. Jedním z omezení je i velkorysost stávajícího systému, který ženám umožňuje zůstat až 4 roky na mateřské dovolené.

5.2 Harmonizace českého práva v oblasti diskriminace a rovného odměňování

Harmonizace českého práva v oblasti diskriminace a rovného odměňování 1

Základní strategie českého práva je zakotvena v Listině základních práv a svobod (LZPS) (Usnesení ČNR č. 2/1993 Sb., o vyhlášení LZPS jako součásti ústavního pořádku ČR)

Čl. 3 Obsahuje obecný zákaz diskriminace v ČR, který zaručuje „základní práva a svobody všem bez rozdílu pohlaví, rasy, barvy pleti, jazyka, víry a náboženství, politického a jiného smýšlení, národního a sociálního původu, příslušnosti k národnostní nebo etnické menšině, majetku, rodu nebo jiného postavení“.

Čl. 24, „Příslušnost ke kterékoliv národnostní nebo etnické menšině nesmí být nikomu na újmu“

Mnohé směrnice evropského společenství byly zakomponovány do českého pracovního práva již v novelách zákoníku práce, které byly přijaty už před r. 2007 a jsou obsaženy i novém zákoníku práce, jež nabyl účinnosti od 1.ledna 2007. Jsou specifikovány v řadě konkrétních legislativních počinů. Jde o např.:

Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších právních předpisů (§ 11- ochrana osobnosti, ochrana vlastnictví vč. společného jmění manželů, dědictví, apod.). Zákon č. Sb., o rodině, ve znění pozdějších právních předpisů

Zákon č. 262/2006 Sb., zákoník práce, ve znění pozdějších právních předpisů (základní omezená úprava bez definic a pojmů § 17 pak odkazuje na zvláštní právní předpis, kterým má být antidiskriminační zákon, dále též § 13, §14, § 16, § 3)

Zákon č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti, ve znění pozdějších právních předpisů (§ 4)

Zákon č. 221/1999 Sb., o vojácích z povolání, ve znění pozdějších právních předpisů (§ 2)

Zákon č. 218/2002 Sb., o službě státních zaměstnanců a o odměňování těchto zaměstnanců a ostatních zaměstnanců ve správních úřadech (služební zákon - § 80)

Zákon č. 361/2003 Sb., o služebním poměru příslušníků bezpečnostních sborů, ve znění pozdějších právních předpisů (§ 77)

Zákon č. 143/1992 Sb., o platu a odměně za pracovní pohotovost v rozpočtových a v některých dalších organizacích a orgánech, ve znění pozdějších právních předpisů (§ 3 odst. 1 mužům a ženám za stejnou práci nebo za práci stejné hodnoty stejný plat)

Zákon č. 198/2002 S., o dobrovolnické službě, ve znění pozdějších právních předpisů (§ 7 odst. 6)

- Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (§ 2 odst. 1) apod.

V rámci harmonizace českého práva s právem Evropských společenství (ES) byla v oblasti rovného zacházení s muži a ženami v zaměstnání a konkrétně v oblasti odměňování do českého právního řádu promítnuta směrnice Rady č. 76/207/EEC o zavedení zásady rovného zacházení pro muže a ženy, pokud jde o přístup k zaměstnání, odbornému vzdělávání a postupu v zaměstnání a o pracovní podmínky, směrnice Rady č. 75/117/EEC o sladění zákonů členských států týkajících se uplatnění zásady stejné odměny pro muže a ženy a směrnice Evropského parlamentu a Rady 2002/73/EC, kterou se mění směrnice Rady 76/207/EEC.

Implementací výše uvedených směrnic do českých pracovněprávních předpisů se realizoval požadavek práva ES, jehož konečným cílem je vytvoření podmínek pro rovnoprávný přístup zaměstnanců obou pohlaví k přípravě a výkonu povolání. Konkrétní

právní úpravou se vytvářejí příznivější podmínky pro právní základ uplatňování rovného zacházení v praxi.

V roce 2000 byla přijata velká harmonizační novela zákoníku práce zákonem č. 155/2000 Sb., s účinností k 1.1.2001, která do českého pracovního práva zapracovala prakticky veškeré tehdejší požadavky práva Evropských společenství.

Po přijetí novely však byly schváleny další směrnice EU, které se týkají rovného zacházení a diskriminace a které bylo rovněž třeba implementovat do právního řádu České republiky. Oblasti rovného zacházení pro muže a ženy se týká směrnice Evropského parlamentu a Rady 2002/73/EC, kterou se mění směrnice Rady 76/207/EEC, o zavedení zásady rovného zacházení pro muže a ženy, pokud jde o přístup k zaměstnání, odbornému vzdělávání a postupu v zaměstnání a o pracovní podmínky. Cílem této směrnice je uvést v účinnost zásadu rovných příležitostí a rovnosti v zacházení s muži a ženami v zaměstnání, při výkonu povolání a při odborné přípravě včetně pracovních podmínek, a to bez ohledu na právní povahu vztahu, ve kterém je osoba zaměstnána nebo koná práci. Tato směrnice obsahuje i definici pojmů přímé a nepřímé diskriminace a obtěžování.

K zapracování těchto předpisů do českého pracovního práva došlo na základě druhé harmonizační novely zákoníku práce zákonem č. 46/2004, s účinností od 1. března 2004.

Harmonizace českého práva v oblasti diskriminace a rovného odměňování 2

Antidiskriminační zákon (proklik), neboli **zákon č. 198/2009 Sb.**, o rovném zacházení a právních prostředcích ochrany před diskriminací je základním dokumentem, který v českém právním řádu zakazuje diskriminaci a vymezuje prostředky ochrany obětí diskriminace. Antidiskriminační zákon měl být podle požadavků EU přijat již při vstupu České republiky do EU, jeho schvalování však provázely dlouhé diskuse a nakonec byla přijata tzv. „minimální varianta“. Zákon obsahuje výčet základních druhů diskriminace, zakázané důvody diskriminace a oblasti práva, v nichž je diskriminace zakázána; dále stanoví možnost procesní obrany před diskriminací (§ 10). V § 5 zákon uvádí vlastní definici diskriminace. V praxi EU jsou pro potřeby ochrany obětí diskriminace zřizovány „úřady pro rovné zacházení“, které poskytují obětem diskriminace bezplatné poradenství. V ČR byla tato funkce udělena veřejnému ochránci práv (ombudsmanovi), jehož činnost upravuje, viz **Zákon o veřejném ochránci práv** (proklik) – č. 349/1999 Sb. Mállokterý zákon vyvolává v průběhu své přípravy a schvalování tolik emocí, jako vyvolal zákon o rovném zacházení a o právních prostředcích ochrany před diskriminací, antidiskriminační zákon. Podařilo se ho prosadit až po dlouhých deseti letech diskusí. Byl tedy schválen až 17. 6. 2009. Zákon mimo jiné vymezuje pojmy: *přímá diskriminace*, *nepřímá diskriminace*, *obtěžování*, *sexuální obtěžování*, *pronásledování*, *pokyn k diskriminaci* a *navádění k diskriminaci* a případy, kdy je rozdílné zacházení přípustné a kdy ne. Rovněž konkretizuje právní prostředky ochrany před diskriminací v pracovněprávních vztazích.

V roce 2017, s účinností od 1. 1. 2018 došlo k přepracování tzv. antidiskriminačního zákona. A sice: **Zákon č. 365/2017 Sb.** Tímto zákonem, se mění zákon č. 198/2009 Sb., o rovném zacházení a o právních prostředcích ochrany před diskriminací a o změně některých zákonů (antidiskriminační zákon), ve znění pozdějších předpisů, a další související zákony. A sice byly zapracovány směrnice: Směrnice Evropského parlamentu a Rady

2006/54/ES ze dne 5. července 2006 o zavedení zásady rovných příležitostí a rovného zacházení pro muže a ženy v oblasti zaměstnání a povolání. A dále Směrnice Evropského parlamentu a Rady 2010/41/EU ze dne 7. července 2010 o uplatňování zásady rovného zacházení pro muže a ženy samostatně výdělečně činné a o zrušení směrnice Rady 86/613/EHS.

Rovné postavení mužů a žen, gender a diskriminace jsou stále více skloňovanými pojmy nejen v českém společenském dění, ale i v právních diskusích. V poslední době se množí kauzy diskriminace na základě pohlaví, řešené již i českými soudy v návaznosti na judikaturu Evropského soudního dvora či Evropského soudu pro lidská práva KOLDINSKÁ, K. (2010). V České republice dosud nevyhrála spor o diskriminaci v odměňování žádná žena. (<https://www.feminismus.cz/>, cit. 25. 1. 2022)

Důležitým dokumentem současnosti je **Strategie rovnosti žen a mužů na léta 2021 – 2030** (Strategie 2021+), vydaná vládou ČR v roce 2021. (Viz: Strategie_rovnosti_zen_a_mužu.pdf (vlada.cz), cit. 22. 1. 2022) Strategie usiluje o odstranění přetrvávajících nerovností žen a mužů a navazuje na dosavadní politiku v této oblasti. Kromě nutnosti definovat střednědobý rámec pro prosazování genderové rovnosti je potřeba přijetí Strategie 2021+ dána také okolnostmi souvisejícími s čerpáním finančních prostředků v rámci příštího období EU fondů. Dle návrhu obecného nařízení pro ERDF, ESF+, CF, EMFF, AMIF, ISF a BMVI pro programové období 2021-2027 je existence „vnitrostátního strategického rámce pro rovnost žen a mužů“ jednou ze základních podmínek (tzv. enabling conditions) pro fondy EU. „Rovnost žen a mužů patří k základním hodnotám České republiky vyjádřené mj. Listině základních práv a svobod. Přesto v české společnosti přetrvává řada genderových nerovností. Různá mezinárodní a evropská srovnání ukazují, že v rámci EU patří Česko z hlediska úrovně rovnosti žen a mužů k podprůměrným zemím (blíže viz níže). K hlavním problémům patří nerovnosti na trhu práce (včetně vysokého rozdílu v průměrných příjmech žen a mužů), ekonomické nerovnosti (vyšší míra ohrožení chudobou žen), velmi nízké zastoupení žen v rozhodovacích pozicích, horizontální genderová segregace ve školství či stereotypní rozdělení rolí v péči o domácnost a rodinu. Specifickým problémem souvisejícím s nerovností žen a mužů je pak výskyt sexuálního a domácího násilí. Genderové nerovnosti mají negativní dopad především na postavení žen v české společnosti. Řada těchto nerovností ovšem negativně ovlivňuje i životy mužů – jedná se především o oblast zdraví či genderových stereotypů o rolích mužů.“ Podpora rovnosti žen a mužů a řešení výše naznačených nerovností patří k dlouhodobým prioritám vlády ČR. Již v roce 2001 byla zřízena **Rada vlády pro rovnost žen a mužů** jakožto poradní orgán vlády specificky v této oblasti.

Právo nebýt diskriminován se týká řady aspektů. Jde o požadavek nediskriminace z důvodu

- pohlaví,
- sexuální orientace,
- rasy nebo etnického původu,
- národnosti nebo státního občanství,
- věku,
- zdravotního postižení,
- náboženského vyznání či víry,
- světového názoru,

- majetku,
- rodinnému stavu zejména ve věcech
  - a) zaměstnání, přístupu k zaměstnání a povolání, včetně příležitosti dosáhnout funkčního nebo jiného postupu v zaměstnání,
  - b) přístupu k podnikání a jiné samostatné výdělečné činnosti,
  - c) pracovních služebních poměrů a jiné závislé činnosti,
  - d) odměňování,
  - e) odbornému vzdělávání, poradenství a rekvalifikaci,
  - f) členství a činnosti v odborových organizacích, radách zaměstnanců nebo organizacích zaměstnavatelů, včetně výhod, které tyto organizace svým členům poskytují,
  - g) členství a činnosti v profesních komorách, včetně výhod, které tyto veřejno-právní korporace svým členům poskytují,
  - h) sociálního zabezpečení a zdravotní péče,
  - i) přiznání a poskytování sociálních výhod,
  - j) přístupu ke vzdělání a jeho poskytování,
  - k) přístupu ke zboží a službám, včetně bydlení, pokud jsou nabízeny veřejnosti nebo při jejich nabízení,
  - l) nabytí a nakládání s majetkem,
  - m) manželství, rodiny nebo povinností k rodině.

Přímá diskriminace představuje jednání, včetně opomenutí, kdy se s jednou osobou zachází méně příznivě, než se zachází nebo zacházelo nebo by se zacházelo s jinou osobou ve srovnatelné situaci, a to z diskriminačních důvodů (důvody viz. výše).

Za diskriminaci z důvodu pohlaví se považuje i diskriminace z důvodu těhotenství nebo mateřství a z důvodu pohlavní identifikace (transsexuální osoby).

Nepřímá diskriminace představuje jednání nebo opomenutí, kdy na základě zdánlivě neutrálního ustanovení, kritéria nebo praxe je některého z důvodů diskriminace osoba znevýhodněna proti ostatním.

Formy diskriminace

- **Další obtěžování** – jde o nežádoucí chování související s diskriminačními důvody, jehož záměrem nebo důsledkem je snížení důstojnosti osoby a vytvoření

zastrašujícího, nepřátelského, ponižujícího, pokořujícího nebo urážlivého prostředí nebo které může být oprávněně vnímáno jako podmínka pro rozhodnutí ovlivňující výkon práv a povinností vyplývajících z právních vztahů.

- **Sexuální obtěžování** – jde o nežádoucí chování související s diskriminačními důvody, které má sexuální povahu.
- **Pronásledování** - jde o nepříznivé zacházení, postih nebo znevýhodnění, k němuž došlo v důsledku uplatnění práv podle zákona.

Ochrana před diskriminací může být realizována jako soudní nebo mimosoudní ((správní). Dojde-li k porušení práv a povinností vyplývajících z práva na rovné zacházení nebo k diskriminaci, má ten, kdo byl tímto jednáním dotčen, právo se u soudu zejména domáhat:

- aby bylo upuštěno od diskriminace,
- aby byly odstraněny následky diskriminačního zásahu,
- aby dotčenému bylo dáno přiměřené zadostiučinění. Včetně práva na náhradu nemajetkové újmy v penězích.

Institut veřejného ochránce práv (ombudsmana) může také prospět řešení problému. Neboť podle zákona č. 349/1999 Sb., o Veřejném ochránci práv, ve znění pozdějších práv.

Navrhována novela antidiskriminačním zákonem § 1 odst. 5 Ochránce vykonává působnost ve věcech práva na rovné zacházení a ochrany před diskriminací.

§ 21b. Ochránce přispívá k prosazování práva na rovné zacházení se všemi osobami bez ohledu na jejich rasu nebo etnický původ, národnost, pohlaví, sexuální orientaci, věk, zdravotní postižení, náboženské vyznání, víru nebo světový názor a za tím účelem poskytuje pomoc obětem diskriminace při podávání návrhu na zahájení řízení z důvodů diskriminace, provádí výzkum, zveřejňuje zprávy a vydává doporučení k otázkám souvisejícím s diskriminací, zajišťuje výměnu dostupných informací s příslušnými evropskými subjekty.

Složitost, odpovědnost a namáhavost práce se posuzuje podle stupně vzdělání, rozsahu dalšího vzdělání a praktických znalostí a dovedností požadovaných pro výkon této práce, podle složitosti předmětu práce a pracovní činnosti, podle organizační a řídicí náročnosti, podle míry odpovědnosti za škody a za zdraví a bezpečnost, podle fyzické, smyslové a duševní zátěže a působení negativních vlivů práce. Pracovní podmínky se posuzují podle obtížnosti pracovních režimů vyplývajících z rozvržení pracovní doby, na-

příklad do směn, dnů pracovního klidu, na práci v noci nebo práci přesčas, podle škodlivosti, zdravotní závadnosti nebo obtížnosti práce dané působením jiných negativních vlivů pracovního prostředí a podle rizikovosti pracovního prostředí. Pracovní schopnosti a pracovní způsobilost zaměstnance se posuzují podle odborné a duševní způsobilosti, smyslových předpokladů, popřípadě podle tělesné způsobilosti konat danou práci. Pracovní výkonnost se posuzuje podle intenzity a kvality prováděných prací a výsledky práce se posuzují podle množství a kvality.

Žena, která má nižší výdělek než muž, který vykonává stejnou práci nebo práci stejné hodnoty, může na základě ustanovení tohoto zákona uplatnit u soudu nárok na vyrovnání neoprávněného rozdílu. Oprávněnost rozdílu výše mzdy mezi mužem a ženou je povinen prokázat v případě soudního sporu zaměstnavatel. Ten musí prokázat, že použil hlediska, která nevedou k výdělkové diskriminaci podle pohlaví, a že podle těchto hledisek byla poskytnuta odpovídající výše mzdy. Mzda se může lišit podle kvalifikační náročnosti práce dané požadovaným stupněm vzdělání, rozsahem dalšího vzdělání a praktických znalostí a dovedností požadovaných pro výkon této práce (podle odborné praxe), podle složitosti předmětu práce a pracovní činnosti apod.

Zákon o platu a odměně za pracovní pohotovost upravuje zákaz diskriminace v odměňování v nepodnikatelské sféře. Podle tohoto zákona přísluší zaměstnanci za vykonanou práci plat. Platem se rozumí peněžitá plnění poskytovaná zaměstnanci za práci, tedy všechny složky platu upravené zákonem a prováděcími nařízeními vlády, tj. platový tarif, příplatek za vedení, za zastupování, za noční práci, za práci v sobotu a v neděli, hodnostní, zvláštní a osobní příplatek, příplatek za dělenou směnu, plat za práci přesčas a za práci ve svátek, další plat a odměny.

Obdobně jako v zákoně o mzdě je zde stanoveno, že mužům a ženám přísluší za stejnou práci nebo za práci stejné hodnoty stejný plat. Zásadní význam pro rovnost mužů a žen v odměňování má systém hodnocení prací, který stanoví závaznou posloupnost prací podle jejich složitosti, odpovědnosti a namáhavosti, dalším hlediskem je míra odborných a pracovních zkušeností - praxe (stupnice platových tarifů podle platových tříd a stupňů, katalog prací).

Protože platový tarif může vyjádřit pouze relativní „hodnotu práce zaměstnance“, stanoví zákon další složky platu, které umožňují ocenit individuální schopnosti a výkonnost jednotlivých zaměstnanců. Při určování výše těchto složek platu - osobní příplatek, odměny - je pro zaměstnavatele nezbytné vedle srovnávání výsledků práce zaměstnanců věnovat pozornost i dodržení povinnosti rovného odměňování mužů a žen na základě kritérií pro posouzení práce stejné hodnoty. Na dodržování povinností týkajících se rovného zacházení, odměňování a diskriminace se zaměřuje zákon č. 251/2005 Sb., o inspekci práce, kontrolní činnost v této oblasti vykonávají rovněž úřady práce.

Zákon o inspekci práce upravuje zřízení a postavení orgánů inspekce práce jako kontrolních orgánů na úseku ochrany pracovních vztahů a pracovních podmínek. Orgány inspekce práce kontrolují dodržování povinností vyplývajících mj. z právních předpisů, z

nichž vznikají zaměstnancům, příslušnému odborovému orgánu nebo radě zaměstnanců nebo zástupci pro oblast bezpečnosti a ochrany zdraví při práci práva nebo povinnosti v pracovněprávních vztazích včetně právních předpisů o odměňování zaměstnanců, náhradě mzdy nebo platu a náhradě výdajů zaměstnancům, s výjimkou mj. právních předpisů o zaměstnanosti.

Zákon upravuje přestupky fyzických osob a správní delikty právnických osob na úseku rovného zacházení a na úseku odměňování zaměstnanců. Fyzické osobě, která se dopustí přestupku na úseku rovného zacházení mj. tím, že nezajistí rovné zacházení se všemi zaměstnanci, pokud jde o jejich pracovní podmínky, odměňování za práci, odbornou přípravu a příležitost dosáhnout funkčního nebo jiného postupu v zaměstnání, a tím, že diskriminuje zaměstnance podle ustanovení zákoníku práce, lze uložit pokutu až do výše 400 000 Kč. Fyzické osobě, která se dopustí přestupku na úseku odměňování zaměstnanců mj. tím, že neposkytne zaměstnanci za stejnou práci nebo práci stejné hodnoty stejnou mzdu nebo plat jako jinému zaměstnanci, lze uložit pokutu až do výše 500 000 Kč.

Obdobně jsou tímto zákonem charakterizovány i správní delikty právnických osob na úseku rovného zacházení, kde lze rovněž uložit pokutu až do výše 400 000 Kč, a na úseku odměňování zaměstnanců, kde lze uložit pokutu až do výše 500 000 Kč.

Orgány inspekce práce nekontrolují dodržování povinností vyplývajících v této oblasti z právních předpisů o zaměstnanosti. Zde kontrolní činnost vykonávají úřady práce. Diskriminace zjištěná úřadem práce v rámci jeho kontrolní činnosti může mít za důsledek uložení pokuty. Fyzické i právnické osobě, která poruší zákaz diskriminace a ustanovení týkající se rovného zacházení podle tohoto zákona, může úřad práce uložit pokutu až do výše 1 000 000 Kč.

Pozitivní opatření jsou aktivitami, které jsou realizovány s cílem úmyslného zvýhodnění určité skupiny, které není poskytováno celé populaci. Cílem pozitivních opatření je zvýšit rozsah účasti znevýhodněných či nedostatečně zastoupených skupin na společenském, politickém a ekonomickém poli. Pozitivní opatření jsou realizována na základě vize materiální rovnosti, snahou o dosažení rovnosti výsledků a za jistých podmínek i rovnosti příležitostí. **Škála pozitivních opatření**

- *odstraňování přímé diskriminace a její prevence,*
- *odstraňování systémové a institucionální nepřímé diskriminace* (např. odstraňování nevýhod zaměstnanců na dobu určitou aj).,
- *nepřímá pomoc poskytovaná znevýhodněnému či problémovému obyvatelstvu* – např. pomoc ve formě vzdělávání či poskytnutí sociálních pracovníků do specifické lokality,

- *přímá pomoc znevýhodněným skupinám* – je adresná a jde zejména o inkluzivní opatření a programy,
- *měkká forma preferencí* – pokud mají-li dva stejní uchazeči podle tradičních kritérií (vzdělání, praxe, zkušenosti aj.) být posuzováni, vyhrává ten, který je příslušníkem znevýhodněné skupiny,
- *střední forma preferencí* -jde udělení relativní přednosti, v příkladu - je-li jeden ze dvou uchazečů s horšími kritérii (vzdělání, praxe, zkušenosti aj.) ale je-li příslušníkem znevýhodněné skupiny, je preferován,
- *tvrdá forma preferencí* – většinový kandidát je automaticky vyloučen a místo je určeno menšinovému kandidátovi.

Rovné příležitosti

V souvislosti s naplňováním politiky rovných příležitostí bývají obvykle v centru pozornosti nároky žen

- zrovnoprávnění postavení žen vzhledem k mužům,
- zvýšení platů, odstranění diskriminace na pracovišti atd.

Rovné příležitosti ale platí pro všechny a existují oblasti, kde je naopak třeba dosáhnout rovnoprávnosti mužů vzhledem k ženám. Sem patří zejména všeobecné uznání otcovství jako plnohodnotné formy rodičovství. Možnost muže pečovat o malé dítě se v minulosti příliš nepřipouštěla, zákon ji definoval teprve v roce 2000. Od 1. ledna 2001 jsou tak díky tzv. harmonizační novele (zákon č. 155/2000 Sb.) muži oficiálně uznáni způsobilými pečovat plně a celodenně o své dítě a mohou nastoupit na rodičovskou dovolenou. Institut rodičovské dovolené nahradil předcházející mateřskou dovolenou, která byla určena výhradně matkám. První vlašťovkou byly v tomto směru dva zákony přijaté už v osmdesátých letech (zákon č. 51/1987 Sb. a zákon č. 103/1988 Sb.), které se týkaly poskytování peněžité pomoci muži - zaměstnanci z dávek nemocenského pojištění. Tato pomoc však byla otcům přiznána ve výjimečných případech (smrt či závažné onemocnění manželky).

V roce 1990 vznikl institut rodičovského příspěvku, který nahradil mateřský příspěvek. K úplnému zrovnoprávnění na poli legislativy potom došlo až v roce 2001. V čerpání rodičovské dovolené nevybočují čeští otcové z evropských zvyklostí, neboť o příspěvek na ni zažádalo už v prvním roce po jejím uzákonění 2131 otců. V současnosti je v České republice na rodičovské dovolené asi jedno procento mužů, což je v rámci EU běžný průměr. Největší zkušenosti s rodičovskou dovolenou mužů mají ve Švédsku, kde existuje již od 70.let a doma s dětmi zůstává asi desetina všech otců. Od roku 1974 navíc

musí každý švédský otec zůstat 60 dní po porodu své manželky doma, aby se alespoň částečně podílel na péči o dítě. Pokud tak neučiní, krátí se rodině doba, kdy pobírá příspěvky. Podobně Rakousko inspiruje systémem dávek snahu otců pečovat o své děti, protože na tříletý příspěvek od státu mají nárok rodiče pouze za předpokladu, že se rodičovské dovolené oba prostřídají. Menší pomoc od státu je běžná naopak v některých jihoevropských zemích. Např. v Portugalsku neexistuje porodné a rodičovská dovolená trvá jen tři měsíce.

SHRNUTÍ

Aktuálními prioritními oblastmi činnosti EU v oblasti rovného postavení žen a mužů na období let 2006 – 2010 je šest celků, jež jsou tvořeny následnými požadavky - stejná ekonomická nezávislost pro ženy a muže, sladění soukromého a profesního života, stejné zastoupení v rozhodovacích procesech, odstraňování všech forem násilí založeného na pohlaví, odstraňování stereotypů v oblasti pohlaví a podpora rovného postavení žen a mužů v zahraniční a rozvojové politice.

Pojem „rovné příležitosti pro muže a ženy“ znamená absenci překážek bránících občanům na základě jejich příslušnosti k pohlaví v účasti na ekonomice, politice a v sociální oblasti. Pojem „rovné zacházení s muži a ženami“ je v komunitárním právu definován jako stav, v němž neexistuje diskriminace z důvodů pohlaví, ať přímá nebo nepřímá, s odvoláním zejména na manželský nebo rodinný stav.

V rámci harmonizace českého práva s právem Evropských společenství (ES) byla v oblasti rovného zacházení s muži a ženami v zaměstnání a konkrétně v oblasti odměňování do českého právního řádu promítnuta směrnice Rady č. 76/207/EEC o zavedení zásady rovného zacházení pro muže a ženy, pokud jde o přístup k zaměstnání, odbornému vzdělávání a postupu v zaměstnání a o pracovní podmínky, směrnice Rady č. 75/117/EEC o sladění zákonů členských států týkajících se uplatnění zásady stejné odměny pro muže a ženy a směrnice Evropského parlamentu a Rady 2002/73/EC, kterou se mění směrnice Rady 76/207/EEC.

Rovné příležitosti ale platí pro všechny a existují oblasti, kde je naopak třeba dosáhnout rovnoprávnosti mužů vzhledem k ženám. Sem patří zejména všeobecné uznání otcovství jako plnohodnotné formy rodičovství. Možnost muže pečovat o malé dítě se v minulosti příliš nepřipouštěla, zákon ji definoval teprve v roce 2000.

Implementací výše uvedených směrnic do českých pracovněprávních předpisů se realizoval požadavek práva ES, jehož konečným cílem je vytvoření podmínek pro rovnoprávný přístup zaměstnanců obou pohlaví k přípravě a výkonu povolání.

KONTROLNÍ OTÁZKY

1. Pojmenujte aktuální prioritní oblasti činnosti EU v oblasti rovného postavení žen a mužů na období let 2006 – 2010.
2. Jakých důvodů se týká právo nebýt diskriminován?
3. Je přímou nebo nepřímou diskriminací diskriminace z důvodu těhotenství nebo mateřství?
4. Objasněte pojmy a vysvětlete rozdíly mezi nimi - pojem „rovné příležitosti pro muže a ženy“ a pojem „rovné zacházení s muži a ženami“.
5. Platí zásada rovného zacházení s muži a ženami bezvýhradně?

ODPOVĚDI

1. Jde o požadavky jako jsou: stejná ekonomická nezávislost pro ženy a muže, sladění soukromého a profesního života, stejné zastoupení v rozhodovacích procesech, odstraňování všech forem násilí založeného na pohlaví, odstraňování stereotypů v oblasti pohlaví a podpora rovného postavení žen a mužů v zahraniční a rozvojové politice.
2. Právo nebýt diskriminován z důvodu pohlaví, sexuální orientace, rasy nebo etnického původu, národnosti nebo státního občanství, věku, zdravotního postižení, náboženského vyznání či víry, světového názoru, majetku, rodinnému stavu.
3. Za přímou diskriminaci z důvodu pohlaví se považuje i diskriminace z důvodu těhotenství nebo mateřství a z důvodu pohlavní identifikace (transsexuální osoby).

4. Pojem „rovné příležitosti pro muže a ženy“ znamená absenci překážek bránících občanům na základě jejich příslušnosti k pohlaví v účasti na ekonomice, politice a v sociální oblasti. Pojem „rovné zacházení s muži a ženami“ je v komunitárním právu definován jako stav, v němž neexistuje diskriminace z důvodů pohlaví, ať přímá nebo nepřímá, s odvoláním zejména na manželský nebo rodinný stav.
5. Nikoli, nevztahuje se na oblast ochrany žen z důvodu jejich těhotenství a mateřství, navíc mají jednotlivé členské státy relativní volnost v určení konkrétní pracovní činnosti, při jejichž výkonu představuje pohlaví zaměstnance rozhodující faktor.

KORESPONDENČNÍ ÚKOL

Seznamte se s dokumentem *Strategie rovnosti žen a mužů na léta 2021 – 2030*, vydaným vládou ČR roku 2021. A popište vize a strategické cíle této strategie.

ZDROJE

BADINTER, E. *Materská láska*. Bratislava: Aspekt 1998.

BADINTER, E., *Ich bin Du. Die neue Beziehung zwischen Mann und Frau oder Die androgyne Revolution*, München u.a. 1988.

BOBEK, M. BOUČKOVÁ, P. *Rovnost a diskriminace*. Praha: C.H. Beck 2007. ISBN 978-80-7179-584-1.

BOURDIEU, P. *Nadvláda mužů*. Praha: Karolinum, 2000. 145 s. ISBN 80-7184775-5.

BOURDIEU, P. *Teorie jednání*. Praha: Karolinum, 1998. 179 s. ISBN 80-7184518-3.

BUTLER, J., *Gender Trouble. Feminism and the Subversion of Identity*, New York a.d. 1990.

BUTLER, J., *Trampoty s rodem. Feminizmus a podrývanie identity*. Aspekt: Bratislava 2003.

CONNELL, R.W., *Masculinities*, Cambridge and Oxford 1995.

ERIKSEN, T.H. *Sociální a kulturní antropologie*. Příbuzenství, národní příslušnost, rituál. Praha: Portál 2008. ISBN 978-80-7367-463-6.

- FOUCAULT, M. *Dějiny sexuality I. Vůle k vědění*. Praha, Hermann & Synové, 1999.
- FOUCAULT, M. *Essentials Works of Foucault 1954-1984*. Volume 1, Ethics. Rainbow, P., ed. London, Penguin Books, 2000.
- FOUCAULT, M., Interview mit, In: DREYFUS, H.L./RABINOW, P., *Michel Foucault. Jenseits von Strukturalismus und Hermeneutik*, Frankfurt/M 1987.
- GOFFMAN, E.: *Gender Advertisements*, London 1979.
- HARDING, S., *The Science Question in Feminism*, Ithaca and London 1986.
- HAVELKOVÁ, H., *Dimenze „gender“ ve vztahu soukromé a veřejné sféry*, in: Sociologický časopis 1995, 1, s. 25-38.
- KITZINGER, C., *Problematizing Pleasure*, In: RADTKE, L., STAM, H. (eds.), *Power/Gender: Social Relations in Theory and Practice*, London 1994, s. 194-209.
- KOLDINSKÁ, Kristina. *Gender a sociální právo: rovnost mezi muži a ženami v sociálněprávních souvislostech*. Praha: C.H. Beck. Beckova edice právní instituty. 2018 ISBN 978-80-7400-343-1.
- MAIHOFER, A., *Rod jako sposob existencie*, in: Aspekt 1998.
- MEAD, G. H., Die Genesis der Identität und soziale Kontrolle. In: MEAD, G. H., *Gesammelte Schriften Bd. I*. Frankfurt/M 1980.
- MOŽNÝ, I. *Sociologie rodiny*. Praha, SLON 1999. ISBN 80-85850-75-3.
- NEDBÁLKOVÁ, K. Má vězení střední rod? Aneb Maskulinita a femininita ve vězeňských subkulturách. *Sociologický časopis*, 2003, 39, str. 469-486.
- PARSONS, T., BALES, R., *Family. Socialization and Interaction Process*, London 1956.
- PATEMAN, C., *The Sexual Contract*, Cambridge 1988
- RENZETTI, C. M. *Ženy, muži a společnost*. Praha: Karolinum, 2003. ISBN 80246-0525-2.
- SCHACHT, S.P., ACHISON, P., Heterosexual Instrumentalism: Past and Future Directions. *Feminism & Psychology* 3, 1, s. 37-54.
- SOKOLOVÁ, V. "A co děti ...": gay a lesbické rodičovství. *Abc femimismu*, Brno: Nesehnutí, 2004.
- ŠMAUSOVÁ, G. „Proti tvrdošíjně předstávě o ontické povaze gender a pohlaví.“ *Sociální studia* 7, 2002, s. 15–27

Chyba! V dokumentu není žádný text v zadaném stylu. - Otázky rodové identity

VESELÝ, A., NEKOLA, M. *Analýza a tvorba veřejných politik. Přístupy, metody, praxe.* Praha: SLON 2007. ISBN 978-70-86429-75-5.

VODÁKOVÁ, A., VODÁKOVÁ, O. *Rod ženský. Kdo jsme, odkud jsme přišly, kam jdeme?* Praha: SLON 2003. ISBN 80-86429-18-0.

LITERATURA

BADINTER, E. *Materská láska*. Bratislava: Aspekt 1998.

BADINTER, E., *Ich bin Du. Die neue Beziehung zwischen Mann und Frau oder Die androgyne Revolution*, München u.a. 1988.

BANKS, J. A., BANKS, C. A. M. *Multicultural Education: Issues and Perspectives*. New York: John Wiley & Sons, 2010.

BOBEK, M. BOUČKOVÁ, P. *Rovnost a diskriminace*. Praha: C.H.Beck 2007. ISBN 978-80-7179-584-1.

BOURDIEU, P. *Nadvláda mužů*. Praha: Karolinum, 2000. 145 s. ISBN 80-7184775-5.

BOURDIEU, P. *Teorie jednání*. Praha: Karolinum, 1998. 179 s. ISBN 80-7184518-3.

BUTLER, J., *Gender Trouble. Feminism and the Subversion of Identity*, New York a.d. 1990.

BUTLER, J., *Trampoty s rodem. Feminizmus a podrývanie identity*. Aspekt: Bratislava 2003.

CONNELL, R.W., *Masculinities*, Cambridge and Oxford 1995.

České ženy vydělávají o 20 procent méně než muži. V EU jsou na tom hůř jen Estony a Němky. *iROZHLAS* [online]. Český rozhlas, 8. 3. 2020 [cit. 30. 11. 2021]. Dostupné z: www.irozhlas.cz/ekonomika/prijem-muzi-zeny-eu-studie-cesko-eurostat-vydelkova-pro-past-evropska-unie_2003081729_jgr.

ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. *Zaostřeno na ženy a muže 2022*. (Focus on women and men 2022.) Genderové statistiky / Gender statistics Praha, 31. 12. 2022 / Prague, 31 December 2022 Kód publikace / Publication Code: 300002-22 Č. j. / Ref. No.: CSU-17517/2022.

ERIKSEN, T.H. *Sociální a kulturní antropologie*. Příbuzenství, národní příslušnost, rituál. Praha: Portál 2008. ISBN 978-80-7367-463-6.

Evropa, přehledy právních předpisů EU. *Boj proti rozdílům v odměňování žen a mužů* [online]. 23. 5. 2011 [cit. 2013-04-20]. Dostupné z: http://europa.eu/legislation_summaries/employment_and_social_policy/equality_between_men_and_women/c10161_cs.htm.

FAFEJTA, M. *Sexualita a sexuální identita - Sociální povaha přirozenosti*. Portál 2016. ISBN:978-80-262-1030-6. s. 240.

FRIEND, A. R. Choices, not Closets: Heterosexism and Homophobia in Schools. In WEIS, L., FINE, M. *Beyond Silenced Voices*. New York: State University of New York Press, 2005, s. 209-235.

FOUCAULT, M. *Dějiny sexuality I. Vůle k vědění*. Praha, Hermann & Synové, 1999.

FOUCAULT, M. *Essentials Works of Foucault 1954-1984*. Volume 1, Ethics. Rainbow, P., ed. London, Penguin Books, 2000.

FOUCAULT, M., Interview mit, In: DREYFUS, H.L./RABINOW, P., *Michel Foucault. Jenseits von Strukturalismus und Hermeneutik*, Frankfurt/M 1987.

GOFFMAN, E.: *Gender Advertisements*, London 1979.

HARDING, S., *The Science Question in Feminism*, Ithaca and London 1986.

HAVELKOVÁ, H., *Dimenze „gender“ ve vztahu soukromé a veřejné sféry*, in: Sociologický časopis 1995, 1, s. 25-38.

JARCOVSKÁ, L. a LIŠKOVÁ, K. *Feministkou snadno a rychle*. Univerzum 2023. s. 232. ISBN 978-80-242-8740-9.

JARCOVSKÁ, L. *Gender před tabulí*. Masarykova univerzita 2017. s. 195. ISBN 978-80-210-6098-2.

KALNICKÁ, Z. *Úvod do gender studies: Otázka rodové identity*. Slezská univerzita 2010. s. 119. ISBN: 9788072485284.

KITZINGER, C., *Problematizing Pleasure*, In: RADTKE, L., STAM, H. (eds.), *Power/Gender: Social Relations in Theory and Practice*, London 1994, s. 194-209.

KŘÍŽKOVÁ, A., VOHLÍDALOVÁ, M., POSPÍŠILOVÁ, K., MAŘÍKOVÁ, H. *Aktuální rozdíly v odměňování žen a mužů v ČR: Hlubková analýza statistik a mezinárodní srovnání* [online]. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2017 [cit. 30. 11. 2021]. ISBN 978-80-7421-147-8. Dostupné z: www.rovnaodmena.cz/www/img/uploads/336b8482.pdf.

KOLDINSKÁ, Kristina. *Gender a sociální právo: rovnost mezi muži a ženami v sociálněprávních souvislostech*. Praha: C.H. Beck. Beckova edice právní instituty. 2018 ISBN 978-80-7400-343-1.

MAIHOFER, A., *Rod jako způsob existence*, in: Aspekt 1998.

MEAD, G. H., Die Genesis der Identität und soziale Kontrolle. In: MEAD, G. H., *Gesammelte Schriften Bd. 1*. Frankfurt/M 1980.

MOŽNÝ, I. *Sociologie rodiny*. Praha, SLON 1999. ISBN 80-85850-75-3.

NEDBÁLKOVÁ, K. Má vězení střední rod? Aneb Maskulinita a femininita ve vězeňských subkulturách. *Sociologický časopis*, 2003, 39, str. 469-486.

PARSONS, T., BALES, R., *Family. Socialization and Interaction Process*, London 1956.

PATEMAN, C., *The Sexual Contract*, Cambridge 1988

PREISSOVÁ KREJČÍ, A. *Multikulturalismus – ztracené paradigma?* Olomouc: Univerzita Palackého, 2014.

RENZETTI, C. M. *Ženy, muži a společnost*. Praha: Karolinum, 2003. ISBN 80246-0525-2.

RADA VLÁDY PRO ROVNOST ŽEN A MUŽŮ. Výroční zpráva za rok 2022. Praha 2023. https://www.vlada.cz/assets/ppov/rovne-prilezitosti-zen-a-muzu/dokumenty/Vyrocnizprava_2024.pdf (cit. 30.8.2023)

SCHACHT, S.P., ACHISON, P., Heterosexual Instrumentalism: Past and Future Directions. *Feminism & Psychology* 3, 1, s. 37-54.

SLEETER, C. E., GRANT, C. A. *Making Choices for Multicultural Education. Five Approaches to Race, Class, and Gender*. New York: John Wiley & Sons, 2009.

SOKOLOVÁ, V. "A co děti ...": gay a lesbické rodičovství. *Abc feminismu*, Brno: Nesehnutí, 2004.

STEINBERG, S. R. (ed.). *Diversity and Multiculturalism*. New York: Peter Lang, 2009.

ŠPIDLA, V. Předmluva. In HAVELKOVÁ, B. *Rovnost v odměňování žen a mužů* [online]. Praha: Auditorium, 2007 [cit. 2013-04-19]. Dostupné z: <http://www.auditorium.cz/rovnost-odmenovani>.

ŠMAUSOVÁ, G. „Proti tvrdošijné představě o ontické povaze gender a pohlaví.“ *Sociální studia* 7, 2002, s. 15–27

VESELÝ, A., NEKOLA, M. *Analýza a tvorba veřejných politik. Přístupy, metody, praxe*. Praha: SLON 2007. ISBN 978-70-86429-75-5.

VODÁKOVÁ, A., VODÁKOVÁ, O. *Rod ženský. Kdo jsme, odkud jsme přišly, kam jdeme?* Praha: SLON 2003. ISBN 80-86429-18-0.

SHRNUTÍ STUDIJNÍ OPORY

V mnoha oblastech lidského života se významně projevují důsledky genderového kontraktu. Gender je pojímán jako základní kategorie analýzy organizace lidských společností a produktů sociálního a kulturního života. Na úrovni sociální politiky se gender objevuje především v konstrukcích o eliminaci ženských či mužských životních zkušeností, dále v podobě vlivu genderových stereotypů, mocenského nátlaku na strategie řešení životních situací ze strany žen a mužů, jejich participace na trhu práce, v přístupu ke vzdělání, v otázkách chudoby, vyloučení, korupce a kriminality aj.

OSN označila 12 kritických oblastí, které tvoří indikátory prosazování rovnosti žen a mužů ve světě. Tyto oblasti označují klíčové body diskrepancí a jsou formulovány jako chudoba žen, nerovný přístup ke vzdělání, ke zdravotní péči a službám, násilí na ženách, důsledky válek a jiných konfliktů na ženy, ekonomická nerovnost žen, nerovné zastoupení žen v mocenských a rozhodovacích orgánech, nedostatečné mechanismy pro podporu seberozvoje žen, genderově nerovné prosazování a dodržování lidských práv, stereotypní prezentace žen v médiích a nerovný přístup k nim, genderově nerovný vliv na rozdělování přírodních zdrojů a vliv na ochranu životního prostředí, diskriminace a násilí na dívkách.

Zavedení pojmu gender do řešení otázek vztahů žen a mužů souvisí s druhou vlnou feminismu na sklonku 60. let. 20. st. Původně gender označoval gramatický rod, to však v českém kontextu zavádí vysvětlení jiným směrem. Proto došlo ke konsensu užívat pojem gender. Gender bylo od počátku velmi výbušné téma. Jeho zavedení souvisí s okolností, že ženské hnutí hledalo oporu a inspiraci v sociologických teoriích v termínu gender jako v kvalitativně novém úhlu pohledu na problematiku vztahů obou pohlaví. V humanitních vědách (v české sociologii) se pojem začal objevovat od poč. 90.let.

Gender jako sociální teorie je přesvědčena, že člověk není determinován primárně biologicky – tedy lidskou přirozeností – nýbrž sociálně. To, co běžně chápeme jako přirozené schopnosti muže a ženy, jejich charakteristické vloh, sklony, způsoby chování a odvozeně od těchto determinant i jejich předpoklady k sociálním rolím, to vše se podle genderové teorie vytváří historicky a v závislosti na určitém prostředí.

V průsečíku nerovností je odlišena kumulaci nerovností a křížení nerovnosti. Běžně se kombinace nerovností chápe v kumulativním smyslu jako dvojí či trojí útlak, kdy se ke znevýhodnění na základě třídy, přidá rasový, genderový útlak a například zdravotní handicap.

Aktuálními prioritními oblastmi činnosti EU v oblasti rovného postavení žen a mužů na období let 2006 – 2010 je šest celků, jež jsou tvořeny následnými požadavky - stejná ekonomická nezávislost pro ženy a muže, sladění soukromého a profesního života, stejné zastoupení v rozhodovacích procesech, odstraňování všech forem násilí založeného na pohlaví, odstraňování stereotypů v oblasti pohlaví a podpora rovného postavení žen a mužů v zahraniční a rozvojové politice.

V roce 2001 byla zřízena Rada vlády pro rovnost žen a mužů (dále též jako „Rada“) jakožto poradní orgán vlády specificky v této oblasti. Od roku 2001 Rada přijala řadu doporučení a podnětů adresovaných vládě ČR. Klíčovým okamžikem pro účinné prosazování rovnosti žen a mužů bylo přijetí Vládní strategie pro rovnost žen a mužů v ČR na léta 2014 – 2020. Rovnost žen a mužů / genderová rovnost – znamená stejnou viditelnost, rovné postavení a účast žen a mužů ve všech sférách veřejného a soukromého života na všech úrovních, včetně rozhodovacích procesů a vedoucích pozic. Rovnost žen a mužů je opakem genderové nerovnosti, nikoli genderových rozdílů, a má za cíl podporovat plnou účast a využití potenciálu žen a mužů ve společnosti (Strategie 2021+).

Pojem „rovné příležitosti pro muže a ženy“ znamená absenci překážek bránících občanům na základě jejich příslušnosti k pohlaví v účasti na ekonomice, politice a v sociální oblasti.

Pojem „rovné zacházení s muži a ženami“ je v komunitárním právu definován jako stav, v němž neexistuje diskriminace z důvodů pohlaví, ať přímá nebo nepřímá, s odvoláním zejména na manželský nebo rodinný stav.

Proces stárnutí se stává ostře sledovanou skutečností, kdy politická a institucionální konání musí reagovat na demografické procesy ve společnosti. Mezi hlavní principy politiky přípravy na stárnutí patří důraz na lidská práva, respektování genderového aspektu problematiky stárnutí, celoživotní přístup ke stárnutí a zdraví, důraz na rodinu a mezigenerační vztahy, tvorba opatření na výzkumem podložených poznatcích a relevantních statistických datech, zvláštní pozornost věnovaná menšinám (seniorům zdravotně postiženým, trpícím demencí, duševně nemocným, seniorům z etnických menšin atd.), respektování rozdílů mezi venkovem a městem.

Podstata změn je vyjádřena ve strategii. Age positiv tj. např. v opatření na zvyšování povědomí a dosažení změn kultury mezi zaměstnavateli, zaměstnanci a širší společností ve směru šíření pozitivních informací o dovednostech, hodnotách starších pracovníků, ve směru podpory jednotlivce při využívání jeho práv a podpory zaměstnavatelů ve změnách politiky tak, aby jednali z hlediska věku neutrálním způsobem. Vytvoření příznivého klimatu může stimulovat vládní aktivity, NNO, informovanost médií apod. Další opatření by se měla týkat monitorování práv seniorů, aby došlo ke zboření bariér, kterým jsou staří lidé vystaveni.

Mezinárodní společenství vnímá chudobu stále intenzivněji jako fenomén, který je třeba vymýtit, respektive zmírnit jeho dopady, nemá-li být nadále brzdou společenského rozvoje. Podle OECD je chudoba multidimenzionální, protože omezuje lidské možnosti, a to včetně spotřeby, potravinového zabezpečení, zdraví, vzdělání, práv, „hlasu“, bezpečnosti, důstojnosti a řádné práce. Proto je chudobu nutné snižovat v souladu s udržitelností životního prostředí. U redukce všech dimenzí chudoby je klíčovým faktorem snížení genderové nerovnosti.“ 2001.

Sociální problematika je v zemích EU od počátku 90.let hodnocena pomocí konceptu sociální exkluze posléze i sociální inkluze. Nahrazení konceptu chudoby konceptem sociální exkluze je vnímáno jako paradigmatická změna interpretace společnosti. Sociální exkluze zahrnuje vyloučení, jejichž příčinou není nedostatek finančních nebo materiálních zdrojů (tj. chudoba), ale např. kulturní odlišnost, etnicita, gender, příslušnost k určitému životnímu stylu apod.

Hlavním cíle strategie EU je posílení sociální koheze a vytvoření inkluzivní společnosti, ve které je každý schopen plně participovat ve společnosti a nikdo není omezován nedostatečným vybavením politickými nebo občanskými právy, chybějícím zaměstnáním nebo nedostatečným příjmem.

Sociálním vyloučením jsou v nejvíce ohroženy zejména osoby se zdravotním postižením, děti, mládež a mladí dospělí, senioři, etnické menšiny, imigranti a azylanti, osoby bez přístřeší, osoby opouštějící zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy, osoby opouštějící výkon trestu odnětí svobody, oběti trestné činnosti (včetně oběti obchodu s lidmi), oběti domácího násilí, osoby komerčně zneužívané. Extrémní formou sociálního vyloučení je bezdomovectví.

Česká strategie sociálního začleňování má legislativní podporu v Národní zprávě o strategiích sociální ochrany a sociálního začleňování na léta 2006–2008 a Národní zprávě o strategiích sociální ochrany a sociálního začleňování 2008 – 2010.

Rodina musí v současnosti čelit vyloučení části pracovní síly z trhu práce a ze společnosti. K jejím současným krizovým projevům patří také pokles reprodukční funkce a v důsledku poklesu natality také další demografické procesy v podobě stárnutí společnosti.

V Evropě se od devadesátých let rozšiřuje důraz na rozšiřování prostoru spolupráce v oblasti sladování práce a rodiny. Harmonizace světa práce a rodinného zázemí odpovídá duchu závazků vyplývajících z mezinárodního paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech a požadavků co nejširší ochrany rodiny, ke které zavazuje hlavní sociální aktéry jak na vládní úrovni tak i na úrovni sociálních partnerů tak v rovině konkrétních přímých realizátorů.

Výzva se v některých zemích objevuje v rámci propojení rodinné politiky a sociální politiky firem o vazbu komparativně naplňovaných společných cílů a objektu péče. Sladování pracovní a rodičovské kariéry se týká přizpůsobování pracovního práva, daňových opatření i aktivit sociální politiky firem. Výzva však není formulována jako nová povinnost, jež by měly firmy dokládat např. auditem, nýbrž je koncipována jako tzv. „good practises“ tedy jako dobrý příklad dobrovolného dodržování jakýchsi minimálních standardů, které by se mohly realizovat zejména v oblasti sladování rodinných a pracovních povinností zaměstnanců firmy.

Podpora rodičovství (Family Friendly) formou uzpůsobené péče o zaměstnance s dětmi je tak v některých zemích pojímána jako přirozená součást národní strategie péče o lidské zdroje.

Chyba! V dokumentu není žádný text v zadaném stylu. - Otázky rodové identity

PŘEHLED DOSTUPNÝCH IKON

	Čas potřebný ke studiu		Cíle kapitoly
	Klíčová slova		Nezapomeňte na odpočinek
	Průvodce studiem		Průvodce textem
	Rychlý náhled		Shrnutí
	Tutoriály		Definice
	K zapamatování		Případová studie
	Řešená úloha		Věta
	Kontrolní otázka		Korespondenční úkol
	Odpovědi		Otázky
	Samostatný úkol		Další zdroje
	Pro zájemce		Úkol k zamyšlení

Pozn. Tuto část dokumentu nedoporučujeme upravovat, aby byla zachována správná funkčnost vložených maker. Tento poslední oddíl může být zamknut v MS Word 2010 prostřednictvím menu Revize/Omezit úpravy.

Takto je rovněž omezena možnost měnit například styly v dokumentu. Pro jejich úpravu nebo přidávání či odebírání je opět nutné omezení úprav zrušit. Zámek není chráněn heslem.

Název: **Otázky rodové identity**

Autor: **Doc. PhDr. Helena Kolibová, CSc.,
Mgr. Andrea Preissová Krejčí, Ph.D.**

Vydavatel: Slezská univerzita v Opavě
Fakulta veřejných politik v Opavě

Určeno: studentům SU FVP Opava

Počet stran: 102

Tato publikace neprošla jazykovou úpravou.